

Enemmän kuin normaali, vähemmän kuin normaali
Sosiaalityöntekijän reflektioita pakolaistaustaisten kotoutumisesta ja
kotouttamisesta

HANNU TOIVANEN
Tampereen yliopisto
Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta
Sosiaalityön pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2018

HANNU TOIVANEN: Enemmän kuin normaali, vähemmän kuin normaali. Sosiaalityöntekijän reflektioita pakolaistaustaisten kotoutumisesta ja kotouttamisesta

Pro gradu -tutkielma, 117 sivua

Sosiaalityö

Ohjaaja: Timo Harrikari

Huhtikuu 2018

Suomeen tuli vuonna 2018 ennätyselliset 32 476 turvapaikanhakijaa. Julkinen keskustelu pakolaisista kävi etenkin internetissä hyvin kuumana. Yksi sanomalehti julkaisi jopa gallup-tutkimuksen, jonka mukaan enemmistö suomalaisista ei usko, että islamilaisista maista tulevat pakolaiset kotoutuisivat Suomeen.

Tässä tutkielmassa kysytään, mistä kotoutumisesta ja kotouttamisesta on sosiaalityöntekijän näkökulmasta kyse. Ja toiseksi kysytään, onko islamissa sellaisia tekijöitä, joilla saattaa olla negatiivista vaikutusta kotoutumiselle.

Teoreettisesti tutkielma on sitoutunut konstruktivistiseen tieteenfilosofiaan ja on lähestymistavaltaan kriittinen. Teoreettisen viitekehyksen muodostaa Michel Foucault'n teoria hallinnallisuudesta (governmentality), jonka mukaan nykyaikaisia länsimaisia yhteiskuntia hallitsevat historiallisissa prosessissa konstruoituneet valtamekanismit ja valtasuhteet. Sosiaalityön synty ja kehitys nähdään tämän monimutkaisen valtasuhteiden verkoston seurauksena.

Tutkimusmenetelmä on refleктоivan menetelmän variaatio. Tämän reflektoinnin perspektiiveinä kotoutumisen prosessiin on toisaalta kirjoittajan oma työ sosiaalityöntekijänä, toisaalta työssä käytettävä kotoutumissuunnitelma alakohtineen (perspektiivit). Reflektoinnin kontekstina ovat viralliset dokumentit, lainkohdat sekä kotoutuvien pakolaisten haastattelulausumat. Kotoutumisen reflektioiden synteetit tuotetaan Foucault'n analyttisillä käsitteillä, joita ovat tutkinta, kuri, itsen tekniikat, panopticon ja vastarinta. Toisin sanoen käsitteiden kautta aukeaa mahdollisuus nähdä, mistä kotoutumisesta ja kotouttamisesta on kyse, ja erityisesti vastarinnan käsitteen kautta se, onko islamissa jotakin sellaista, jolla saattaa olla negatiivista vaikutusta integroitumisen prosessiin.

Tutkielmassa päädytään siihen, että foucault'laiset käsitteet selittävät kotoutumisen ja kotouttamisen prosesseja erittäin hyvin, mikä tarkoittaa sitä, että kotoutumisesta on kyse normalisoitumisen prosessista ja kotouttamisesta vastaavasti normalisoinnista. Tutkielmassa päädytään myös siihen, että islamilaisilla tulkintoilla saattaa olla negatiivista vaikutusta sellaisen muslimin kotoutumiseen, joka näihin tulkintoihin uskoo. Näitä mahdollisia kotoutumattomuuden paikkoja ovat tyttöjen ympärileikkaus ja eristämiskäytäntö, joita tukevia uskonnollisia tulkintoja islamissa on esitetty runsaasti, kun taas pakkoavioliittoon tukevat tulkinnat ovat vähäisiä. Suurempi uhka kotoutumiselle on salafistinen islamtulkinta, puritaaninen ja suvaitsematon teologinen orientaatio, joka eristää kannattajansa laajemmasta yhteiskunnasta.

Näitä tematiikkoja, etenkin salafistista islamtulkintaa ja sen esiintyvyyttä Suomessa, tulisi tutkia lisää, jotta kotoutumisen ongelmat ja niiden mahdollinen suhde islamiin tulisivat paremmin ymmärretyiksi.

Avainsanat: pakolainen, kotoutuminen, kotouttaminen, islam, Foucault

University of Tampere
Faculty of Social Sciences

TOIVANEN, HANNU: More than normal, less than normal. Social worker's reflections on the integration of the people with a refugee background

Master's thesis, 117 pages

Social Work

Supervisor: Timo Harrikari

April 2018

In 2015 came to Finland 32 476 refugees as asylum seekers. The public debat on the refugee issue was very excited especially in internet. One newspaper even published a Gallup according which the most of the Finnish people don't believe that refugees with a Muslim background would integrate into Finland.

But the real question rather is: What is about the integration in practice from the point of view of social worker? And are there such factors in Islam which may have a negative impact on the integration? The purpose of this research is to answer to these questions.

Theoretically this research is bound to constructivism and its viewpoint is critical. The theoretical framework is Michel Foucault's theory of governmentality which sees the historical process of constructing power mechanisms and power relations as the governing principle in the modern Western societies. Social work is understood in this research as a result of this complicated network of power relations.

The research method is a variant of the reflective method. The perspectives of this reflection are on the other hand the author's own job as social worker, on the other hand the integration plan - which the social worker uses in her job - with its viewpoints to the integration process. The context of the reflection are official documents, the paragraphs of the laws, and expressions of integrating people with a refugee background. The synthesis of the reflections of the integration process is created by the analytical concepts by Foucault, which are examination, discipline, technologies of the self, panopticon and resistance. From the point of view of resistance opens the possibility to see if there is in Islam something which may have negative impact on the integration process.

It is seen as the result of this research that the Foucauldian concepts explain the integration process very well, i.e. the integration can be understood as the process of normalization. It is seen, too, that Islamic interpretations may have negative impact on the integration of the Muslim who believes in those interpretations, as to special issues like female genital mutilation and seclusion, and in much lesser sense as to forced marriage, but the impact as its wholeness is rather very marginal. The greater issue in Islam is Salafism, a puritan and intolerant theological orientation in Islam, which isolates its adherents from the larger society.

There is need for the research in Finland for these issues on the larger scale.

Sisällysluettelo

1. JOHDANTO	1
2. TUTKIELMAN MAASTO	7
2.1. Orientaatio: pakolaisten vastaanotto	7
2.2. Kotoutumisen akateeminen tutkimus	9
2.3. Kuka hän on ja millä oikeuksilla?	11
2.4. Erityislaatuista sosiaalityötä	16
3. TUTKIELMAN FILOSOFISET, METODOLOGISET JA KÄSITTEELLISET LÄHTÖKOHDAT	23
3.1. Moniulotteinen ihmisyksilö ja sosiaalityö	24
3.2. Pakolaisen käsite	27
3.2.1. Pakolaisen käsitteen eksplikointi: loputon matka	28
3.2.2. Pakolaisen käsitteen eksplikointi: rikkinäisiä ihmisiä	30
3.2.3. Loppuhuomio sosiaalityöntekijän ja pakolaisen kohtaamisesta	31
3.3. Kriittinen sosiaalityö: Michel Foucault	32
3.4. Tutkimusmenetelmästä ja kirjallisuusmateriaaleista	34
3.5. Loppuhuomio luvusta	38
4. KOTOUTUMINEN EDISTYY	39
4.1. Kotoutumisen malli versus satunnaistekijät	40
4.2. Läpikotaisin tutkitut	48
4.3. Enemmän kuin normaali: kuri	53
4.4. Enemmän kuin normaali: itsen tekniikat	62
4.5. Vähemmän kuin normaali: traumadiskurssi	64
4.6. Vähemmän kuin normaali: suomalainen yhteiskunta kotouttaa	68
4.7. Epäviralliset kotouttajat	72
Ekskurssi: Suomen poliittiset päättäjät kotouttavat	77
5. ISLAM VERSUS KOTOUTUMINEN?	81
5.1. Kotoutumisen päätepiiste: sisäistetty panopticon	82
5.2. Vastarinta ja kotoutuminen	84
5.3. Orientaatio: islam	86
5.4. Islam ja kotoutumattomuuden paikat	91
5.5. Salafismi vastarintana	95
6. POHDINTA	100
Lähteet	111

1. JOHDANTO

Suomen kielessä on muutamia sanoja, jotka tuntuvat herättävän aivan erityisiä intohimoja. Yksi näistä sanoista on *pakolainen*. Toki *pakolainen* on ollut kestoteema suomalaisessa, etenkin poliittisävyisessä keskustelussa jo pitkään, mutta varsinaisesti 32 476 Suomeen vuonna 2015 saapunutta turvapaikanhakijaa (Intermin.fi - internetsivu) saivat internetin keskustelusivustot ja sosiaalisen median kuumenemaan. Ilmaistiin sympatiaa – ja toisaalla vastustettiin kiivaasti. Varsin nopeasti suomalaisista tuntui kehittyneen pakolaisasioiden asiantuntijoita: Iltalehden 10.10.2016 julkaiseman artikkelin insertin mukaan ”[e]nemmistö suomalaisista ei usko islamilaisista kulttuureista tulevien sopeutuvan Suomeen” (Iltalehti 10.10.2016 - internetartikkeli). Tieto perustuu Iltalehden Taloustutkimuksella teettämään kyselyyn. Artikkelin täsmennä: ”Kyselyyn osallistuneista selvä enemmistö, 57 prosenttia on täysin tai jokseenkin samaa mieltä väitteestä, että islamilaisista maista tulevat maahanmuuttajat eivät sopeudu Suomeen.” (Emt.) Syytä tälle sopeutumattomuudelle artikkeli ei kerro. Toisaalta ei sitä kysyttykään. Mikä olennaista ainoastaan 4 prosenttia vastanneista ei osannut kertoa näkökantansa tähän hyvin vaikeaan ja moniulotteiseen kysymykseen.

Vuoden 2015 32 476 turvapaikanhakijasta irakilaisia oli 19 774, miehiä heistä oli 24 441 ja 18-34 -vuotiaita 17 978. Maahanmuuttoviraston tilastoja (Migri.fi: Tilastot - internetsivu) arvioimalla voi pelkistää, että Suomeen saapuneet 2015 turvapaikanhakijat olivat suurelta osin nuorehkoja irakilaisia miehiä. Siihen en voi ottaa asiantuntijakantaa, oliko kyse koko Eurooppaa vuonna 2015 koskettaneessa pakolaisaallossa kyse todellisista turvapaikantarpeista vai pikemminkin kansainvaelluksen tapaisesta hakeutumisesta parempien olosuhteiden äärelle, ja siten pois ikävistä olosuhteista; mutta otaksun, että kyse oli molemmista painottuen jälkimmäiseen – minussa herättää epäilyksiä juurikin yllä mainittu tilastollinen jakauma - joten pidän Suomen valtion tiukentuneita oleskelulupakriteereitä jossakin määrin oikeutettuina. Ymmärrän turvapaikkaprosessin aivan erityisenä keinona saada suojaa, so. oleskelulupa, vieraasta valtiosta - ihmisen hengen turvaamiseksi - joten turvapaikkaprosessin väärinkäytökset sotivat vahvasti oikeuden- ja moraalintajuani vastaan. Joka tapauksessa 26% vuosina 2015-16 tehdyistä turvapaikkapäätöksistä oli myönteisiä (Intermin.fi: Maahanmuutto – internetsivu), joten siinä mielessä Iltalehden teettämä kyselytutkimus oli ajankohtainen. Suomeen olisi kotoutumassa enemmän pakolaistaustaisia kuin koskaan. Esitetty kysymys vain tuntui minusta absurdilta: miten kansalainen kuka tahansa pystyisi vastaamaan järkevästi kysymykseen, joka tuntuu jo vastausvaihtoehdoissaan ilmaisevan vastaajalta sitoutumista omiin ennakkoluuloihinsa? Omassa mielessäni muotoilemassani vastauksessa kielsin, että islamilla

olisi kotoutumiseen mitään vaikutusta. Kantani perustin siihen, että olin työskennellyt kyselyajankohtana yli vuoden sosiaalityöntekijänä kunnan kotouttavan sosiaalihuollon yksikössä ja sitä ennen olin ollut töissä pitkälti maahanmuuttajatyöhön keskittyvässä Hämeen Setlementissä. Islamilaisista maista tulleiden asiakkaitteni ongelmat eivät olleet poikenneet millään tavalla niistä ongelmista, jollaisia tiesin myös kristityillä pakolaistaustaisilla olevan.

Kun korvataan Iltalehden käyttämä sopeutuminen toisella integroitumisen prosessia kuvaavalla käsitteellä, kotoutumisella, on otettu käyttöön toinen intohimoja ja kansan asiantuntijuutta hivelevä käsite. Tämä tutkielma käsittelee kotoutumista ja - sen viranomaisnäkökulmasta - kotouttamista. Iltalehden teettämä kysely jäi elämään mielessäni. Siinä esitetty kysymys on vaikuttanut myös tutkielmani tekoon: voiko islamilla todella olla vaikutusta kotoutumisen monimutkaisiin ja yksilöllisiin prosesseihin? Ennen kuin kysymykseen voisi vastata, pitäisi kuitenkin vastata kysymykseen siitä, mistä kotoutumisesta ja kotouttamisesta on kyse.

Olin suunnitellut kotoutumiseen liittyvää opinnäytetyötä jo pitkään. Yhtenä askeleena sitä kohti olin jo saanut alustavasti myöntävän vastauksen tutkimusluvasta Hämeenlinnan kaupungin sosiaalisen tuen palveluiden esimieheltä. Yksi ainoa teos, jonka luin juuri ennen varsinaista tutkielman kirjoittamisprosessin aloittamista, Arianne Chambonin, Allan Irvingin ja Laura Epsteinin toimittama artikkelikokoelma *Reading Foucault for Social Work* (1999), muutti kuitenkin kaikki suunnitelmani; teos tuntui avaavan mahdollisuuden pohtia sosiaalityötä itselleni aivan uudesta näkökulmasta. Olin kyllä lukenut ranskalaisen tieteenfilosofin Michel Foucault'n tekstejä aiemminkin eikä viittauksilta hänen nimeensä ja teoksiinsa voi yhteiskuntatieteellistä kirjallisuutta lukiessa välttyä. En vain ollut aiemmin osannut yhdistää Foucault'n teorioiden relevanssia suhteessa työhöni sosiaalityöntekijänä. Erityisesti Foucault-teoksen kirjoittajista Catherine Footen ja Arthur Frankin kysymys hyvästä omatunnosta työssä, jossa kyse on heidän mukaansa ”vallasta, normalisoinnista, valvonnasta sekä alamaisten kurinalaistamisesta” (Footen & Frank 1999, 157), herätti minut pohtimaan, mistä kotouttamisesta lopultakin on kyse? Oliko työni sosiaalityöntekijänä todellakin ollut pelkästään normalisointia, valvontaa ja kurinalaistamista?

Tutkielmani käsittelee Suomeen pakolaisena tulleen maahanmuuttajan kotoutumista ja kotouttamista sosiaalityöntekijälle avautuvasta näkökulmasta. Chambonin, Irvingin ja Epsteinin toimittaman teoksen artikkeleista etenkin ne, joissa lähestyttiin juuri käytännön sosiaalityötä foucault'laisittain, vaikuttivat tutkimuskysymysteni muotoiluun. Jos lähestyisin tematiikkaa itsekini

foucault'laisten käsitteiden kautta, niin mistä pakolaisten kotoutumisessa ja kotouttamisessa silloin olisi kyse? Selittäisikö se näitä prosesseja paremmin kuin jokin kotoutumisen prosessia kuvaava malli tai keskivertokotoutujan kuvaaja, hallinnollisesta näkökulmasta kotoutujille tuotetut ja luettaviksi tarkoitetut materiaalit tai pakolaisen jo lähtökohtaisesti patologisoiva traumadiskurssi? Muotoilen tutkimuskysymykseni seuraavasti: **mistä kotoutumisessa ja kotouttamisessa on kyse kotouttavan sosiaalityön näkökulmasta? Erityisenä näkökulmana Foucault'n normalisoimisen käsite.** Foucault'n normalisointi ei ole vain yksi käsite vaan käsitnippu, joka liittyy hänen tieto-vallan ja sen kohteen, subjekti-objektin, historiallista rakentumista koskeviin tutkimuksiinsa.

Jos kykenisin vastaamaan edelliseen kysymykseen, niin pystyisin ehkä vastaamaan myös seuraavaan kysymykseen: **voiko islamilla todella olla negatiivista vaikutusta kotoutumiseen?** Tämä jälkimmäinen kysymys sai siis alkunsa ihmettelystä, jonka Iltalehden artikkeli minussa herätti. Tarkemmin asiaa pohdittuani jouduin toteamaan, että minulla todella oli ollut yksi keissi, jossa perheen vanhempien konservatiiviset islamkäsitykset vaikuttivat synnyttäneen vakavan tilanteen. Jälkimmäinen tutkimuskysymys ei kuitenkaan ole vain omaa ihmettelyäni, vaan sillä on relevanssinsa myös sosiaalityön näkökulmasta. Ensinnäkin ehdottomasti suurin osa pakolaisista tulee tällä hetkellä islamilaisista maista. Toiseksi mikäli islamilla todella on negatiivista vaikutusta kotoutumiseen, kotouttavaa työtä tekevien sosiaalityöntekijöiden – ja kotoutumisajan jälkeisessä vaiheessa pakolaistaustaisia kohtaavien sosiaalityöntekijöiden - tulisi tietää näistä mahdollisista vaikutuksista osatakseen suunnata työtään nämä vaikutukset huomioiden. Kolmanneksi kysymys on omakohtainen: olen itse uskonnoltani muslimi ja siksi koen, että minun on kyettävä vastaamaan ainakin suuntaa antavasti mutta kriittisesti kysymykseen. Ja lopulta neljänneksi – liittyen ensimmäisen kohtaan – foucault'lainen vallan käsite implikoi vastarinnan käsitteen jo itsessään. Voidaan siis olettaa, että islamin mahdolliset negatiiviset vaikutukset avautuvat – vaikkakin kotoutumisen kannalta dysfunktionaalisina – vastarintoina, kun viedään foucault'lainen normalisoinnin tarkastelu loogiseen päätepisteeseensä.

Näkisin, että esittämäni tutkimuskysymykset ovat pakolaisten kotoutumisen sekä kotouttavan sosiaalityön kannalta ja siten myös yhteiskuntatieteellisesti relevantteja. Pyrin tutkielmassani vastaamaan niihin analysoiden ensin Foucault'n tieto-vallan rakentumista purkavien teoreettisten käsitteiden avulla kotoutumista ja kotouttamista sekä niiden suhdetta oman yhteiskuntamme normaalisuusvaateisiin (1. tutkimuskysymys, luku 4). Ja sen jälkeen tekemääni tarkasteluun

pohjautuen luon katsauksen niihin mahdollisiin tekijöihin, jotka islamissa saattavat olla kriittisiä kotoutumisen kannalta (2. tutkimuskysymys, luku 5).

Vaikka lähestymistapani on teoreettinen ja jossakin määrin jopa filosofinen, näkökulmani on kotouttava sosiaalityö sellaisena kuin se rakentuu arkisissa sosiaalityön käytännöissään ja ilmiöissä, joita sosiaalityöntekijä joutuu kohtaamaan. Tutkielmani etenee seuraavasti: Luvussa 2 tarkastelen ensin tutkielman maastoa: esittelen oman positioni kentällä sekä Hämeenlinnan kaupungin kotouttavan sosiaalityön yksikön. Sen jälkeen käyn läpi kotoutumisen akateemista tutkimusta. Luvussa 2.3. määrittelen lain näkökulmasta, kuka on tämän tutkielman päähenkilö, kotoutuva pakolainen, ja mitkä ovat hänen oikeutensa. Luvun lopuksi pyrin paikantamaan kotouttamisen sosiaalityön kentällä sosiaalityön erityisalana.

Luvussa 3 käsittelen epistemologisia, metodologisia, metodisia ja käsitteellisiä lähtökohtia tutkielmalleni. Lähtökohtani luvussa kohdata pakolaistaustainen henkilö on Lauri Rauhalan (2009) käsitteellistys ihmisen monimuotoisuudesta. Rauhalan kehollis-tajunnallis-situationaalisen käsite antaa pohjan tarkastella sosiaalityön tiedettä ja käytäntöä äärimmäisen haastavana kokonaisuutena – haastavuuden vielä lisääntyessä sosiaalityön kohdatessa vieraista kulttuureista ja vieläpä järkyttävistä väkivallan olosuhteista tulleita ihmisiä. Tämän jälkeen muotoilen väliaikaisen pakolaisen käsitteen kahden komponentin varassa, joista ensimmäinen komponentti rakentuu Marja Pentikäisen käsitteelle loputon matka, joka viittaa pakolaisuuteen paitsi fyysisenä myös sisäisenä matkana. Toinen komponentti muodostuu pakolaisuuteen vahvasti liitetystä ennakko-oletuksesta, jonka mukaan paitsi ne olosuhteet, joista on paettu, myös pakolaisuus itsessään traumatisoi. Luvussa 4.5. asetan tämän traumadiskurssiksi kutsumani puhunnan kriittisen tarkastelun alle, sillä pakolaista patologisoivalla käsityksellä saattaa vallitsevana käsityksenä olla negatiivisia seurauksia kotouttamistyön kannalta. Luvun 3. lopuksi tarkastelen Foucault'n näkemystä tiedosta ja sen suhteesta hallinnallisuuteen paikantaen sosiaalityön osaksi hallinnallisuuden mekanismien ja valtasuhteiden tuottamaa kokonaisuutta, minkä jälkeen luvun lopuksi esittelen tutkielmassa käytettyä tutkimusmenetelmää ja kirjallisuutta.

Luvussa 4 analysoin kotoutumista ja kotouttamista prosessina, jonka tavoite on normalisoiminen. Tämä normalisoiminen tapahtuu kotouttamisen käytäntöihin lähtökohtaisesti inskriptoituneiden ja niiden ilmaisemien vallan mekanismien välityksellä – kotoutumisen tarkoittaessa tästä näkökulmasta käytännön kotouttamisessa välittyvien normaalin rajojen sisäistämistä. Näitä

sisäistämistä tuottavia välineitä ja mekanismeja analysoin Foucault'n käsitteillä tutkinta, kuri ja itsen tekniikat; normaalin sisäistäminen kristallisoituu panopticonin käsitteessä (luku 5.1.). Luku 4 etenee ikään kuin kotouttava sosiaalityöntekijä laatisi kotoutumissuunnitelmaa asiakkaalle; so. luvussa käydään läpi kotoutumissuunnitelman pääkohtia (asuminen, terveys, sosiaaliset suhteet jne.), joita luetaan Foucault'n käsitteiden avaamina. Lukuun sisältyy kahden kotoutumista ylimääräämään pyrkivän diskurssimuodon, kotoutumisen mallin ja jo edellä mainitun traumadiskurssin, kritiikit. Tämä kritiikki on tarpeellinen, koska ne eivät anna adekvaattia kuvaa käytännön kotoutumisesta ja sen tarpeista – päinvastoin aktuaalisina välineinä ne voivat toimia kotoutumista vastaan.

Luku 5 alkaa panopticonin käsitteen tarkastelusta. Ken Moffattin (1999) sosiaalitoimistoanalyysia soveltaen nähdään, että kaiken läpivalaiseva panopticon on se vallan yleistynyt muoto, joka rakentuu sosiaalitoimen käytännöissä niiden tuottaessa asiakkaasta hallinnoidun ja itse itseään hallinnoivan subjektin. Panopticonin vastapainoksi tarkastelen Foucault'n valtakäsityksen implikoimaa vastarinnan käsitettä, jonka kautta tarkastelen mahdollisia yhteentörmäyksiä kotoutujien enemmistön kulttuuritaustan, so. islamin versus modernin länsimaisen yhteiskunnan arvojen välillä. Tämä yhteentörmäysriski, jos se on todellinen, tuottaa kotouttavasta sosiaalityöntekijästä riskien arvioijan. Erittelen tematiikkaa viiden suodattimen läpi. Niitä ovat 1) käsitteellistys siitä, minkä kaikki muslimit hyväksyvät, 2) pakkoavioliitot, 3) tyttöjen ympärileikkaukset ja 4) eristämiskäytäntö sekä 5) salafistinen islamtulkinta. Keskityn käsittelyssäni ainoastaan islamin päähaaraan, sunnalaisuuteen. Näkökulma luvussa on vastata jälkimmäiseen tutkimuskysymykseeni. Kerratakseni tutkimuskysymykseni:

Tutkimuskysymys 1: mistä kotoutumisesta ja kotouttamisesta on kyse kotouttavan sosiaalityön näkökulmasta? Erityisenä näkökulmana Foucault'n normalisoimisen käsite.

Tutkimuskysymys 2: voiko islamilla todella olla negatiivista vaikutusta kotoutumiseen?

Vaikka tutkielmani on kokonaisuudessaan konstruktivistinen, se jakautuu tutkimusteoreettisesti kahtia. Käsittelen kotouttavaa sosiaalityötä ja lakia (luku 2) sekä konstruoin pakolaisen käsitteen (luvun 3 alkuosa) tavalla, jota kutsuisin käsitteellä humanistis-realistinen. Sosiaalityön kritiikki tai kriittinen sosiaalityö (luvun 4 alusta 5. luvun alkupuolelle) rakentuu Foucault'n tieto-valtaa käsittelevien käsitteiden varassa, joten käsittelyä voi pitää poststrukturalistisena. Sen jälkeen palaan

lähemmäksi realistista käsittelyä (5. luvun loppuosa) taustanäkökulman ollessa Foucault'n vastarinnan käsite. Mielestäni on välttämätöntä tuoda tutkielmassa nämä molemmat näkökulmat esiin, koska olisi moraalisesti väärin kotouttavan sosiaalihuollon ammattilaisia kohtaan kuvata heidän tekemäänsä työtä sekä heidän ansioitaan ja antaumustaan pelkästään foucault'laisen antihumanistisesta näkökulmasta. Ensimmäinen (humanistis-realistinen) näkökulma ei siten suinkaan ole olkiukko, jota lyön jälkimmäisellä (antihumanistisella) näkökulmalla. Päinvastoin sen ymmärtäminen, mistä *pakolaisen kotoutumisessa ja kotouttamisessa on kyse*, edellyttää näitä molempia näkökulmia.

Pro gradu -tutkielmassa ei ole tapana esittää kiitoksia. Poikkeen kuitenkin tästä käytännöstä, sillä olen suuren kiitoksen velkaa entiselle esimiehelleni, Hämeenlinnan kaupungin sosiaalisten palveluiden kotouttavan yksikön, pakolaisten vastaanoton, johtavalle sosiaalityöntekijälle Tiina Hofströmille. Tiina luki loppuviimeistelyjään vailla olevan tutkielmakäsikirjoitukseni ja kiinnitti huomioni etenkin sellaisiin kohtiin, joissa en ollut edennyt asiakastyöreflektiossani vielä riittävän etäälle. Viittauksia yksittäisiin asiakaskeisseyhin ja muihin salassapidon alaisiin asioihin olen pyrkinyt tekstissäni parhaani mukaan välttämään. Vastuu tekstin vaillinaisuuksista on luonnollisesti yksinomaan tutkielman tekijällä.

2. TUTKIELMAN MAASTO

Tarkastelen tämän luvun aluksi työpaikkaa, jossa työskentelin yli kahden vuoden ajan, Hämeenlinnan kaupungin kotouttavan sosiaalihuollon yksikköä. Sen jälkeen esittelen etnografisen käytännön mukaisesti – vaikka tutkielmani ei olekaan etnografia – hieman itseäni ja osallisuuksiani. Tämän kaltaista *tunnustuksellisuutta* harjoitetaan tutkimuksissa, joissa tutkija on tai on ollut osa kentän toimintaa. *Tunnustuksellisuuden* tarkoitus on mahdollistaa lukijalle tutkijan paikantaminen osaksi kenttää, so. missä määrin hän on kentän näkökulmasta ulkopuolinen toimija ja missä määrin sisäistoimija, mikä on hänen esiymmärryksensä ja ymmärryksensä kentästä, mikä on hänen roolinsa kentällä, millä tavalla hän käsitteidensä kautta on sitoutunut kenttään, ja lopulta mitkä aiemmat tekijät vaikuttavat hänen tuottamaansa informaatioon kentästä.

Luvussa 2.2. käyn läpi kotoutumisen sen akateemista tutkimusta. Tämän jälkeen esittelen tiivistetysti käsittelemääni tematiikkaan liittyvää lainsäädäntöä. Laki on keskeinen tekijä sen kannalta, että kotoutumisen subjekti ja hänen oikeutensa tulevat ymmärrettäviksi. Luvun lopussa käsittelen kotouttavaa sosiaalityötä sosiaalityön erityisalana. Pyrin lähestymään sosiaalityötä sellaisena kuin sitä kotouttamisen kentällä tehdään.

2.1. Orientaatio: pakolaisten vastaanotto

Hämeenlinnan kaupungin kotouttavan sosiaalihuollon yksikkö, pakolaisten vastaanotto (ent. maahanmuuttajapalvelut), on moniammatillinen sosiaalihuollon palveluyksikkö. Pakolaisten vastaanotossa työskentelee johtavan sosiaalityöntekijän alaisuudessa kolme (toukokuuhun 2017 asti neljä) sosiaalityöntekijää, kolme sosiaaliohjaajaa, perhetyöntekijä, terveydenhoitaja, sairaanhoitaja, kaksi opastajaa; ja yksikköön on kiinteässä yhteydessä toinen sairaanhoitaja, psykiatrinen sairaanhoitaja sekä virastomestari (lokakuu 2017). Asiakaskunnan suuruuden ja vaikeusasteen huomioiden yksikkö on ylityöllistetty.

Asiakkaista suurin osa on muuttanut kuntaan itsenäisesti suoraan vastaanottokeskuksesta saatuaan oleskeluluvan ja löydettyään asunnon Hämeenlinnasta. Kuntapaikka on kotoutumispalveluiden asiakkuuden ehto. Asiakkaista osa on myös suoraan ulkomailta tulleita kiintiöpakolaisia tai vuodesta 2017 alkaen EU:n sisäisinä siirtoina vastaanottokeskuksen kautta Hämeenlinnaan

saapuneita. Noin 10% asiakkaista on 18-20 -vuotiaita eli ikänsä puolesta jälkihuollon palveluihin oikeutettuja, alaikäisenä turvapaikanhakijana Suomeen saapuneita, jotka ovat oleskeluluvan saatuaan saaneet kuntapaikan Hämeenlinnasta. Pakolaisten vastaanoton asiakkuus kestää pääsääntöisesti kolme vuotta. Vain pieni osa asiakkaista osaa muutamaa sanaa enemmän suomen kieltä kotouttavan yksikön sosiaalityöntekijän ensimmäisen kerran tavatessaan. Tulkin käyttö on siksi erottamaton osa työtä. Asiakaskunnasta suuri(n) osa on tulkinnallisesti erityisen haavoittuvassa asemassa olevia. Sosiaalityö yksikössä on taiteilua sosiaalihuoltolain 3§:n 3. kohdan mukaisen erityistä tukea tarvitsevan asiakkaan määritelmän kanssa: vain pieni osa asiakkaista ei lakikohdan nimeämää määrittelyä itselleen tarvitse, suurin osa asiakkaista tarvitsee ainakin asiakkuuden alkuvaiheessa erityistä tukea, osa tarvitsee sitä asiakkuutensa loppuun asti.

Taustani lähestyä kotouttavan sosiaalityön kysymyksiä pohjautuu työskentelyyni sosiaalityöntekijänä juuri pakolaisten vastaanotossa. Suoritin sosiaalityön syventävien opintojen harjoittelujakson kyseisessä yksikössä kesän 2015 aikana, jonka jälkeen jatkoin työssä lyhyttä taukoa lukuun ottamatta eripituisina sijaisuuksina aina lokakuun 2017 loppuun asti. Tutkielmani aihe on siis omakohtainen: se perustuu lähtökohtaisesti niihin havaintoihin ja pohdintoihin, jotka ovat tulleet ajankohtaisiksi omassa työssä.

Hämeenlinna kaupunkina on tavoitellut julkilausutusti paikkaa maan parhaana kotouttajana (ks. esim. Yle 23.5.2015 - internetartikkeli). Omana arviona voin myös allekirjoittaa tämän tavoitteen toteutumisen. Viimeistään keväästä 2016 alkaen Pakolaisten vastaanotto on ollut valtakunnallisesti kotouttamistyön huippuyksikkö - enkä suinkaan perusta näkemystä maan parhaasta kotouttajakunnasta pelkästään omaan arvostelmaani, vaan se perustuu muun muassa keskusteluihin yksikön käyttämien tulkkien kanssa. Näillä tulkeilla on käytännön vertailuperustaa hyvin laajalti vastaavasta työstä muualla maassa ja etenkin eteläisessä Suomessa. Vain harvassa kunnassa ylletään yhtä hyviin kotouttavan sosiaalihuollon palveluihin kuin Hämeenlinnassa. Näin ollen mahdolliset kriittiset huomiot, joita esitän kotouttavasta sosiaalityöstä ja sen toteuttamisesta Suomessa, eivät missään nimessä kohdistu Hämeenlinnaan ja sen kotouttavan sosiaalihuollon yksikköön – eivätkä myöskään Hämeenlinnan TE-toimiston kotouttavan asiakastyön palveluihin.

Olen taustaltani siis sosiaalityön loppuvaiheen opiskelija, mutta minulla on pohjakoulutuksena lisäksi yhteiskuntatieteiden maisterin tutkinto pääaineena filosofia sekä laajat sivuaineopinnot kulttuuriantropologiasta. Nämä taustatekijät eivät voi olla vaikuttamatta alla esitettyjen pohdintojen

luonteeseen. Toisaalta työni sosiaalityöntekijänä on ainakin osin muistuttanut sosiaalityötutkimuksen parissa muutaman vuosikymmenen aikana suosituksi tulleen etnografin työskentelytapaa: osa minusta on ollut kuin luonnostaan *etnografi kentällä* asiakkaita kohdatessani. Ja toisaalta sosiaalityöhön luonnostaan kuuluvat pohdinnat päätösten ja toimenpiteiden eettisestä kestävyydestä ovat minulle filosofian kautta tuttu maasto. Vaikka osa tutkielmastani onkin varsin filosofista, tutkielmani ei ole mikään filosofinen tutkimus sosiaalityön kysymyksistä eikä se ole varsinaisesti etnografiakaan, vaikkakin hyödynnän kumpaakin tieteenalaa, filosofiaa tutkielman käsitteellisyydessä, etnografiaa reflektioiden ja erilaisten aineiden välisen vuoropuhelun luomisessa. Kysymyksenasetteluni on kuitenkin silloinkin, kun olen tekstissäni etäimmilläni sosiaalityöstä, kotouttava sosiaalityö.

2.2. Kotoutumisen akateeminen tutkimus

Maahanmuuttajuutta sekä pakolaisena Suomeen tulleiden kotoutumista on toki tutkittu sosiaalityön ja sen lähitieteiden näkökulmasta aiemminkin. Marja Pentikäinen (2005) tarkastelee sosiaalipolitiikan alaan kuuluvassa väitöskirjatutkimuksessaan *Loputon matka* pakolaisuutta vaiheittaisesti etenevinä siirtyminä, vaiheina, joista yksi osuu osittain myös sille ajanjaksolle, josta rakentuu oman tutkielmani näkökulma. Pentikäisen tutkimus on toteutettu etnografisesti pakolaisia haastattelemalla. Tutkimuksessa pyritään tavoittamaan pakolaisten kokemuksia heidän omina kertomuksinaan. Tutkimuksensa tiivistelmäosiossa Pentikäinen toteaa pakolaisuudesta, että se ”on monille loputon matka oman tilan, paikan ja minuuden etsimisessä” (emt. 5). Hyödynnän teosta pakolaisen käsitteen konstruktiossani. Pentikäisen kuvaus pakolaisuudesta loputtomana matkana on vaikuttanut ajatteluuni: pakolaisuus ei sisäisenä tuntuna pääty ehkä koskaan, vaikka pakolainen olisikin sopeutunut uuteen kotimaahansa.

Reet Mammonin (2010) psykologian tieteenalaan kuuluva tutkimus *Kolmen etnisen ryhmän kotoutumisprosessi Suomessa* on niin ikään väitöstutkimus. Mammon tarkastelee kotoutumista maahanmuuttajien koherenssin tunteen ja sopeutumisen kautta. Tarkastelun kohteena on 12 maahanmuuttajaa, neljä kustakin etnisestä ryhmästä, joita olivat afgaanit, kurdit ja venäläiset (emt., 49). Tutkimustulostensa perusteella Mammon luokittelee kotoutujat kolmeksi sopeutujaryhmäksi. Näitä olivat ensinnäkin selviytyjät, joiden kotoutuminen oli sujunut hyvin, he olivat oppineet suomen kielen ja löytäneet työpaikan. Toisen ryhmän muodostivat realistiset sopeutujat; he olivat

tyytyväisiä kotoutumiseensa, heidän suomen kielen oppimisensa oli sujunut hyvin ja heidän ammatilliset valintansa olivat selkiytyneet. Kolmannen ryhmän muodostivat sinnittelijät; he olivat myös oppineet suomen kieltä ja olivat tyytyväisiä elämäänsä Suomessa, mutta oman paikan löytäminen suomalaisessa yhteiskunnassa koettiin ongelmalliseksi. (Emt. 89-90.)

Merja Aniksen (2008) väitöstutkimus *Sosiaalityö ja maahanmuuttajat* on artikkeliväitöskirja (ks. myös Anis 2006). Anis tarkastelee lastensuojelun ammattilaisten maahanmuuttajasosiaalityötä ”sosiaalityöntekijöiden, muiden ammattilaisten ja asiakkaiden kielenkäytön kautta” (Anis 2008, 5). Anis paikantaa maahanmuuttajasosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa työstään kuusi diskurssikehystä, joita ovat vieraannuttava, sopeuttava, tasa-arvoistava, kulttuuritietoinen, rasismitietoinen ja osallistava (emt. 85). Aniksen mukaan yksittäisen ammattilaisen puhunta ei välttämättä pysyttäydy yhden kehyksen sisällä, vaan tulkinnot saattavat vaihdella tilanteen mukaan (emt.). Palaan näihin kehyksiin luvussa 2.4., jossa käsittelen kotouttavaa sosiaalityötä omanlaisenaan sosiaalityön erityisalanana.

Sosiaalityön alaan kuuluvia eri näkökulmista tehtyjä maahanmuuttajuutta, kotoutumista ja kotouttamista käsitteleviä pro gradu -tutkielmia on niin ikään useita. Tuula Carrollin (2012) tutkielma *Puhetta maahanmuutosta* alaotsikon *Sosiaalityön näkökulma maahanmuuttokeskusteluun 2010-luvun Suomessa* mukaisesti Carroll tarkastelee maahanmuuttokeskustelua media-aineistojen pohjalta. Carrollin mukaan keskustelulle on tyypillistä ”tunnepitoisuus, voimakkaat reaktiot, ylilyönnit ja kärjistäminen, sekä aggressiivisuus ja 'vihapuhe'” (emt. 61). Sosiaalityöntekijöiden osallistumattomuuden keskusteluun Carroll nimeää sosiaalityön hiljaisuuden kulttuuriksi, jota hänen mukaansa saattaisi selittää aggressiivisen palautteen ja yleisemmin keskustelun vihamielisen luonteen aiheuttama pelko (emt. 68). Milla Lumion (2009) tutkielman *Monikulttuurisuus, maahanmuuttajuus ja sosiaalityö* kohteena on sosiaalityöntekijöiden puhunta työstään ja siinä vaadittavasta erityisosaamisesta. Lumion mukaan monikulttuurinen asiantuntijuus muodostuu kahdesta osasta, ensinnäkin suuremmalta osin sosiaalityön yleisasiantuntijuudesta ja toiseksi monikulttuurisesta erityisasiantuntijuudesta (emt.).

Riikka Pohjolan (2016) tutkielma *Nuorten maahanmuuttajien kotoutuminen* on yhteiskuntapolitiikan alalta, mutta kannattaa tuoda tässä esiin etnografisen tutkimusmenetelmänsä vuoksi. Pohjola haastattelee nuoria kotoutujia pyrkien kartoittamaan näiden kotoutumisen prosessia, kotia ja perhettä kotoutumisen osatekijöinä, ystävien ja vapaa-ajan merkitystä kotoutumiselle sekä

haastateltavien toiveita ja tulevaisuuden suunnitelmia. Analyysissään Pohjala tarkastelee kotoutumisen haasteita ja riskiä jäädä yhteiskunnallisesti ulkopuoliseksi. (Emt.) Marju Salmelan (2012) tutkielma *Maahanmuuttajien kokemuksia sopeutumisesta suomalaiseen yhteiskuntaan* on tehty teemahaastattelumenetelmällä. Salmela haastattelee yhteensä kymmentä maahanmuuttajaa, joista osa on tullut pakolaisina, pyrkien hahmottamaan maahanmuuttajien uuteen ympäristöön sopeutumisen myötä identiteetissä tapahtunutta uudelleen muotoutumista.

Maaret Siekkisen (2009) tutkielman *Maahanmuuttajien kotoutumisen kuva viranomaisperspektiivistä* kohteena ovat viranomais-hallinnollisesta perspektiivistä kirjoitetut oppaat, jotka on suunnattu maahanmuuttajille ja heidän kanssaan työskenteleville. Henna Karttusen (2014) tutkielma *Äitinä ja pakolaisena Suomessa* käsittelee pakolaisäitien kokemuksia kotoutumisesta Suomeen. Karttunen toteaa, että kotoutumisajan alkuvaiheestaan pakolaisäidit ilmaisevat paitsi kiitollisuutta siitä, että oltiin päästy turvaan, myös yksinäisyyden kokemuksia. Alkuvaihe miellettiin yleisesti vaikeaksi; sopeutuminen edistyi vähitellen, vaiheittain. (Emt. 82.)

Jukka Mäkelän (2017) tutkielma *Ääni Kölveille* tarkastelee vuorostaan nuorten maahanmuuttajamiesten kokemuksia kotoutumisesta. Tutkielmassa kartoitetaan erityisesti sitä, miten nuoret kotoutujamiehet ovat kokeneet kotoutumisensa onnistuneen ja minkälaisia kokemuksia heillä on kotoutumiskoulutuksesta ja -palveluista. Mäkelän tekemissä haastatteluissa tulee ilmi tyytyväisyys Suomeen uutena kotimaana, mutta toisaalta koettiin myös, ettei kotoutumiskoulutuksesta saa riittävää kielitaitoa. (Emt. 38-43.) Toinen teema, jonka Mäkelä nostaa esiin, ovat rasismikokemukset. Hänen mukaansa kaikilla haastatelluilla oli kokemusta rasismista. Mäkelä toteaa, että ”aikuisuuden kynnyksellä häiritseväksi koetun rasismin uhriksi joutuminen korreloi vahvasti sen kanssa, että henkilö ei koe Suomea kodikseen” (emt. 54). Mäkelä päättelee tutkimuksensa perusteella, etteivät viralliset kotouttamispalvelut ole riittäviä, vaan palveluja saadakse maahanmuuttajien tulee olla itse aktiivisia (emt. 58). Palaan useimpiin näistä tutkimuksista tutkielmani edetessä.

2.3. Kuka hän on ja millä oikeuksilla?

Jotta voisi vastata riittävän kokonaisvaltaisesti kysymykseen, mistä pakolaistaustaisten kotoutumisessa ja kotouttamisessa on kyse, tematiikkaa on tarkasteltava ainakin lyhyesti myös lain näkökulmasta. Laki on keskeinen osa sosiaalityöntekijän työtä, ja kotouttavassa sosiaalityössä se on

vielä suuremmassa roolissa kuin tavallisesti sosiaalityössä. Laki kotoutumisen edistämisestä (jatkossa LKE) on erityislaki, joka määrittää kunnan ja valtion velvollisuudet sekä pakolaisen oikeudet ja velvollisuudet. Oleskeluluvan saaneet pakolaiset ovat oikeutettuja sekä TE-palveluiden alaisiin kotoutumispalveluihin että kunnallisen sosiaalitoimen järjestämiin erityispalveluihin yleensä kolmen vuoden ajan.

Muita keskeisiä lakeja ovat ulkomaalaislaki sekä sosiaalihuoltoon määrittävä lainsäädäntö, erityisesti sosiaalihuoltolaki. Erityisryhmäluonteensa vuoksi kunnallinen kotouttava palvelutoiminta on keskitetty ainakin suurimmissa kunnissa erityisiin maahanmuuttajapalveluiden yksikköihin (vrt. Lumio 2009), mutta se, toteutetaanko kunnallisia palveluita erityispalveluyksikössä, ja jos toteutetaan, niin miten pitkään ajallisesti ja millä laadullisella tasolla, riippuu kunnasta itsestään. Laki sallii kunnille varsin itsenäisen säätelyvaran.

Kotouttavan sosiaalityön kohde, kotoutumisen subjekti, koostuu suurimmaksi osaksi ihmisryhmästä, jonka status määritellään ulkomaalaislain 87§:ssä (turvapaikka) ja 88§:ssä (toissijainen suojelu). Sekä turvapaikan että toissijaisen suojeluaseman saaneet kuuluvat kansainvälisen suojeluaseman piiriin. Turvapaikan saaneella on myös pakolaisasema. Ulkomaalaislain mukaan

[m]aassa oleskelevalle ulkomaalaiselle annetaan turvapaikka, jos hän oleskelee kotimaansa tai pysyvän asuinmaansa ulkopuolella sen johdosta, että hänellä on perustellusti aihetta pelätä joutuvansa siellä vainotuksi alkuperän, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään kuulumisen tai poliittisen mielipiteen johdosta, ja jos hän pelkonsa vuoksi on haluton turvautumaan sanotun maan suojeluun. (UlkL 301/2004, 87§.)

Vainoksi katsottavia tekoja ovat lain 87a§:n mukaan mm. fyysinen, henkinen ja seksuaalinen väkivalta, syrjivät oikeudelliset ja hallinnolliset sekä poliisin ja lainkäytön toimintaan liittyvät toimenpiteet sekä sukupuoleen tai lapseen kohdistuvat väärinkäytökset. Jos edellytykset turvapaikan myöntämiselle eivät täyty, mutta on perusteita uskoa, että pakolainen joutuisi kärsimään todellista vaaraa, jos hänet palautettaisiin kotimaahansa, hänelle voidaan myöntää toissijainen suojeluasema (UlkL 301/2004, 88§).

Lisäksi oleskelulupa voidaan myöntää turvapaikanhakijalle myös yksilöllisen inhimillisen syyn perusteella. Hyvin moni yli 3000:sta vuonna 2015 alaikäisenä ilman omaisia Suomeen saapuneesta turvapaikanhakijasta sai juuri tämän yleensä yhden vuoden mittaisen oleskeluluvan, koska

maahanmuuttovirasto katsoi turvapaikkaperusteluissaan, etteivät turvapaikanhakijan turvapaikkakriteerit täyty. Kansainvälisten sopimusten perusteella alaikäisiä yksin maahan tulleita ei voi kuitenkaan palauttaa lähtömaihinsa, joten heille myönnettiin oleskelulupa yksilöllisen inhimillisen syyn perusteella. Tätä kirjoitettaessa on auki, missä määrin näitä yhden vuoden lupia uusitaan nuorten täysi-ikäistyttyä ja missä määrin heitä pyritään palauttamaan siihen maahan, jonka kansalaisia he ovat (joka ei välttämättä ole se maa, josta he ovat turvapaikanhakijoina lähtöisin).

Kaikki alaikäisenä ilman huoltajaa tulleet pakolaiset eivät suinkaan ole saaneet oleskelulupaa humanitaaristen syiden perusteella, vaan joukossa on myös niitä, jotka ovat saaneet turvapaikan tai toissijaisen suojeluaseman. Moni näistä kansainvälisen suojeluaseman saaneista nuorista on joutunut kokemaan hyvin karkeaa henkistä ja / tai raakaa fyysistä väkivaltaa, tullut raiskatuksi, nähnyt omaisiaan kidutettavan ja tapettavan jne. LKE:n 27§:n 2. momentti määrittelee nuorten oikeudet erityispalveluihin niin, että ”lapsi tai nuori **voi olla** tukitoimenpiteiden piirissä kunnes hän täyttää 21 vuotta tai kunnes hänellä on huoltaja Suomessa” (LKE 1386/2010, 27§, 2. mom.; lihav. omani). Käsitykseni mukaan tähän ryhmään kuuluvien tukitoimet on pyritty järjestämään valtion ja kuntatoimijoiden välisin sopimuksin.

Kun pakolainen on saanut myönteisen päätöksen oleskeluluvasta ja kun hän on rekisteröitynyt kuntaan asukkaaksi, kunta on oikeutettu saamaan laskennallista korvausta sekä harkinnanvaraisesta toimeentulotuesta aiheutuneet kustannukset valtiolta kolmen vuoden ajan. Laki myös velvoittaa kuntaa: LKE:n mukaan ”[k]unnan on huolehdittava siitä, että kunnan palvelut soveltuvat myös maahanmuuttajille. Lisäksi kunnan on huolehdittava siitä, että maahanmuuttajille tässä laissa tarkoitettut toimenpiteet ja palvelut järjestetään sisällöltään ja laajuudeltaan sellaisina kuin kunnassa esiintyvä tarve edellyttää.” (LKE 1386/2010, 30§, 2. mom.) Kotouttavan sosiaalityön näkökulmasta juuri laki kotoutumisen edistämisestä on erityislakina keskeisin. LKE:n 1§:ssä ilmaistaan tiivistetysti, mistä on laissa kysymys. LKE:n tarkoitus on yksinkertaisesti ”tukea ja edistää kotoutumista”. 1§:n jatko on oikeastaan vain attribuutti edelliselle; se ilmaisee sitä kvaliteettia, mistä kotoutumisessa on kyse: ”maahanmuuttajan” mahdollisuudesta ”osallistua aktiivisesti suomalaisen yhteiskunnan toimintaan”. (LKE 1386/2010, 1§.) Laki kotoutumisen edistämisestä koskettaa paljon laajempaa ihmisryhmää kuin vain kotoutuvat pakolaiset, sillä se ei rajaa ulkopuolelleen muista syistä kuin pakolaisuuden vuoksi maahan muuttaneita. Toisaalta nimenomaan pakolaistaustaiset ovat se ryhmä maahanmuuttajia, joka on enimmäkseen osallisena laissa ilmaistujen tukipalveluiden vastaanottajina.

Kotoutumisella tarkoitetaan LKE:n mukaan ”maahanmuuttajan ja yhteiskunnan vuorovaikutteista kehitystä, jonka tavoitteena on antaa maahanmuuttajalle yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavia tietoja ja taitoja samalla kun tuetaan hänen mahdollisuuksiaan oman kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen” (LKE 1386/2010, 3§, kohta 1). Kotouttaminen sen sijaan on ennen kaikkea viranomaisnäkökulma kotoutumiseen: ”Kotouttamisella tarkoitetaan kotoutumisen monialaista edistämistä ja tukemista viranomaisten ja muiden tahojen toimenpiteillä ja palveluilla.” (LKE 1386/2010, 3§, kohta 2.)

LKE:n määritelmäpykälän 4. kohdassa säädetään sosiaalisesta vahvistamisesta. Sillä ”tarkoitetaan maahanmuuttajalle suunnattuja toimenpiteitä hänen elämäntaitojensa parantamiseksi ja syrjäytymisensä ehkäisemiseksi” (LKE 1386/2010, 3§, kohta 4). LKE:n luku 2 käsittelee kokonaisuudessaan näitä toimenpiteitä, joihin katsotaan kuuluvan ”palveluita ja toimenpiteitä” (§6), joita ovat perustieto suomalaisesta yhteiskunnasta (7§), ohjaus ja neuvonta (8§), alkukartoitus (9-10§§) ja kotoutumissuunnitelma (11-18§§), kotoutumistuki (19§), joka nykyisin maksetaan Kelan työmarkkinatukena, kotoutumiskoulutus (20-21§§), omaehtoisen koulutuksen tukeminen (22-25§§), sekä muut kotoutumista edistävät palvelut (26§), joiksi mainitaan täysi-ikäisten osalta erityisiä toimenpiteitä tarvitsevan palvelut ja tukitoimet (26§, kohta 3) sekä muut toimenpiteet ja palvelut, ”jotka kannustavat maahanmuuttajaa omatoimisesti hankkimaan yhteiskunnassa tarvittavia tietoja ja taitoja” (LKE 1386/2010, 26§, kohta 4).

Pakolaisten kanssa sosiaalityötä tekeville LKE:n määritelmäpykälän kohta 6 on erityisen tärkeä. Lakikohdassa puhutaan erityisiä toimenpiteitä tarvitsevasta maahanmuuttajasta, jolla tarkoitetaan ”maahanmuuttajaa, joka tarvitsee tehostettuja kotouttamistoimenpiteitä erityisesti sairauden, vamman tai muun syyn vuoksi alentuneen toimintakyvyn, iän, perhetilanteen, luku- ja kirjoitustaidottomuuden tai muun vastaavan syyn perusteella” (LKE 1386/2010, 3§, kohta 6). Sisällöllisesti lakikohta rinnastuu sosiaalihuoltolain 3§:n kohtaan 3, jossa määritellään erityistä tukea tarvitseva asiakas.

Laissa kotoutumisen edistämisestä puhutaan toistuvasti viranomaisista ja muista toimijoista kotouttamispalveluiden ja -toimenpiteiden tuottajina ja järjestäjinä sekä kotoutumisen edistäjinä ja tukijoina (esim. LKE 1386/2010, 3§, kohta 2). LKE:n 3§ kohta 5 tuo esiin monialaisen yhteistyön, jolla tarkoitetaan viranomaisten ja muiden toimijoiden yhteistyötä kotoutumisen edistäjinä. LKE:n 6§:ssä säädetään kotoutumista edistävien palveluiden ja toimenpiteiden järjestämisestä niin, että ne

”järjestetään osana kunnallisia peruspalveluja ja työ- ja elinkeinohallinnon palveluja sekä muina kotoutumista edistävinä toimenpiteinä” (LKE 1386/2010, 6§). LKE:n 8§:ssä ohjaus ja neuvonta täsmentyvät kunnan, työ- ja elinkeinotoimiston ja muiden viranomaisten vastuulle. Alkukartoituksesta ja kotoutumissuunnitelmasta vastaavat niin ikään työ- ja elinkeinotoimiston ja kunnan viranomaiset.

Taloudellisen tukensa kotoutuja saa vuoden 2017 alusta alkaen lähes kokonaisuudessaan Kelasta, kun keskeisimpien tukien, työmarkkinatuen ja asumistuen, lisäksi myös perustoimeentulotuen maksaminen siirtyi kunnilta Kelalle (Kela: tuet - internetsivu). Kunnan sosiaalitoimelle jäi vain perustoimeentulotuen piiriin kuulumattomien harkinnan varaisten tukien, so. täydentävän ja ehkäisevän toimeentulotuen, myöntäminen (Kela: toimeentulotuki - internetsivu).

Kansainvälisen suojeluaseman Suomesta saaneella henkilöllä, joka on rekisteröitynyt kuntaan asukkaaksi, on lähes samat oikeudet ja velvollisuudet kuin Suomen kansalaisella (ks. esim. infopankki.fi - internetsivu). Asumiseen perustuvan sosiaaliturvalainsäädännön soveltamista koskevan lain 3§:n mukaan ”sosiaaliturvalainsäädäntöä sovelletaan Suomessa vakinaisesti asuvaan henkilöön, jolla on Suomessa varsinainen asunto ja koti ja joka jatkuvasti pääasiallisesti oleskelee täällä” (SOL 1573/1993, 3§, 1. mom.). Vakinaiseksi asumiseksi katsotaan saman lain 3§:n 2. momentin 2 kohdan mukaan se, että henkilöllä on pakolaisasema tai hän on saanut toissijaisen suojeluaseman tai hänellä on humanitaarinen suojeluasema Suomessa (SOL 1573/1993, 3§, 2. mom., kohta 2).

Perheenyhdistämistä koskevat vuonna 2016 toimeenpannut lakimuutokset ovat ehkä dramaattisin ero kotoutuvan pakolaisen ja Suomen kansalaisen välillä. Tuon sen tässä esiin, koska ensinnäkin perheenyhdistämisiin liittyvät asiat ovat keskeinen osa kotouttavaa sosiaalityötä ja toiseksi toteutuva perheenyhdistäminen tarkoittaa uusia asiakkaita kotouttamispalveluiden piiriin. Pakolaisaseman saaneen pakolaisen on haettava perheenyhdistämistä kolmen kuukauden kuluessa siitä, kun hän on saanut tiedoksi päätöksen myönnetystä turvapaikasta, muuten häneen sovelletaan toimeentuloedellytystä eli hänen on itse kyettävä elättämään itsensä ja perheensä omilla tuloillaan (UlkL 301/2004, 114§). Toissijaisen suojeluaseman saaneeseen toimeentuloedellytystä sovelletaan aina, ellei ole todella vahvoja perusteita poiketa siitä. Suomen kansalaiseen toimeentuloedellytystä ei sovelleta.

2.4. Erityislaatuista sosiaalityötä

Työskentely pakolaistaustaisten maahanmuuttajien kanssa on aivan omanlaisensa sosiaalityön kenttä, mutta on siinä toki muuhun sosiaalityöhön yhdistäviäkin aineksia. **Aikuissosiaalityön** kanssa yhteistä ovat asiakkaiden toimeentulon ongelmat, asumisen ongelmat, mielenterveysongelmat, perheväkivalta ja harvinaisempana asiakkaiden päihdeongelmat. Kotouttava sosiaalityöntekijä toimii myös erikoistuneena **perhetyöntekijänä** purkaessaan kotikäynneillä toisista kulttuureista tulleiden asiakkaidensa perhedynamiikasta kertovia koodeja. **Lastensuojelua** sivuavien kysymysten parissa työskentely liittyy suhteellisen tavallisena kotouttavan sosiaalityöntekijän arkeen. Erityisen haasteen vuoden 2015 pakolaisaalto toi alaikäisenä saapuneiden turvapaikan hakijoiden muodossa. Monessa tapauksessa alaikäisyys oli ainoa peruste sille, että hakijoille myönnettiin oleskelulupa, so. yhden vuoden lupa yksilöllisen inhimillisen syyn perusteella. Kotouttavan sosiaalihuollon sosiaalityöntekijöiden tuli käytännön kokemusten kautta oppia ja omaksua monikulttuurisen **nuorisososiaalityöntekijän** rooli.

Mikä perustelee tätä väitettäni, että kotouttamisessa kyse on erityislaatuudesta sosiaalityöstä? Tiivistetysti: suurin osa Suomeen saapuvista pakolaisista tulee maista 1) joiden kansalaiset ovat joutuneet kokemaan sisällissodan ja siihen liittyviä julmuuksia; so. olosuhteista, joiden voi olettaa vaikuttaneen niitä kokeneiden ihmisten ruumiisiin ja mieliin (2010-luvulla Irak, Syyria, Somalia, Afganistan); 2) joiden yhteiskunnallinen infrastruktuuri on edellä mainitusta syystä vaurioitunut (paikallisesti Irak, paikallisesti Syyria, Afganistan) tai sitä ei yksinkertaisesti ole (paikallisesti Irak, paikallisesti Syyria, etelä- ja keski-Somalia); 3) joiden koulutustaso on yleisesti alhainen (Somalia, Afganistan) tai hyvin vaihteleva alkeisopetuksesta yliopisto-opintoihin (Irak, Syyria); ja 4) joiden sosiokulttuuristen käytäntöjen etäisyys suomalaisista hyvin länsimaisista yhteiskunnallis-kulttuurisista käytännöistä on joko suuri (Irak, Syyria) tai erittäin suuri (Somalia, Afganistan). Monimutkaistan tätä kuviota vielä lisää luvussa 3.1. jossa tarkastelen Lauri Rauhalan ihmiskäsitystä monimuotoisena ruumiillis-tajunnallis-situationaalisena oliona sekä luvussa 4.1. jossa paikannan kotoutumisen lähtökohtaisia satunnaistekijöitä, jotka kotouttamisessa pitäisi jollakin tavalla puristaa kasaan hallituksi kokonaisuudeksi. Pyrin tässä luvussa vastaamaan, millä valmiuksilla sosiaalityö kykenee käsittelemään tätä monimutkaisuutta.

Malcolm Paynen (2006) mukaan ”sosiaalityö on kolmisuuntainen diskurssi. Kaikki käytäntö, kaikki käytännön ideat, kaikki sosiaalityön organisaatiot ja koko hyvinvoinnin politiikka hankautuvat

toisiaan vasten sosiaalityön kolmessa eri näkökannassa” (emt. 12). Nämä näkemykset Payne nimeää terapeuttisiksi, yhteiskunnalliseen muutokseen tähtääviksi ja yhteiskunnallista järjestystä ylläpitäviksi näkökulmiksi. Näkökulmilla on vastaavat yhteiskunnalliset taustaideologiansa, jotka ovat lähinnä sosiaalidemokraattinen (terapeuttis-refleksiivinen), sosialistinen (kollektiivis-transformatiivinen) sekä liberaali (individualistis-reformistinen) taustaideologia. (Emt.) Kotouttava sosiaalityö paikantuu tämän kolmijaottelun puitteissa kaksinaisesti. Se rakentuu käytännön työssään terapeuttis-refleksiivisen näkökulman mukaisesti, mutta sen tavoite on järjestystä ylläpitävän normatiivinen, yhteiskuntaan sopeuttava. Lisäksi myös kolmas, yhteiskunnalliseen muutokseen tähtäävä aspekti toteutuu ainakin Hämeenlinnassa, jossa kotouttavan yksikön johtavalla sosiaalityöntekijällä ja hänen esimiehellään on vahva asema kunnallisten kotouttamispalveluiden kehittämisessä.

Paljon puhutaan niin kutsutusta diskriminoinnin vastaisesta ja toisaalta kulttuurisensitiivisestä sosiaalityöstä (esim. Payne 2005a, 269-293; Ashencaen Crabtree & Husain & Spalek 2017), joiden ympärille on kehitetty työmenetelmiä kohdata asiakkaita, joilla on erilainen kulttuuritausta kuin yleensä valtakulttuuriin kuuluvalla sosiaalityöntekijällä. Läheisempi perehtyminen näihin käytänteorioihin lienee sosiaalityöntekijäkohtaista. Toisaalta karttuva työkokemus, sosiaalityöhön yleisesti kuuluvat eettiset kvaliteetit ja ohjeistukset sekä Suomen vankka sosiaalihuolto ja asiakkaan oikeuksia säätelevä lainsäädäntö antavat pohjan monikulttuurisille sosiaalityön kohtaamisille. En tällä tarkoita kuitenkaan sitä, etteikö kotouttava sosiaalityö poikkeaisi muista sosiaalityön aloista tai etteikö asiakaskohtaamisissa olisi leimallinen erityisyytensä. Päinvastoin.

Milla Lumio (2009) tutkii monikulttuurisen sosiaalityön asiantuntijuutta, sitä ”mitä on monikulttuurisen sosiaalityön erityisyys” (emt. 48), sen pohjalta, mitä sosiaalityöntekijät itse siitä kertovat. Lumio tuo esiin kolme tekijää, joilla hänen haastattelemansa sosiaalityöntekijät luonnehtivat työnsä erityisyyttä: työkuvan sekavuus, epävarmuus ja ajanpuute. Pienessä kunnassa erityispiirteenä on vielä kollegiaalisen tuen puute, työtä tehdään yksin, kun taas suurten kuntien etuna on juuri työn kollegiaalinen luonne. Monikulttuurisen sosiaalityön erityisyyttä määrittävät tekijät painottuvat Lumion mukaan pienten kuntien sosiaalityöntekijöiden puhunnassa hieman eritavalla kuin suurten kuntien sosiaalityöntekijöiden puhunnassa, mikä johtuu juuri siitä, että suurissa kunnissa maahanmuuttajasosiaalityötä tehdään erityisyksiköissä, kun taas pienissä kunnissa maahanmuuttajatyö on yhden sosiaalityöntekijän vastuulla. Pienessä kunnassa erityisenä vaarana on se, että työkuvan sekavuudesta, ajanpuutteesta ja epävarmuudesta tulee itseään ruokkiva noidankehä. (Emt. 48-57.)

Erityisasiantuntijuuden piirteitä monikulttuurisessa sosiaalityössä ovat Lumion mukaan se, että maahanmuuttajasosiaalityöntekijä kykenee antamaan konsultaatioapua muille viranomaisille, kykenee kirjoittamaan erityislausuntoja (esimerkiksi maahanmuuttovirastoon), tulkin käytön osaaminen, kontekstuaalinen ymmärrys siitä, mikä on työssä milloinkin tärkeää, sekä vuorovaikutuksellinen osaaminen tilanteissa, joissa asiakas on peräisin erilaisesta kulttuuriympäristöstä (emt. 64-70).

Lumion haastattelemien sosiaalityöntekijöiden puheissa tuli ilmi ristiriita yleissosiaalityön puhunnan ja erityisosaamisvaatimuksia korostavan puhunnan välillä. Lumion havainnollistavaa kuviota tulkitsemalla voi arvioida, että noin 2/3 maahanmuuttajasosiaalityöstä vaatii sosiaalityön yleisasiantuntijuutta, mikä tuli Lumion mukaan esiin puhunnan muotoina *vahva sosiaalityöntekijän identiteetti ja monikulttuurisen sosiaalityön ei-erityisyys*; kun taas 1/3 on erityisasiantuntijuutta, joka korostaa *maahanmuuttaja-asiakkaan erityisyyden huomioimista* (emt. 75).

Lisäisin Lumion erityisasiantuntijuuteen konsultaatioavun ja erityislausuntojen kirjoittamistaidon rinnalle kotouttavan sosiaalityöhön erityislaatuisuuteen liittyvän lakiaspektin. Jos sosiaalityötä jo sinänsä säädellään laeilla ja ohjeistuksilla, pakolaisuuden perusteella oleskeluluvan saaneiden maahanmuuttajien suhteen lakisääteisyys on sosiaalityön *normiasiakaskuntaakin* säädellympää. Ulkomaalaislaki ja varsinkin siihen tehdyt uudistukset sekä maahanmuuttoviraston linjaukset vaikuttavat asiakaskuntaan siinä missä missä sosiaalihuoltoa säätelevät lait ja asetukset. Tämä näkyy kotouttavan sosiaalihuollon asiakaskunnan tarvitsemisissa palveluissa, joihin kuuluvat mm. oleskelulupien uusimisessa ja matkustusasiakirjojen hakemisessa auttaminen ja perheenyhdistämisprosessissa auttaminen. Ja jos asiakas saa maahanmuuttovirastolta kielteisen päätöksen, niin sosiaalityöntekijän tehtävänä on päätöksen sanamuotojen avaaminen niin, että asiakas ymmärtää päätöksen sisällön ja perustelut sekä siltä pohjalta sitten yhdessä asiakkaan ja asianajajan kanssa kenties myös suunnitella strategiaa valitukselle hallinto-oikeuteen. Työn spesifisyyttä on lopulta yllättävän paljon. Asiakaskunta osaa suomen kieltä – ainakin lähtökohtaisesti - vain muutamia sanoja, joten viranomaiskontaktien hankkiminen, neuvotteluihin osallistuminen sekä asianajo, mikäli välit ovat asiakkaalta ”menneet poikki” esimerkiksi työvoimahallinnon suuntaan, ovat tyypillinen osa kotouttavan sosiaalityöntekijän työtä. En osaa sanoa, onko kyse Hämeenlinnaa laajemmalle yleistettävästä työskentelytavasta kotouttavan sosiaalihuollon palveluissa, mutta ainakin Hämeenlinnassa asiakastyötä tehdään kielimuurista ja tulkin käytöstä huolimatta psykososiaalisesti hyvin lähellä asiakasta.

Lumioon viitaten Hämeenlinna lukeutuu suurten kaupunkien joukkoon. Työ yksikössä on kollegiaalista, vaikka asiakkaat onkin jaettu sosiaalityöntekijöiden kesken niin, että jokaisella asiakkaalla on oma vastuusosiaalityöntekijä ja oma vastuusosiaaliohjaaja. Kotikäyntejä tehdään usein parityönä sosiaalityöntekijä – terveydenhoitaja, sosiaalityöntekijä – perhetyöntekijä, sosiaalityöntekijä - sosiaaliohjaaja; samaten varatuilla ajoilla asiakkaita tavataan usein myös parityönä (yllä mainituin kokoonpanoin). Vaikeimmat päätökset, kuten normaalista harkinnanvaraisuudesta poikkeavat avustukset ja suunnitelmat siitä, miten edetä esimerkiksi haastavassa perhetilanteessa, tehdään neuvotellen sosiaaliohjaajien, sosiaalityöntekijöiden ja johtavan sosiaalityöntekijän muodostamassa tiimissä. Kyseessä olevaa asiaa pohditaan monesta eri näkökulmasta johtavan sosiaalityöntekijän sitten linjatessa asian ja omasosiaalityöntekijän tehdessä linjauksen mukaisen päätöksen – tai joissakin tapauksissa johtava sosiaalityöntekijä tiedustelee vielä ylemmän kuntahierarkiatason kantaa asiaan. Juuri työn kollegiaalisuudesta ja erilaisista tiimeistä johtuen yksittäiselle työntekijälle tulee paljon laajempi kuva erityisesti asiakkaiden vaikeista ongelmista ja haastavista tapauksista kuin mitä hän tietää vain *omista* asiakkaistaan. Kollegiaalisuudesta huolimatta yksittäisen sosiaalityöntekijän harkinnanvara on työnsä suhteen yksikössä hyvin suuri; menetelmällisiä rajoituksia ei juurikaan ole ellei sellaiseksi katsota juuri harkinnanvaraisia etuuksia, joissa päätökset pyritään pitämään yhtenäisen linjan mukaisina; pyrkimyksenä on kohdella asiakkaita tasavertaisesti.

Monikulttuurista sosiaalityötä tekevien sosiaalityöntekijöiden työtä tutkineen Merja Aniksen mukaan ”[m]onikulttuuriseen sosiaalityöhön sisältyy kaksoisvaatimus: tasa-arvoinen kohtelu ja erojen huomioiminen samanaikaisesti” (Anis 2008, 100). Anis erottaa kuusi kehystä, joiden kautta sosiaalityöntekijöiden diskurssi rakentuu tuottaen sen, miten sosiaalityön tavoitteet, sosiaalityön menetelmät ja käytännöt sekä sosiaalityöntekijän käsitys asiakkaansa identiteetistä määräytyvät (Anis 2006, 113). Näitä kehyksiä ovat vieraannuttava, sopeuttava, tasa-arvoistava, kulttuuritietoinen, rasismitietoinen ja osallistava diskurssimuoto (Anis 2008, 85). Aniksen mukaan sekä vieraannuttavassa kehyksessä, joka on harvinainen, että sopeuttavassa kehyksessä ei nähdä asiakkaan oman kulttuurin tarjoavan riittäviä välineitä uudenlaisessa ympäristössä selviämiseen. Kehykset ovat yleisimpiä juuri pakolaisena Suomeen tulleista puhuttaessa. (Anis 2006, 114.)

Vieraannuttava kehys määrittää sosiaalityön ongelmakeskeiseksi kriisityöksi ja asiakkaat traumatisoituneiksi, mistä syystä he ovat avun tarpeessa olevia epäitsenäisiä toimijoita. Akuutin kriisin hoitamisen jälkeen vieraannuttava kehys näkee asiakkaan tulevaisuuden muualla kuin

Suomessa, siis paluuna kotimaahan. Tässä mielessä vieraannuttava kehys poikkeaa muista Aniksen konstruoimista puhunnan kehyksistä. (Anis 2006, 114.) **Sopeuttava kehys** näkee asiakkaan valmiudet ja lähtökohdat pitkälti samalla lailla kuin vieraannuttava kehys, mutta sosiaalityön tavoite siinä on trauman hoitaminen ja asiakkaan sopeutuminen uuteen kotimaahansa. Vastuu sopeuttavassa kehyksessä siirretään yhteiskunnalle. (Emt 114-115.) Aniksen mukaan

[a]siakas identifioituu suomalaisuutta oppivaksi, sopeutumisprosessia läpikäyväksi ihmiseksi, jolloin sosiaalityön tehtäväksi määrittyy ohjaus ja kontrolli ja sosiaalityöntekijälle sopeuttajan ja opettajan rooli. Sosiaalityöntekijän tulee ymmärtää maahanmuuttajia koskehtavan muutosprosessin eri vaiheita sekä auttaa heitä sopeutumaan uuteen ympäristöön. Asiakkaiden oletetaan myös sopeutuvan tiettyssä aikataulussa. (Anis 2006, 115.)

Kun vieraannuttava ja sopeuttava kehys rakentavat asiakassuhteen ”erityisiä tietoja ja taitoja” vaativaksi vaikeaksi työksi, ”joka mielellään siirrettäisiin erityispalveluiden piiriin” (Anis 2006, 116), niin liberalismiin pluralismin arvomaailmasta nouseva **tasa-arvoistava kehys** pyrkii tasa-arvoistamaan asiakkaidensa mahdollisuudet muiden kansalaisten rinnalle. Erojen sijasta kehyksessä ”korostuvat kaikkien ihmisten samanlaisuus ja yleinen inhimillisyys ihmisiä yhdistävänä ominaisuutena” (emt.). Väestöryhmästä riippumatta kaikilla ihmisillä on samanlaiset oikeudet palveluihin ja samanlaiseen kohteluun, joiden nähdään johtavan myös oikeudenmukaiseen lopputulokseen. Sosiaalityön tarkoituksena on erityisavulla turvata oikeuksien toteutuminen tilanteissa, joissa tasa-arvo vaarantuu. Asiakkaiden ongelmat tulkitaan kehyksen puitteissa rinnasteisiksi sosiaalihuollon asiakkaiden yleisesti kokemiin ongelmiin nähden. (Emt. 116-117.)

Kulttuuritietoinen kehys korostaa kulttuurien tuntemusta ja ihmisten erilaisuutta. Kehys tunnustaa ihmisten halun ja oikeuden säilyttää omia kulttuurisia perinteitään ja uskomuksiaan. (Emt. 117-118.) ”Tavoitteena nähdään monikulttuurinen yhteiskunta, jossa ihmisillä on mahdollisuus ylläpitää ja toteuttaa erityispiirteitään.” (Emt. 118.) Kulttuuritietoisesta kehyksen ongelmia Anis näkee ensinnäkin sen, että kulttuurit tulkitaan selvärajaisiksi entiteeteiksi ja sitä myötä asiakkaat nähdään kulttuuristen ryhmiensä edustajina, mikä sokeuttaa ryhmän sisäisiltä eroilta; ja toiseksi sen, että kehys voi rinnastua kulttuurirelativismiin, mikä vuorostaan johtaa helposti kaikenlaisen, myös vahingollisen erilaisuuden hyväksymiseen (emt.). **Rasismitietoinen kehys** rakentuu sille näkemykselle, että eri ihmisryhmät ovat eriarvoisessa asemassa yhteiskunnassa. Sosiaalityöntekijän tulee tunnistaa yhteiskunnassa vallitsevat ennakkoluulot ja rasismi ja rakentaa työnsä asiakkaiden omia arvoja ja odotuksia kunnioittavasti. (Anis 2006, 118-119.) Asiakkaita tukevat työmenetelmät

korostuvat, ja jos ja kun asiakas kokee ennakkoluuloihin perustuen ongelmia esimerkiksi viranomaisessa asioidessaan, ”[s]osiaalityöntekijä tehtävänä on puolustaa ja tukea asiakasta” (emt. 119). **Osallistava kehys** lähtee liikkeelle *empowerment*-näkökulmasta. Keskeistä ovat Aniksen mukaan maahanmuuttajien omat näkemykset

palveluiden toteuttamisessa ja kehittämisessä. Tässä kehyksessä maahanmuuttajat nähdään todellisina toimijoina ja vaikuttajina enemmän kuin muissa kehyksissä - - [koska] vähemmistöryhmien jäsenillä on parempi ymmärrys omista eletyistä kokemuksistaan kuin valta-yhteiskunnan jäsenillä, mistä johtuen heillä itsestään selvästi tulisi olla etuoikeus arvioida omaa tilannettaan. (Anis 2006, 121.)

Anis toteaa, että ”[s]osiaalityöntekijöiden maahanmuuttajia ja sosiaalityötä koskevat tulkinnat vaihtelevat usein tilannekohtaisesti” (Anis 2008, 85). Kotouttavan sosiaalityön erityissosiaalityöyksikössä tämä tulkintakehysten vaihtelu on kenties vieläkin suurempaa, koska eri näkökulmista tarkasteltuna sosiaalityö vaikuttaisi rakentuvan vieraannuttavaa kehystä lukuun ottamatta kaikkien puhunnan kehysten kautta. Sopeuttavassa kehyksessä – kuten vieraannuttavassakin - on silmiin pistävää traumakeskeisyys, joka on vahva diskurssi tämän päivän kotouttavissa ympäristöissä. Jatkossa pyrin osoittamaan, että pakolaisten kotouttaminen on vahvasti sopeuttavaa sopeuttavan kehyksen mukaisesti. Sopeuttamisen tavoitteena on se, että uuteen kotimaahan sopeutumisen jälkeen asiakkailta olisi tasa-arvoistavan kehyksen mukaisesti tasa-arvoiset mahdollisuudet kuten muillakin kansalaisilla. Toisaalta tunnustetaan kulttuuritietoisien kehyksen mukaisesti myös asiakkaan omat kulttuuriset lähtökohdat ja ollaan tietoisia, että rasismi Suomessa on tosiasiallista ja että sitä on myös viranomaisessa aivan kuten rasismitietoinen kehys tuo esiin. Ja kaiken tämän jälkeen osallistavan kehyksen *empowerment* on monessa asiakastilanteessa keskeinen työkalu ja menetelmä.

Kotouttavan sosiaalityön käytäntöä ja sen erityislaatuista voi kuvata suhteuttamalla se Kirsi Juhilan (2013) sosiaalityöntekijän ja hänen asiakkaansa välistä suhdetta erittelevän tutkimuksen käsitteistöön. Toisaalta Juhilan käsitteet avaavat myös kotouttavan sosiaalityön kaksinaisen luonteen. Juhilan mukaan ”[s]osiaalityön sisältö määrittyy sen mukaan, miten nämä osapuolet [sosiaalityöntekijä ja asiakas] kohtaavat toisensa ja millaisiksi heidän roolinsa suhteessa toisiinsa näissä kohtaamisissa muotoutuvat” (emt. 11; kursiv. poistettu). Juhila pelkistää käsitteellistämänsä ”kohtaamisen tavat ja roolit” neljään kategoriaan, jotka ovat liittämisen- ja kontrollisuhde, kumppanuussuhde, huolenpitosuhde ja vuorovaikutuksessa rakentuva suhde (emt. 13-14). Juhilan käsitteellistämässä **huolenpitosuhteessa** kyse siitä, että sosiaalityöntekijä määrittää asiakkaan

hoivan tarpeita ja keinoja vastata näihin tarpeisiin; ja toisaalta hän on läsnä asiakkaan elämässä sosiaalisesti ja psyykkisesti varsinaisen hoivatyön jäädessä kuitenkin sosiaalityöntekijän työnkuvan ulkopuolelle (emt. 155). **Vuorovaikutuksessa rakentuva suhde** sisältää aineksia kolmesta muusta suhteesta; tällöin Juhilan mukaan ”asiakkaiden ja työntekijöiden roolit eivät palaudu yhdenlaiseen malliin, vaan ne vaihtelevat tilanteittain” (emt. 201).

Kumppanuussuhde ”tarkoittaa sitä, että sosiaalityöntekijä ja asiakas toimivat rinnakkain” (Juhila 2013, 103). Toki yhteiskuntatieteellisesti korkeasti koulutettu sosiaalityöntekijä on asiantuntija, professionaali sanan varsinaisessa merkityksessä - verrattuna aivan toisenlaisesta kulttuuri- ja yhteiskuntaympäristöstä saapuneeseen pakolaiseen - mitä tulee suomalaiseen yhteiskuntaan, sen lakeihin ja normeihin sekä sen sosiokulttuurisiin käytäntöihin, niiden merkityksiin ja sisältöihin. Toisaalta ainakin Hämeenlinnan kaupungin sosiaalihuollon kotouttavassa yksikössä kaikkea kotouttamistyötä tehdään hyvin lähellä asiakasta. Etäinen byrokratiatyö ei toimi, jos tavoitteena on luottamuksellinen suhde asiakkaan ja työntekijän välille. Kotouttamistyön asiakkaat myös tarvitsevat tätä luottamuksellista suhdetta, mikä ei suinkaan tarkoita sitä, että kaikesta kerrottaisiin ja avauduttaisiin - vaan pikemminkin sitä, että yksikön perhetyöntekijä, sosiaaliohjaaja tai sosiaalityöntekijä on asiakkaille yksi läheisimmistä ellei läheisin kontakti suomalaisten parissa vielä kolmivuotisen kotoutumisajanjakson loppuvaiheessakin. Omaan työntekijään leimaudutaan. Ja sosiaalityöntekijänä häneen useimmiten luotetaan myös tilanteissa, joissa sosiaalityöntekijä joutuu tekemään asiakkaan kannalta ikävän päätöksen.

'Rinnalla kulkeminen' ja 'asiakkaan kohtaaminen läheltä' ovat hyviä metaforia kuvaamaan tätä kotoutuva asiakas – sosiaalityöntekijä -suhdetta. Kun asiakas kohdataan läheltä, myös heidän yksilölliset eronsa tulevat korostuneesti esiin, sillä kuten Juhila toteaa, sosiaalityössä ”[k]aikki essentialisoivat kategoriat ovat pulmallisia” (Juhila 2013, 107). Ei ole olemassa mitään mallin mukaista normikansalaista, keskivertokansalainen on ainoastaan tilastollinen olio, jollaista ei todellisessa maailmassa ole olemassa. Ei myöskään ole olemassa mitään kotoutujan mallityyppiä tai keskivertokotoutujaa. Lisäksi läheltä kohdaten voi havainnoida myös ”erilaisten ryhmien sisäistä heterogeenisyyttä” (emt.). Asiakkaan viiteryhmällä on merkitystä kotouttavan sosiaalityön tavoitteiden kannalta vain rajatusti, mutta siitä huolimatta kotouttava sosiaalityöntekijä ottaa vakavasti myös kotoutujan ilmaisemat kulttuuriset lähtökohdat, so. toisen tiedon, joka rakentuu aiemman elämän sosialisatioiden varaan (vrt. emt. 104-106). Tämä toisen tieto on ainoa väline, jolla kotoutuja voi ilmaista alkuperäistä situationaalista itseään, joka on aina yhtä aikaa sekä

sosiokulttuurinen että yksilöllinen, situationaalista siirtymäänsä paikasta toiseen ja lopulta hämmennystään nyt aivan uudessa tilanteessa. ”Eroihin perustuvassa sosiaalityössä kunnioitetaan moninaisuutta ihmisten välillä ja ihmisissä.” (Emt. 110.) Siksi kotouttavassa sosiaalityössä pyritään erojen ehdoilla tapahtuvaan työskentelyyn yhdenmukaistamisen ja poikkeavuuksien kontrollin sijasta (vrt. emt.). Juhilan mukaan ”keskeisin osallistavan sosiaalityön toteuttamisen väline” (emt. 120) on empowerment, jonka keskeisimmät käytössä olevat suomennokset - ”voimavaraistuminen, voimaantuminen, valtauttaminen ja valtautuminen” (emt.) - ovat kaikki käyttökelpoisia kotouttamisen kontekstissa. Osallistavan sosiaalityön lähtökohtana ja tavoitteena on täysivaltainen kansalaisuus.

Juhilan määrittämässä **Liittämis- ja kontrollisuhteessa** sosiaalityöntekijän tehtävänä on etsiä asiakaskunnasta niitä aineksia, jotka voidaan normalisoida ja liittää takaisin vallitsevaan kulttuuriin. Niiden osalta, joiden kohdalla normalisointi ei syystä tai toisesta onnistu, sosiaalityöntekijä toimii kontrolloivana työkaluna. (Juhila 2013, 49) Sosiaalityöntekijän tavoitteena on vallitsevan yhteiskunnan valtasuhteiden syrjäytyneiksi luokittelemien yksilöiden ja ryhmien ”elämänhallinnan lisääminen” (emt. 61). Liittämis- ja kontrollisuhteessa on kyse mitä suurimmassa määrin arvoilmastoltaan kovenevan yhteiskunnan asettamasta patologisen normatiivisesta hygieniasta. Kotouttavaan sosiaalityöhön suhteuttaen liittämis- ja kontrollisuhteessa kotoutuva pakolainen pyritään normalisoimaan, so. tekemään kelpoiseksi asumaan Suomessa vallitsevan kulttuurin normien, sääntöjen ja käytäntöjen mukaisesti. Käytännössä tämä tarkoittaa pärjäämistä arvoilmastoltaan kovassa keskinäiseen kilpailuun perustuvassa länsimaisessa yhteiskunnassa, josta puuttuvat ne sosiaaliset tukirakenteet ja kulttuuriset merkityskehikset, jotka turvasivat pakolaisia heidän entisissä kotimaissaan ja joiden varassa he tulkitsivat todellisuuttaan.

Summaten: kotouttavan sosiaalityön kaksinaisuus tulee ilmi, kun käytännön sosiaalityötä kuvataan menetelmällisellä tasolla kumppanuussuhteena, jolla paradoksaalisesti tavoitellaan ja toteutetaan liittämis- ja kontrollisuhteen tavoitteita ja päämääriä. Merja Aniksen käsitteistöön soveltaen vastaava kaksinaisuus sovittaa yhteen osallistavan kehyksen (käytäntö) ja sopeuttavan kehyksen (tavoite).

3. TUTKIELMAN FILOSOFISET, METODOLOGISET JA KÄSITTEELLISET LÄHTÖKOHDAT

Käsittelen luvun aluksi lyhyesti esiin Lauri Rauhalan lähinnä psykologian filosofian alaan kuuluvaa jaottelua ihmisen perustasoista vaihtoehtona sosiaalityön psykososiaalisen käsitteelle sekä pohjustuksena sille monimutkaisuudelle, jollaisesta vieraasta kulttuurista tulevan asiakkaan, jonka kanssa ei välttämättä ole paljoakaan yhteismitallista merkitysavaruuksia, kanssa tehdyssä kotouttavassa sosiaalityössä tosiasiallisesti on kyse. Lyhyen tieteenfilosofisen pohdinnan jälkeen konstruoin väliaikaisen pakolaisen käsitteen kahden komponentin varassa: 1. pakolaisuus on loputon matka ja 2. pakolainen on rikottu ihminen. Luvun loppuosassa käsittelen Michel Foucault'n näkemyksiä tiedosta ja vallasta sekä tutkielmassani käyttämäni menetelmällistä lähestymistapaa ja sitä tukevaa kirjallisuutta.

3.1. Moniulotteinen ihmisyyksi ja sosiaalityö

Filosofi Lauri Rauhala (2009) erottaa ihmisen olemassaolossa kolme perusmuotoa, keuhollisuuden (josta käytän alla itselleni mieluisampaa ruumiillisuuden käsitettä), tajunnallisuuden – jonka hän jakaa kahtia, psyykkiseen ja henkiseen – sekä situationaalisuuden. Rauhalan mukaan nämä perusmuodot voidaan ontologisesti ”käsittää ei-kausaalisesti toisiinsa kietoutuviksi” (emt. 112). Ruumiillisuuden taso on luullakseni varsin helposti ymmärrettävissä, mutta kaksi muuta tasoa kaipaavat hieman selitystä. Rauhalan mukaan ihmistajunta on kokemisen kokonaisuus (emt. 68). Kokemuksella hän tarkoittaa ”mielellisiä edustuksia todellisuudesta ja omasta orgaanisesta tapahtumisesta” (emt.), toisin sanoen kieltä ja symbolisaatioita sekä ”elämyksellisissä laaduissa esiintyvää” (emt.), kuten tunteita, mielikuvia ja intuitiota. Tajunnan kokonaisuudessa henkinen on ”loogisessa mielessä korkeatasoisempaa kuin psyykkinen” (emt. 69).

Psyykkinen taso rakentuu elämyksellisyydestä, tajunnan sisäisestä virittyneisyydestä. Ihmisen sisäisten tai ulkoisten tapahtumien herättämät perusvireet, kuten pelot, ahdistuneisuus, onnellisuus, pyyteet ja yllykkeet ovat psyykkisen aluetta. Mikä olennaista ”[p]syykkinen taso ei omaa itsetiedostusta” (emt.), kun taas henkisellä tajunnan tasolla ihminen kykenee ikään kuin nousemaan psyykkisen kokemuksensa yläpuolelle. Psyykkisesti koetusta – kuten myös tilanteissa olemisesta – tulee henkisestä tarkkailun, analysoinnin ja käsitteistämisen kohde. Psyykkisestä suuri osa on

tiedostamatonta, vaikkakin myös psyykkisen tasolla tapahtuu elämää ylläpitävää ohjailua ja säätelyä. Sen sijaan ”[h]enkinen ohjaus toimii toisella tasolla. Se toimii itsetiedostuksen pohjalta arvoväritteisesti persoonan elämään kantaa ottaen” (emt. 71).

Itsetiedostuksessa ihminen ymmärtää elävänsä paitsi psyykkisen ainutlaatuisessa sisäisyydessään myös tilanteissa, kanssakäymisessä toisten ihmisten, muiden olioiden ja tapahtumien kanssa. Situationaalisuudella Rauhala tarkoittaa sitä, että ihminen on ruumiillisuudessaan ja tajunnallisuudessaan ”alusta alkaen loogisen välttämättömästi suhteessa johonkin. Olisi mahdotonta käsittää ihmistä vain keuhollisuus- ja tajunnallisuusolentona, joka ei samalla olisi jossakin paikassa, suhteessa esine maailmaan, toisiin ihmisiin - - [sekä] erilaisiin kulttuurin ilmentymiin” (Rauhala 2009 114). Situationaalisuus on dynaamista, se on jatkuvassa muutoksen tilassa – ja jatkuvassa vuorovaikutuksessa suhteessa ruumiillisuuteen ja tajunnallisuuteen. Ruumiillisuuden taso saa tarvitsemansa – ravinnon, veden, hapen jne. - tilanteesta; ja samaten tajunnallisuus saa kokemussisältönsä tilanteensa olosuhteista. (Emt.) Tämä perustasojen vuorovaikutus on jatkuvaa ja vastavuoroista (emt. 114-115).

Rauhalaan käsittelytavassa edellytetään, että ihmisen perustasot eivät ole toisistaan loogisesti riippumattomia, vaan ne ovat ihmisen kokonaisuuden konstituutiossa yhtä alkuperäisiä. Näin ollen ”[m]itään ajallisesti ensimmäistä syytä ei ole osoitettavissa”, vaan ihmisen perustasot tai Rauhalaan kielellä ilmaistuna olemuspuolet ”vastavuoroisesti ja yhtäaikaaisesti ikään kuin 'kasvavat' koko ajan toistensa sisään” (Rauhala 2009, 111). Edellisestä on varmaankin jo pääteltävissä, että mitään kausaalisuhdetta ei ihmisen perustasojen välille voida osoittaa. Rauhala (emt.) toteaa tämän seuraavasti:

Aidossa kausaalisuhteessa syy ja vaikutus täytyy käsittää toisistaan loogisesti riippumattomiksi. Kumpikin pitää voida kuvata itsenäisesti edellyttämättä toisen olemassaoloa tai osapuolten keskinäistä etukäteistä piilovaikutusta. - - [K]ausaalisuhteessa syy on aina ennen vaikutusta. Syyn ja vaikutuksen suhde on myös yksisuuntainen. Vain syytä manipuloimalla voidaan aiheuttaa vaikutus, mutta järjestys ei voi koskaan olla päinvastainen. (Rauhala 2009, 110)

Rauhala toteaaakin, että yksi ihmistutkimuksen umpikujista on seurausta siitä, että tieteenteossa pyritään väkisin soveltamaan kausalisovaa ajattelutapaa (Rauhala 2009, 111). Tämä on tärkeä huomio, kun seuraavassa ensin pienen yleisemmän ontologisen ja tietoteoreettisen hyppäyksen kautta alan vähitellen lähestyä käytännön sosiaalityötä. Tämän tutkielman kirjoittaja nimittäin

epäilee hyvin vahvasti, sopivatko minkäänlaiset kausalisoivat mallit sosiaalityön menetelmällisiksi lähestymistavoiksi. Sen sijaan tämän tutkielman kirjoittajalla ei ole mitään syytä epäillä, etteivätkö maailma ja siinä asustava ihminen olisi todella olemassa. En kiistä ihmisen olemassaoloa, ja siinä mielessä olen tieteenfilosofisesti ilmaistuna realisti.

Rauhalan ihminen on filosofinen käsite monien vaihtoehtoisten ihmistä kuvaamaan pyrkivien käsitteiden rinnalla. Se on käsitteellistys, jonka hän on tuottanut filosofisten ja psykologisten tutkimustensa ja pohdintojensa kautta. Toisin sanoen sellaisenaan ei Rauhalan käsite maailmassa asusta, vaan hän pyrkii kuvaamaan käsitteellään sitä, mikä käsitteellisesti on meissä tai meitä itseämme, kun me tätä maailmaa asutamme. Käsite on siis tuote, joka jollakin tapaa pyrkii *edustamaan* todellisen maailman todellista ilmiötä tai oliota, mutta mitä tämä edustus lopulta on, siihen en kykene ilman metafysiikkaa vastaamaan - ja metafysiikkaan en tieteissä tai filosofiassa usko. Sen sijaan uskon, että ihmistä koskeva tieto on inhimillisenä toimintona tuotettua ymmärrystämme maailmasta ja sen ilmiöistä, olipa kyse sitten arkitiedostamme tai tieteellisestä tiedosta; jälkimmäisen tuotantoa väitetään vain säädeltävän tiukemmin kriteerein kuin muiden tiedon lajien tuotantoa. Tässä mielessä olen siis tieteenfilosofisesti konstruktionisti.

Sosiaalityötä voidaan moittia siitä, että sen tieteellis-teoreettinen pohja on jokseenkin ohut. Mutta ehkä tässä tieteellisessä ohuudessa onkin juuri sosiaalityön vahvuus. Sosiaalityön tulee olla herkkää, sen tulee kyetä vastaamaan tässä-ja-nyt - jatkuvassa muutoksen tilassa olevassa maailmassa – situaatioissaan elävien ihmisyksilöiden ja ihmisryhmien pulmiin ja ongelmiin. Ehdotukset tässä-ja-nyt vallitsevien ongelmien tieteelliseksi ratkaisuehdotuksiksi, ihmistieteelliseksi käsitteellistyksiksi, tulevat vasta vuosikausia jälkikäteen. Sosiaalityöntekijä voi koetella sitä, mitä kriittisesti ajatellen järkevää on sosiologi, psykologi tai joku muu ihmistutkimuksen parissa työskentelevä tieteentekijä on joskus-maailmassa kirjoittanut, ja katsoa, onko siitä hänen työnsä tueksi vai ei. Lyhyesti: onko siitä hyötyä? Toimiiko se? (Vrt. Evans & Hardy 2010, 169-170.) Käytännön sosiaalityö on lopultakin ongelmanratkaisua – ja useimmiten se on luovaa ongelmanratkaisua, koska kahta samanlaista ruumiillis-tajunnallis-situationaalista ihmistä ei ole olemassa. Sosiaalityön maailmassa hyvin samanlaisilta näyttävät tapaukset saattavat vaatia lopulta hyvin erilaisia ratkaisuja ja menetelmiä, ja vastaavasti hyvin erilaiset tapaukset voivat olla lopulta keskenään ratkaisuiltaan miltei identtisiä. Sosiaalityön maailmassa on hyvin vähän varmuuksia. Ja näitä varmuuksia on vieläkin vähemmän, kun sosiaalityöntekijä kohtaa täysin toisenlaisesta kulttuurista tulleen pakolaisen.

3.2. Pakolaisen käsite

Laissa säädetään määritelmällisesti sisällöt ja tavoitteet sekä kotoutumiselle että kotouttamiselle. Näin ollen kotouttavan sosiaalityön keskeisin määriteltävä käsite liittyy kotouttamistyön kohteeseen, so. kotoutumisen subjektiin, pakolaiseen. Tutkielmani tarkoituksena ei ole pohtia sitä, mitä esimerkiksi pakolaisuus tai pakolainen sinänsä ilmiöinä merkitsevät. Tutkielman näkökulma pakolaiseen on kotoutuminen, joten pakolaisen käsite ilmaisee tässä yhteydessä vain sitä, miten se kotouttavan sosiaalityöntekijän näkökulmasta rakentuu. Käsitteellistys on väliaikainen, sillä luvussa 4.5. asetan käsitteellistuksen jälkimmäisen komponentin, traumadiskurssin, aseman vallitsevana diskurssina kritiikin alle sen mahdollisten vääristävien seurausten vuoksi.

Pakolaisen käsitteellistys rakentuu kahden komponentin varaan: ensinnäkin pakolaisissa on kyse postmodernin länsimaisen kulttuurin näkökulmasta aivan toisenlaisista sosiokulttuurisista olosuhteista tulevista ihmisistä, ja toiseksi nuo olosuhteet ovat tulkintatavasta riippuen **mitä ilmeisimmin** tai **mahdollisesti** vahingoittaneet ihmistä ainakin jollakin tasolla. Foucault'laisittain kyse on kahdesta rajapinnasta, ensinnäkin tuttu versus vieras, joka sosiaalityötä määrittävissä valtasuhteissa rakentuu rajapinnaksi normaali versus epänormaali, sekä toiseksi traumadiskurssin kautta rakentuvaksi rajapinnaksi terve versus sairaa, normaali versus patologinen (vrt. Foucault 2014). Tämä jälkimmäinen aspekti käsitteellistyksessä on tässä vaiheessa välttämätön, koska traumadiskurssi on niin vallitseva diskurssi pakolaistyössä (Hutchinson & Dorsett 2012).

Kotoutuvan pakolaisen ja sosiaalityöntekijän kohtaamisessa on kyse situationaalisesti kahden aivan erilaisen maailman kohtaamisesta. Kohtaaminen tapahtuu sosiaalityön kautta määräytyvien ja sosiaalityötä määrittävien valtasuhteiden verkostossa, jonne pakolainen asettuu ruumiillisessa, psyykkis-henkisessä (tajunnallisessa) ja elämänhistoriallis-situationaalisessa ulottuvuudessaan. Oletettavasti tämä kohtaaminen tapahtuu kasvokkain, so. konkreettisten käytäntöjen tasolla. Mutta lisäksi kohtaaminen tapahtuu myös käsitteellisten / teoreettisten entiteettien tasolla, ensinnäkin koska sosiaalityöntekijä on akateemisesti koulutettu professionaali, toiseksi koska kohtaaminen voi olla sitä myös pakolaisen näkökulmasta, so. akateemisesti koulutettujen kohtaamisena, ja kolmanneksi koska kohtaaminen on tutkimuksellisen jäsentämisen ja arvioinnin potentiaalin kohde.

3.2.1. Pakolaisen käsitteen eksplikointi: loputon matka

Viime vuosien pakolaisuudessa on erotettavissa kolme keskeistä kriisipesäkettä, joissa kaikissa on käyty ja käydään sotaa, ja rauhallisimmillaankin kyse on ollut aseellisesta selkkauksesta: Irak-Syyria, Afganistan, Somalia. Pakolaisuudessa on kyse siten irtautumisesta pahasta (Huttunen 2002), olosuhteista joissa on hengenvaarallista elää, ja pakolaisaseman saaneen turvapaikanhakijan näkökulmasta tuo hengenvaara on kohdistunut häneen itseensä henkilökohtaisella tasolla. Pakolaisuus siihen johtaneine syineen on kokonaisvaltaisen hajoamisen tapahtuma ihmisen elämässä, se on hajoamista ihmisyyden kaikilla tasoilla.

Ensinnäkin pakolaisuus merkitsee situationaalista hajoamista, toisin sanoen sosiaalista hajoamista, perheestä ja sukulaisista ja käytännössä kaikista vallinneista suhteista ja verkostoista sekä irtautumista muista toiminnan ulkoisista kohteista. Suurin osa pakolaisista tulee olosuhteista, joissa perheen ja suvun merkitys on paljon suurempi kuin mitä se on nykysuomalaisille, joten situationaalisen hajoamisen dramaattisuutta on länsimaisesta näkökulmasta vaikea ymmärtää. Fyysisesti pakolaisuus on paitsi rankka kokemus pitkine matkoineen sitä saattaa edeltää jo lähtömaassa kidutus, vammautuminen tms. Psyykkisesti pakolaisuus on hajoamista periaatteessa kaikille, jotka sen joutuvat kokemaan; siksi sen tulkitaan olevan traumatisoiva kokemus. Lopulta pakolaisuus merkitsee ontologista hajoamista: ihmisen henkis-kokemuksellinen selityspästerusta mullistuu täysin; se mikä oli aiemmin varmaa ja odotettua on pakolaisuuden synnyttäneen prosessin ja pakolaisuuden myötä muuttunut epävarmaksi, joksikin mille ei ole selitystä, kokemuksiksi jotka eivät ankkuroidu mihinkään. Toisaalta tämän kaiken vastapainona pakolaisuuteen liittyy myös vähemmän huomiota saanut toivon aspekti: toisaalla on paremmin.

Laura Huttunen (2002) nimeää pakolaisten kohtaaman pahuuden kokemuksen paikat *pahan karttalehdiksi*, mikä kuvaa osuvasti sitä, mistä pakolaisuudessa on kysymys. Pakolaiset pakenevat sitä pahaa, mitä he ovat kotimaissaan joutuneet kokemaan: sotaa, vainoa, kuolemaa. Paha ei kuitenkaan pääty siihen, että pakolainen pääsee pois olosuhteista, jotka alun perin uhkasivat hänen henkeään. Toisin sanoen pakolaisuudessa ei siten ole kyse pelkästään paha kotimaa – hyvä määränpää välisestä dikotomiasta. Huttusen käsitteellistämää *pahan karttalehtiä* on myös matkalla kohti määränpäättä ja itse määränpäässäkin: rajan yli kulkeminen tarkoittaa aina myös mahdollisuutta sille, että tulee käännetytyksi; pakolaisena esimerkiksi Suomeen tuleminen ei tarkoita astumista paratiisiin, vaan elämä on pikemminkin niukkuuteen sopeutumista; ja pahaa

uudessa kotimaassa synnyttävät monien kohdalla kohdattu rasismi ja syrjintä. Pahan karttalehtiä on kaikkialla, pienempiä ja suurempia. Pakolaisuus on kokonaisvaltainen matka, siirtymä suuremmasta pahasta mutta ei välttämättä hyvään vaan vain kohti pienempää pahaa. (Emt.)

Marja Pentikäinen (2005) erottelee etnografisessa väitöskirjatutkimuksessaan *Loputon matka* pakolaisuudessa neljä vaihetta. Nämä vaiheet ovat irtaantuminen, välivaihe, liittyminen ja asettautuminen. Malliin sijoitettuna tarkastelemani kotoutuvan pakolaisen ja kotouttavan sosiaalityöntekijän kohtaaminen tulee mukaan kuvaan pakolaisuuden kolmannessa vaiheessa, liittymisessä. Pentikäisen mukaan ”irtaantuminen on pakolaisuuden (muutoksen) radikaali alku, tapahtumakokonaisuus, joka tarkoittaa kodin jättämistä, pakoon lähtöä, pakenemista. Paon tutkimus kuvaa menetyksiä ja julmuuksia, jotka koskettavat ihmiselämää kaikkein syvimmin.” (emt. 77) Se, että ihminen joutuu jättämään kotinsa, omaisuutensa, sukulaisensa ja ystävänsä ja usein myös perheensä, että hän on joutunut jo ennen pakoaan kotimaassa vainotuksi ja mahdollisesti myös kidutetuksi, ja että hän on paetessaan hengenvaaraa joutunut lähtemään kulkemaan tietä, joka on sekin useimmiten yhtä kärsimystä – tämä on koettua elämänhistoriaa, jonka suhteen ei länsimaisen hyvinvoinnin keskellä kasvaneella sosiaalityöntekijällä ole yhteistä merkityshorisonttia. Me emme voi kotouttamisen käsitteen perusteella muodostaa apriorista arvostelmaa, mikä on kunkin pakolaisen yksilöllinen kyky selviytyä kokemastaan ja *kotoutua* päästyään olosuhteisiin, joissa hän on suhteellisen turvassa (vrt. luku 4.1.).

Välivaihe, ”joka on tila kahden statuksen tai rajan välissä” (Pentikäinen 2005, 109) tarkoittaen pakolaisleirejä ja vastaanottokeskuksia, on joka tapauksessa tila, jossa pakolainen voi vihdoinkin ”ikään kuin hengähtää. Lähtijät tiesivät, että heillä olisi vielä paljon edessä, mutta tähän saakka oli jo päästy. He olivat ylittäneet elämänsä kannalta tärkeimmän, hengissä pysymisen rajan.” (Emt.) Välivaiheeseen liittyy omat piinansa: odotus saako turvapaikan vai ei, sopeutuminen aivan vieraaseen kulttuuriin ja kieleen, huoli omaisista jne. Välivaihe on limittäinen kolmannen vaiheen, liittymisen kanssa. Toisaalta välivaihe päättyy niiden osalta, jotka saavat myönteisen turvapaikkapäätöksen, toisaalta se jatkuu kuntaan muuton jälkeenkin, koska monien perhe on edelleen kotimaassa tai sitten se on hajonnut kuka minnekin. Psykologisesti eheytyminen prosessi, joka on keskeinen sille, että voi ylipäänsä psyykkisellä tasolla liittyä mihinkään, so. kotoutua, alkaa monien kohdalla varsinaisesti vasta sitten, kun läheisimmät on saatu turvaan. Loputtomana matkana pakolaisuus jatkuu yli liittymisvaiheen aina asettautumisen vaiheeseen – ja vielä silloinkin pakolaisuus jatkaa elämäänsä rikkinäisinä ruumiina, muistoina ja painajaisina, hajonneina perheinä. (Vrt. emt.)

3.2.2. Pakolaisen käsitteen eksplikointi: rikkinäisiä ihmisiä

Oleskeluluvan saamisen jälkeen, kuntaan muuton myötä alkaa lakisääteinen kotoutumisjakso ihmisillä, jotka ovat enemmän tai vähemmän rikki. Ilkka Pirisen (2010, 164) mukaan hänen tutkimistaan pakolaisista kidutusta oli kokenut 57% ja muuta väkivaltaa lisäksi 12% haastatelluista (n=170). Arviot kidutettujen määristä vaihtelevat suuresti. Esimerkiksi Helena Ruuskanen (2010) kirjoittaa, että ”eri maissa kidutettuja hoitavien keskusten arvion mukaan pakolaisista 5-35% on kidutuksen uhreja” (emt. 329). Tämänhetkinen pakolaisuus johtuu hyvin pitkälti aseellisista konflikteista, joilta ihmiset pyrkivät turvaan, ja toisaalta on paettu esimerkiksi Isis-järjestön uhkaa tai sen sietämättömäksi koettua hallintoa, mutta suurelta osin *pakoon* on lähdetty myös parempien olosuhteiden toivossa varsin heppoisin tai kokonaan puuttuvin turvapaikkaperustein, joten tältä perustalta voidaan päätellä, että kesästä 2015 alkaen Suomeen saapuneiden keskuudessa kidutettujen osuus em. lukuja alhaisempi. Tosin tiukentuneilla turvapaikkakriteereillä karsittiin tätä joukkoa hyvin tehokkaasti, joten suoraa johtopäätelmää ei voi tehdä. Toisaalta ”jos ihminen syystä tai toisesta joutuu henkensä uhalla pakenemaan kotimaastaan, hän harvoin säästyy vakavalta traumatisaatiolta” (Saraneva 2010, 192). Psykykkisellä traumalla tarkoitetaan ulkoisten tekijöiden aiheuttamaan psyykkistä vammaa, joka johtaa joko akuuttiin tai pidempikestoiseen stressihäiriöön. Kristiina Saranevan mukaan

psyykkisen trauman aiheuttajat jaetaan yleensä kolmeen kategoriaan: fyysiseen uhkaan tai väkivaltaan, erottamiseen tai erilleen joutumiseen (separaatio) sekä menetykseen. - - Tilanne, jossa toinen ihminen tahallaan pyrkii vahingoittamaan tai tuhoamaan toisen, aiheuttaa yleensä kaikkein vaikeimpia posttraumaattisia oireita. Pakolaisuuden aiheuttama traumailmiö on erittäin monimuotoinen. Siinä ovat vaikuttamassa kaikki edellä mainitut tekijät. Ihminen joutuu eroon aivan elintärkeästä ympäristöstään ja läheisimmistä ihmissuhteistaan. Hän menettää sillä tavalla identiteettinsä. Samalla hän joutuu kokemaan vahvaa häviämis- ja tuhoutumisahtimusta, koska häntä vainotaan ja hänet pyritään tuhoamaan fyysisesti ja psyykkisesti eri tavoin. (Saraneva 2010, 195; lihav. poistettu)

Pakolaisuuden yhteydessä puhutaan usein posttraumaattisesta stressihäiriöstä (PTSD), jossa traumaattinen oireilu voi ilmetä ihmisen olemisen kaikilla tasoilla. PTSD voi ilmentyä ja sosiaalityöntekijän pitäisi osata tunnistaa se ainakin yleisimmiltä psyykkisiltä, fyysisiltä että sosiaalisilta oireiltaan, joita ovat ensinnäkin anhedonia, joka on kykenemättömyyttä iloita ja nauttia elämästään ja ihmissuhteistaan (seksuaaliset häiriöt, affektien poissulkeminen, sosiaalinen eristäytyneisyys); toiseksi aleksitymia, joka ilmenee kykenemättömytenä eritellä, ymmärtää ja verbalisoida tunteitaan sekä somaattisena oireiluna (kiputilat, neurologiset oireet, aggressiivisuus ja

ärtyneisyys, fobiset oireet, paniikkioireet, tunne siitä että eletään edelleen uhan alla); kolmanneksi depressiivisyys, johon saattaa liittyä älyllisen kapasiteetin laskua ja vaikeita syyllisyyden ja häpeän tunteita esim. omasta henkiinjäämisestä; neljänneksi unihäiriöt; viidenneksi flashbacksit eli takamat menneistä tapahtumista; sekä lopulta tyypilliset defenssit (muistinmenetys, halkomisilmiö, dissosiaatio, kieltäminen, projektio ym.). PTSD:n luonteeseen ja vaikeusasteeseen vaikuttavat tapahtuman intensiteetti ja kesto, mahdollisuus ennakoida tapahtumaa, mahdollisuus kontrolloida tilannetta ja toimia, syyllisyys omasta selviytymisestä, ikä, saadun tuen määrä, elämäntilanne traumahetkellä, ihmisen tasapaino ja psyykinen varustus ennen traumatisoivaa tilannetta sekä aiemmat kokemukset selviytymisestä. (Saraneva 2010, 237-238)

3.2.3. Loppuhuomio sosiaalityöntekijän ja pakolaisen kohtaamisesta

Sosiaalityöntekijä, joka itsessään on ruumiillis-tajunnallis-situationaalinen moninaisuus, kohtaa asiakkaassaan käsitteellisesti vastaavan mutta tosiasiallisesti täysin erilaisen moninaisuuden. Asiakas on ruumiillis-tajunnallis-situationaalinen olio, joka kantaa tajunnallisuudessaan ja mahdollisesti myös ruumiillisessaan aiempien ruumis-tajunta-situaatioidensa jälkiä (vaino, sota, pelko, raiskaus, kidutus, läheisen kuolema, pako jne.), joiden dekodeeraus sosiaalityöntekijän merkitysjärjestelmässä on lähes mahdotonta.

Etenkin Rauhalan luennan jälkeen - edellä kuvatun huomioiden – redusoiminen yksittäisille näyttöön perustuville käytännöille (EBP) kuulostaa ystävällisesti ilmaistuna vähintäänkin omituiselta. Sosiaalityön kannalta EBP:n edellyttämä kausaalisuhde olisi teoreettisesti mahdollinen vain siinä tapauksessa, että sosiaalityöntekijä hallitsisi täydellisesti sekä omaan situationaalisuuteensa ja tajunnallisuuteensa liittyviä tekijöitään että asiakastaan kokonaisvaltaisesti, so. hänen ruumistaan, mieltään ja situaatioitaan ennen ja nyt. Tosiasiallinen sosiaalityö on kaukana siitä. Kun nyt vaihdan tarkastelunäkökulmakseni filosofi Michel Foucault'n käsitykset tieto-vallasta, tulee erittäin epäselväksi, *hallitseeko* sosiaalityöntekijä *itse* lopulta edes sitä tilannetta, jossa hän kohtaa asiakkaan.

3.3. Kriittinen sosiaalityö: Michel Foucault

Jos hyväksymme Malcolm Paynen (2005b, 1) väitteen siitä, että sosiaalityö on syntynyt 1800-luvun loppupuolella Amerikassa ja joissakin Euroopan maissa toisaalta ihmisyyden ilmauksena ja toisaalta poistamaan yhteiskunnallisen epäjärjestyksen synnyttämiä pelkoja, niin vältymme ylihistoriallistamasta sosiaalityötä, mikä vuorostaan sisältäisi kestäättömiä oletuksia ja sitoumuksia sosiaalityön transsendentaalisesta olemuksesta. Mutta joudummeko näin tehdessämme samalla hyväksymään myös Michel Foucault'n näkemykset tieto-vallasta ja hallinnoinnista välttämättömänä osana sosiaalityön historiaa mutta myös ja ennen kaikkea sen nykykäytäntöjä? Voimme tietenkin kiistää myös Foucault'n ajatukset, mihin tämän tutkielman tekijä ei aio ryhtyä – eikä siihen edes kykenisi. Päinvastoin Foucault'n käsitteet - tutkinta, kuri, itsen tekniikat, panopticon, vastarinta ja normalisoiminen – muodostavat tämän tutkielman analyyttisen perustan ja lukutavan luvuissa 4. ja 5. Käsitteet määrittelen alla sitä mukaa kun se tarinan edetessä tulee välttämättömäksi.

Foucault'n ottaminen mukaan aiemman lähinnä humanistis-konstruktionistisen käsittelyn rinnalle saattaa tuntua ristiriitaiselta. Toisaalta pidän niin sosiaalityön humanistisia lähtökohtia ja päämääriä kuin sosiaalityön eetosta ja eettisyyden tuntua olennaisena osana sosiaalityötä. Uskoisin, että ainakin useimmat sosiaalityöntekijät tekevät työtään täysin sydämin, vilpittömästi hyvään uskoen, asiakkaidensa parhaaksi. Toisaalta rakennan tätä tutkielmaani Catherine E. Footen ja Arthur W. Frankin terapiatarkastelussaan esittämän kysymyksen herättämänä: ”Voiko [sosiaalityö] säilyttää hyvän maineensa Foucault'n jälkeen? Kun [sosiaalityöntekijät] ovat ymmärtäneet ja ainakin osittain hyväksyneet Foucault'n ajatukset vallasta, normalisoinnista, valvonnasta sekä alamaisten kurinalaistamisesta, voivatko he jatkaa hyvällä omatunnolla?” (Foote & Frank 1999, 157; olen korvannut sanat terapia ja terapeutti sanoilla sosiaalityö ja sosiaalityöntekijä.) Samaan kysymykseen viittasin jo johdantoluvussa, mutta toistan sen, koska se on mielestäni olennainen kysymys jokaisen sosiaalityöntekijän vastata. Käyn läpi seuraavassa läpi tiivistäen Foucault'n teoriaa tiedon rakenteesta sekä tiedon suhteesta valtaan. Foucault'n niin kutsutulta arkeologisten teosten kaudelta periytyy kaksi äärimmäisen mielenkiintoista käsitettä, episteemi ja diskurssi. Etenen niiden kautta hänen näkemyksiinsä kaiken kattavasta hallinnallisuudesta nyky-yhteiskunnan vallitsevana perusmuotona. Ihmistieteet, ja siten sosiaalityö tieteenä ja käytäntönä, yhtä lailla sosiaalityöntekijä kuin hänen asiakkaansa, ovat tämän hallinnallisuuden tuote.

Episteemin käsitteessä on oikeastaan kysymys siitä, mikä määrittää tietämisen ja ymmärtämisen mahdollisuuden. Foucault'een viitaten Chambon ja Wang kirjoittavat, että kaikissa kulttuureissa on kunakin historiallisena ajankohtana yksi tietty vallitseva episteemi. Tämä episteemi määrittelee tietämisen ehdot; kaikki tieto, puhuttiinpa sitten tieteellisestä tiedosta ja teorioista, arkitiedosta tai hiljaisista käytännöistä, rakentuu tämän vallitsevan episteemin varassa. (Chambon & Wang 1999, 274.) Edelleen Foucault'een viitaten Dreyfus ja Rabinow kirjoittavat episteemin käsitettä täsmentäen, että episteemissä on näin ollen kyse suhteista, tarkemmin ilmaistuna suhteiden kokonaisuudesta, joka tiettyä ajankohtana vallitsevana yhdistää erilaiset diskursiiviset käytännöt. Diskursiivisten käytäntöjen kautta ja varassa vuorostaan rakentuvat sekä tieteet että virallistetut instituutiot. Episteemi on siis suhteiden kokonaisuus, jota voidaan tutkia ja joka voidaan paljastaa analysoimalla tieteiden diskursiivia säännönmukaisuuksia. (Dreyfus & Rabinow 1983, 18.) Episteemi on siis ymmärrystämme määräävä viittaussuhteiden järjestelmä, jota vasten kunkin lausuman pätevyys tulee viime kädessä arvioiduksi. Episteemin varassa rakentuu näin ollen myös diskurssien järjestelmät. Adrianne S. Chambon ja Frank Wang (1999) kuvaavat Foucault'n diskurssin käsitettä seuraavasti:

Diskurssit ovat tiedon rakenteita ja systemaattisia tapoja luoda kullekin historialliselle hetkelle luonteenomaista kuvaa todellisuudesta. - - [D]iskursiiviset käytännöt määrittävät parametrit sille, mitä voidaan tietää, sanoa ja ajatella. Se, miten me ajattelemme asioista, on sitä, mikä konstituoivat ne. Myös minä on rakentunut diskurssin kautta. - - Diskurssit ilmaantuvat eri instituutioiden myötä sekä (nondiskursiivisten) sosiaalipoliittisten mekanismien konteksteissa. Uudet diskursiiviset muodostelmat seuraavat historiallisia muutoksia. (Chambon & Wang 1999, 272; kursiv. alkuper.)

Ihmistieteistä puhuttaessa diskurssit ovat tieto-vallan rakenteita, jotka ilmaisevat ja rajaavat sitä, mikä on ihmisestä puhuttaessa totta ja mikä ei ole. Diskurssit ovat itse itsensä pätevoittänyttä totuuden puhuntaa – mitään transsendentaalista totuuden mittaa perin inhimillisen episteemin yläpuolelle ei voi perustellusti asettaa. Diskurssit ovat totuuden puhuntaa, jotka tieteellisyydestä saamansa auktoriteetin turvin vallankäyttönä ulossulkevat epäkelpona *tietona tietämisen ja puhunnan* tapoja, joiden kautta esimerkiksi epänormaaleiksi tai poikkeaviksi luokitellut ihmisryhmät ja yksilöt, kuten hullut, rikolliset, syrjäytyneet - ja yhtä lailla kotoutuvat pakolaiset - ilmaisevat käsityksiään todellisuudesta. Toisin sanoen diskurssissa asettuvat tietämisen sisällöt ja muodot sille, mikä epäkelvoista puhuttaessa on totta, samaan aikaan sekä luoden että ilmentäen valtasuhdeverkostoa, joka piirittää epäkelpoa samalla tutkien, määritellen ja luokitellen häntä. (Vrt. Foucault 2014.) Foucault kirjoittaakin teoksessaan *Tarkkailla ja rangaista*, että

[eh]kä on pakko luopua siitäkin perinteisestä kuvitelma, että tietoa on vain siellä, missä vallankäyttö on lakannut, ja että tieto voi kehittyä vain vallan määräysten, vaatimusten ja etujen ulkopuolella. - - On pikemminkin myönnettävä, että valta myös tuottaa tietoa - - että valta ja tieto edellyttävät toinen toistaan; että ei ole olemassa valtasuhdetta, jolle ei muodostuisi sitä vastaavaa tietokenttää, eikä ole tietoa, joka ei edellyttäisi ja samalla muodostaisi valtasuhteita. (Foucault 2014, 142.)

Koska sosiaalityössä on kyse tiedosta Foucault'n tarkoittamassa merkityksessä, sosiaalityö rakentuu aina siten myös valtasuhteille ja valtasuhteista. Laajemmin ajatellen sosiaalityön tieto on osa sitä tieto-vallan kokonaisuutta, jota Foucault (2001) nimittää hallinnoinnin taidoksi (art of government) tai hallinnallisuudeksi (governmentality). Hallinnallisuudella Foucault tarkoittaa kolmea asiaa: ensinnäkin kyse on prosessin seurauksesta, prosessin jonka myötä vielä 1400- ja 1500-luvuilla Euroopassa vallinnut keskiaikainen oikeusvaltio muuttui hallinnolliseksi valtioksi ja tuli vähitellen läpeensä hallinnoiduksi. Toiseksi kyse on tendenssistä, jossa uudenlaiset vallan muodot osoittivat paremmuutensa suhteessa vanhaan hallintotapaan synnyttäen toisaalta hallinnollisia koneistoja, toisaalta luoden perustan ihmisestä tietämisen alojen, ihmistieteiden kehittymiselle. Ja lopulta kolmantena kyse on kokonaisuudesta, joka muodostuu instituutioista, proseduureista, analyyseista sekä reflektioista, laskelmista ja taktiikoista, jotka vuorostaan mahdollistavat hyvin erityisen vaikkakin kompleksisen vallan muodon harjoittamisen. Tämän vallan kohteena on populaatio, kansalaiset niin kokonaisuutena kuin yksilöityinä yksilöinäkin; tämän vallan tärkein muoto on tieto ja lopulta sen keskeisin keino ovat turvallisuuskoneistot. (Foucault 2001, 219-220.)

Yllä käsiteltyjen käsitteiden kautta sosiaalityöstä jäsentyvä kuva on varsin toisen näköinen kuin se, mikä siitä muodostui edellisessä luvussa. Foucault'n omin sanoin ”sosiaalityö on olennainen osa laajempaa yhteiskunnallista toimintaa, joka on saanut uusia ulottuvuuksia vuosisatojen ajan, valvonnan ja oikaisemisen kehitystä: valvoa yksilöitä ja pistää heidät ojennukseen sanan kahdessa merkityksessä, joko rangaisten tai pedagogisesti” (Chambon 1999, 92; lainaus on vuodelta 1972 keskustelusta, johon Foucault osallistui). Näitä valvontaan ja oikaisemiseen liittyviä foucault'laisia käsitteitä hyödynnän siis tutkielmani edetessä.

3.4. Tutkimusmenetelmästä ja kirjallisuusmateriaaleista

Käsittelytapani muistuttaa ehkä jossakin määrin Arto Noron (2000) kuvaamaa aikalaisdiagnoosia, jota hän pitää sosiologian kolmantena genrenä tutkimusteorian ja yleisen teorian rinnalla (emt. 321).

Noron mukaan ”[t]utkimusteoria viittaa siihen teoretisointiin, joka liittyy välittömästi tutkimuksen tuottamaan empiiriseen evidenssiin” (emt.), kun taas yleiset teoriat käyttävät tutkimusteorioita keskeisenä materiaalinaan. Sen sijaan ”aikalaisdiagnoosi pyrkii vastaamaan kysymyksiin: keitä me olemme, ja mikä on tämä aika?” (emt. 323). Aikalaisdiagnoosin käsite tulee saksan kielisestä sanasta Zeitdiagnose sanan loppuosan viitatessa lääketieteen diagnoosin käsitteeseen (emt. 324). Linaan Noroa kohdasta, jossa hän selittää aikalaisdiagnoosin tunnusmerkkejä:

Aikalaisdiagnoosin rationaliteetti on sidottu subjektiin. On kyse 'subjektiivisista, siis **perspektivistisistä synteeseistä**'. Niinpä aikalaisdiagnoosin lukijan sille käyttämä tärkein kriteeri onkin, onko hän saanut siitä uusia näkemyksiä vai ei. Aikalaisdiagnoosille ominaista on siis näkemys, ymmärrys, oivallus, visio, kuinka sitä nimitämmekään. Se tuo meille jotain, josta meillä on ollut vain aavistus, argumentista puhumattakaan. Sen uutuus on esseen uutuutta. Kaikki on tuttua materiaalia ja kuitenkin uudella tavalla esitettyä. Ei uutta ja kuitenkin uutta. (Noro 2000, 324; lihav. omani.)

Aikalaisdiagnoosit ovat myös Noron mukaan avoimesti kantaaottavia, ja usein myös normatiivisia ja poliittisia (Noro 2000, 324). Tunnetuin aikalaisdiagnoosigenren harjoittaja lienee saksalainen sosiologi Zygmunt Bauman, ja genren toisen harjoittajan, vasta Noron artikkelin jälkeen Suomessa tunnetummaksi tulleen Richard Sennettin teoksia tentitään myös yliopistoissa. Tämän tutkielman yhdistää aikalaisdiagnoosiin ensinnäkin jossakin määrin esseistinen käsittelytapa. Toinen yhdistävä tekijä on **täysin tuttujen materiaalien** – Foucault'n käsitteistön ja jo moneen kertaan tutkitun kotoutumisen – **yhdistäminen** toisiinsa, mikä johtaa kolmanteen yhteiseen tekijään, Noron käsittein ilmaistuna perspektivistisiin synteeseihin, käsitteeseen, jonka olen ottanut Noron tekstistä käyttöni tutkimusmenetelmäni havainnollistaakseni.

Perustan käsittelyni etenemiselle muodostaa sosiaalityöntekijänä käyttämäni kotoutumissuunnitelman alakohtiin jakautuva runko. Tyypillisesti sosiaalityöntekijä käy tällaista runkoa läpi asiakkaan kanssa alakohdittain keskustellen niin, että kotoutujan omasta elämästään esittämät näkemykset välittyvät sosiaalityöntekijän kotoutumissuunnitelmassa ilmaisemiin johtopäätelmiin siitä, mitä asiakkaalta itseltään ja / tai viranomaisilta edellytetään kotoutumisen edistämiseksi ja sen tavoitteisiin pääsemiseksi. Kotoutumissuunnitelma on siis suunnitelma kotoutumisen edistämiseksi. Näitä tutkielmassani hyödyntämiäni kotoutumissuunnitelman alakohtia ovat asuminen, koulutus ja työelämä, talous, terveys, päihteidenkäyttö, perhe ja sosiaaliset suhteet, vapaa-aika ja harrastukset sekä oma käsitys kotoutumisesta ja muuna kohtana vielä uskonto. Lisäksi kotoutumissuunnitelmaa tehdessä tiedustellaan elämänhistoriaan liittyviä asioita ja niiden vaikutusta

nykyhetkeen tarkoituksena saada esiin erityisesti traumatisoivien kokemusten vaikutus. Tarkasteluni etenee niin, että ensin kuvaan kotoutumisen edistymistä kokonaisuutenaan, minkä jälkeen tuon esiin kotoutumiseen liittyviä satunnaistekijöitä, jotka ovat samalla kotoutumissuunnitelman alakohtia, vaikkakin epäsystemaattisesti. Luvusta 4.3. alkaen alan ikään kuin käydä kotoutumissuunnitelman runkoa läpi, nyt hieman systemaattisemmin, **ikään kuin** laatisin asiakkaan kanssa tämän kotoutumissuunnitelmaa kirjatun havaintoja kustakin kotoutumisen osa-alueesta. Kaikkiaan nämä havainnot kotoutumisesta kokonaisuudessaan ja sen eri osa-alueista erikseen ovat tutkielmani **perspektiivejä**.

Tutkielmani kertojan äänenä on oman kotouttavan sosiaalityöntekijän työkokemukseni **reflektio**. Kertojan ääni rakentaa perspektiiveistä refleктоituja kuvailuja; ja ne yhdessä, työkokemusreflektio ja kotoutumisen edistymisen kokonaisuuden ja sen osa-alueiden kuvaukset, muodostavat siis **perspektivistisen** lähestymistapani kotoutumiseen. **Reflektoinnin sisällöllistä aspektia** tuottavat perspektiivien rinnalla ja tukena kotoutumisen ja kotouttamisen **artefaktit**. Niitä ovat ensinnäkin kotoutumista säätelevät, ohjeistavat ja hallinnoivat viranomais tekstit ja lakikohdat. Toiseksi kotoutumisen **kokemuksisällöllistä** puolta tuotetaan esiin haastatteluotteilla, joita olen lainannut kirjallisuudesta (josta tarkemmin ks. alla). Haastatteluotteissa perspektiivi tarkastella kotoutumista laajenee omasta kotoutumisen näkökulmastani, koska monet haastatelluista ovat jo ohittaneet oman kolmivuotisen kotoutumisjaksonsa.

Synteesien työkaluja ovat Foucault'n analyyttiset käsitteet, joilla luetaan auki kotoutumisen ja kotouttamisen prosesseja. Määrittelen käsitteet tarinan edetessä, jolloin ne kontekstuaalisesti selittävät ja ottavat haltuun kotoutumisen ja kotouttamisen perspektiivejä ja artefakteja. Toisin sanoen analyyttiset käsitteet muodostavat syntetisoivan kehon, joka tuottaa reflektoituihin perspektiiveihin ja artefakteihin sovellettuina kotoutumisen ja kotouttamisen analyyttisen kuvauksen.

Käytän reflektion käsitettä sen ehkä nykyisin jo naiivissakin merkityksessä käsitteen viitatessa sosiaalityössä sekä työprosessin aikana tehtyyn itsetarkkailun prosessiin (reflection-in-action) että työprosessin jälkeen tehtyyn purkamiseen (reflection-on-action) (Taylor & White 2000, 191; ks. myös Evans & Hardy 2010, 123-24). Tutkielman kirjoittamisen näkökulmasta kyse on tietenkin reflektioiden jälkikäteisestä reflektiosta, **metareflektiosta**. Koska käyttämäni käsitteellinen apparaatti on sen verran raskas ja sillä on selkeitä yhteiskunnallis-normatiivisia implikaatioita,

käsittelytapani tai tutkimusmenetelmäni on perinteisen reflektiokäsitteen sijasta sukua pikemminkin Carolyn Taylorin ja Susan Whiten (2000) refleksiivisyyden käsitteelle / menetelmälle tai Jan Fookin ja Fiona Gardnerin (2007) kriittisen reflektion käsitteelle / menetelmälle. En kuitenkaan sitoudu kumpaankaan niistä, vaan annan etnografisen tutkijan lailla äänen reflektiiviselle kertojalle, joka yhdistelee tapahtumia (perspektiivit, viranomaistekstit, lakikohdat, haastatteluotteet) ja tutkimuskäsitteitä (Foucault) jälkimmäisten paikantaessa, selittäessä ja analysoidessa edellisiä. Näiden operaatioiden tuotoksia nimitän siis **perspektivistiksi synteeseiksi**.

Hyödynnän käsittelyni viitekehyksenä muita Foucault'n käsitteiden avulla tehtyjä analyyseja. Ken Moffatt (1999) tutkii sosiaalityössä harjoitettuja vallan käytäntöjä tutkinnan ja panopticonin käsitteiden avulla. Catherine Foote ja Arthur Frank (1999) analysoivat ja dekonstruoivat suruterapiaa, jonka rinnastan traumadiskurssiin, normalisoinnin ja itsen tekniikoiden käsitteillä. Tällaisia Foucault'n käsitteistöä hyödyntäviä analyyseja on tehty lukuisia. Esimerkiksi Paula Kuosmanen (2007) käyttää lesbovanhemmuuden tarkastelussaan osittaisena teoreettisena perpektiivinä ”Michel Foucault'n väestön hallinnallistumisen (governmentality), biovallan ja subjektiksi tulemisen” käsitteitä, joiden avulla hän analysoi ”sitä, miten riskien hallinta ja normalisointi ovat osa neuvolan toimintaa, ja miten nämä kietoutuvat asiakastilanteissa tiedon keräämisen ja jakamisen kautta äitisubjektiksi tulemisen prosessiin” (emt. 170). Kuosmasen käyttämät analyysikäsitteet ovat siis osin samoja kuin mitä itse käytän.

Teokset, joiden haastatteluotteita olen hyödyntänyt, ovat seuraavat: Marja Tiilikainen (2003) tarkastelee etnografiseen väitöskirjaansa pohjautuvassa teoksessaan *Arjen islam* somalinaisten elämää uudessa kotimaassa. Teos antaa erittäin monipuolisen kuvan somalinaisten elämästä vuosituhannen vaihteen Suomessa, yhtenä ulottuvuutenaan naisten (ja miesten) haastatteluaineistojen hyödyntäminen. Tätä kuvaa täydentää teos *Suomen somalit* (Mubarak & Nilsson & Saxen 2015), joka pyrkii hyvin pitkälti haastatteluaineistojen pohjalta tuottamaan kokonaiskuvaa somalien elämän eri aspekteista nyky-Suomessa. Teos ei ole tieteellinen tutkimus, mutta se on etenkin haastatteluotteiden osalta hyvin hedelmällinen.

Akateemisia teoksia eivät ole myöskään kaksi muuta teosta, joita olen hyödyntänyt. Sonja Hellmanin (2013) teos *Naiset ilman maata* perustuu 15 muslimimaahanmuuttajanaisten haastatteluihin, joissa he kertovat elämästään, osa keskittyen juuri uuteen kotimaahan sopeutumiseensa. Kristiina Koivusen (2016) teos *Suomen nuoret jihadistit* tarkastelee

radikalisoitumista muun muassa haastattelemalla islamtaustaisia maahanmuuttajia ja pakolaisia niin, että teoksessa tulee esiin monia kotoutumisen aspektejia.

Michel Foucault'n teksteistä tärkeimmät tutkielmani kannalta ovat *Tarkkailla ja rangaista* sekä *Seksuaalisuuden historia osa I, Tiedon tahto*. Luvussa 5 tarkastelen, rakentuuko islamin kautta sellaisia uskonnollisesti oikeutettavissa olevia käytäntöjä, tai Foucault'n käsitteistössä vastarintoja, vastarinnan pesäkkeitä, jotka ovat kotoutumisen kannalta negatiivisia tai dysfunktionaalisia. Luvun asiantuntijakirjallisuutena toimivat Madawi Al-Rasheedin teokset *Contesting the Saudi State* (2007) ja *A History of Saudi Arabia* (2014) sekä Khaled Abou El Fadlin teokset *Speaking in God's Name* (2001) ja *The Great Theft* (2005). Al-Rasheed on Saudi-Arabian historiaan ja uskonnollis-poliittisiin diskursseihin perehtynyt Utahin yliopiston professori. El Fadl on yksi maailman johtavia islamilaisen lain, *sharian*, asiantuntijoita. El Fadl toimii Kalifornian yliopiston islamilaisen lain professorina.

3.5. Loppuhuomio luvusta

Aloitin luvun tarkastelemalla filosofi ja psykologi Lauri Rauhalan käsitystä ihmisen monimuotoisuudesta. Pidän käsitystä sosiaalityön kannalta hyvin hedelmällisenä, sillä sen kautta rakentuu kuva myös sosiaalityön asiakkaasta ainutkertaisessa moniulotteisuudessaan. Juuri tämä moniulotteisuus tekee sosiaalityöstä haastavaa puhuttiinpa siitä sitten tieteenä tai käytäntönä. Reduktiot ovat sosiaalityössä vähintäänkin ongelmallisia. Kotouttavaa sosiaalityötä tekevän sosiaalityöntekijän asiakaskuva rakentuu vielä sitäkin moniulotteisemmin, kuten pyrin pakolaisen käsitteen eksplikoinnillani osoittamaan, koska siinä joudutaan ottamaan huomioon tekijöitä, jotka eivät lähtökohtaisesti ole yhteismitallisia länsimaisen ihmisen sisäistämän merkitysvaruuden kanssa. Kotouttava sosiaalityö – kuten kaikki kotouttaminen – pyrkii kuitenkin tuottamaan tuon yhteismitallisuuden; asiakas tiettyssä mielessä *pakotetaan* kotoutumaan tieto-valta -suhteiden ennalta määrittelemiin puitteisiin. Keinoja on useita: pakolaisille jaettavat byrokraattis-hallinnolliset oppaat ja kotoutumiskoulutuksessa ja muualla kotoutujille annettava valistus, traumadiskurssi, keskivertokotoutumisen malli. Olen valinnut kuitenkin Foucault'n normalisoinnin käsitteen alle rakentuvan käsitteistön analyttiseksi kehikokseni, sillä uskon, että sen kautta on kaikkein realistisimmin kuvattavissa se, mitä tapahtuu, kun pakolainen kotoutuu suomalaiseen yhteiskuntaan.

4. KOTOUTUMINEN EDISTYY

Olen ollut sosiaalityöntekijänä tekemisissä useamman sadan eri vaiheessa kotoutumisjaksoaan olevan pakolaistaustaisten maahanmuuttajan kanssa. Osaan heistä kontakti oli luonteeltaan pikemminkin satunnainen – heidän nimetty kotouttava sosiaalityöntekijänsä oli joku toinen kuin minä – osa kotoutujista oli asiakkaanani koko yli kaksivuotisen työrupeamani ajan. Osa asiakkaistani tapasin ajan puutteen vuoksi vain puolen vuoden välein, osaan kontakti oli ainakin jaksottain varsin tiivis; akuutissa tilanteessa tapaamisia saattoi olla viikon aikana useampia. Kokonaisuutenaan minulle on työkokemukseni pohjalta muodostunut kuva kotoutumisen edistymisestä: se edistyy, toisilla hitaammin, toisilla nopeammin; lähes kaikilla kotoutumisessa esiintyy hitaamman edistymisen kausia; joissakin tapauksissa vaikuttaa suorastaan siltä, että kotoutumisessa otetaan takapakkia, mutta kokonaisuutenaan **kotoutuminen edistyy**. Siinä, miten se edistyy, en ole havainnut minkäänlaista lainomaisuutta; pikemminkin on niin, että kuhunkin yksittäiseen kotoutujaan liittyy niin monia satunnaistekijöitä, ettei mitään kotoutumisen edistymistä lainomaisesti kuvaavaa mallia voi kotoutumiselle konstituoida. Luvussa 3.1. kuvaamani Lauri Rauhalan moniulotteisen ihminen *käsité* on kotouttamisessa ikään kuin todellisuutta.

Toki kotoutumisen edistymisestä kolmen vuoden kotoutumisjaksolla voidaan puhua yleistävästikin. Kotoutumisessa on kyse pienen vähemmistön kohdalla muutaman sanan oppimisesta ja heikohkosta suomen kielen kuullun ymmärtämisestä; itsenäinen asioiden hoitaminen viranomaisessa jää kolmen kotoutumisvuoden jälkeen erittäin puutteelliseksi ja sosiaalinen osallisuus rakentuu toisaalta oman äidinkielisten, toisaalta viranomaiskontaktien varassa. Hieman suurempi osa kotoutujista osaa kolmen vuoden jälkeen verrattain sujuvasti suomea; he ovat edenneet tai siirtymässä korkeamman tason opintoihin tai ovat ammattiopintojensa loppuvaiheessa, viranomaisessa asiointi ja muu asioiden hoitaminen sujuu itsenäisesti, ja yleensä heillä on ystäväpiirissään myös suomalaisia. Suurin osa kotoutujista jää näiden kahden kaukana toisistaan olevan ääripään väliin; tyypillisesti heidän suomen kielen taitonsa riittää kolmen kotoutumisvuoden jälkeen eriasteisesti yksinkertaisempaan asiointiin viranomaisessa; he suorittavat maahanmuuttajien peruskoulututkintoa tai ovat aloittaneet ammatillisen perustutkinnon suorittamisen. Yleisesti kunnallisen kotoutumisajan päättyessä harva jos juuri kukaan on päässyt työelämään (ainakaan Hämeenlinnassa); työkokemusta on kertynyt niille kotoutujille, jotka ovat olleet kotoutumiskoulutuksessa, johon sisältyy pakollisia työharjoittelujaksoja, mutta vain harvoille varsinaisissa palkkatöissä. Luonnehdinta *kotoutuminen edistyy* sopii siis koko kotoutujien ryhmään – se edistyy kenellä hitaammin, kenellä nopeammin.

4.1. Kotoutumisen malli versus satunnaistekijät

Jos annetaan kotoutumisen edistymiselle yksinkertaisimmat mahdolliset kriteerit, suomen kielen oppiminen ja työllisyysvalmiuksien kehittyminen, niin kotoutumiseen liittyviä satunnaistekijöitä on silti niin paljon, ettei mikään malli tai keskiverto voi ottaa haltuun syntyvää heterogeniaa.

Henkilön yleiset taustatekijät:

Ikä Suomeen saavuttaessa: Osa kotoutujista on alaikäisenä Suomeen tulleita, osa on nuoria aikuisia, osa on kokonaisia perheitä, joissa on eri-ikäisiä lapsia, pieni osa on suomalaista eläkeikää lähestyviä tai sen saavuttaneita. Perheissä nuorimmat lapset jäävät yleensä kotiin tyypillisesti äitinsä hoidettavaksi; päiväkouluikäiset menevät päiväkoteihin - Hämeenlinnassa tyypillisesti sekaryhmiin suomalaislasten kanssa; kouluikäiset käyvät vuoden mittaisen perusopetukseen valmistavan luokan, jonka jälkeen he siirtyvät sekaryhmiin normaaliin peruskouluopetukseen. Lapset oppivat suomen kielen tyypillisesti vanhempiaan nopeammin. Sen sijaan aikuisista puhuttaessa yksi yleisimmistä fraaseista, mitä keskusteluissa asiakkaiden kanssa saa kuulla, on se, että suomen kieli on vaikeaa. Reet Mammonin tutkimista 12 kotoutujasta 8 oli pakolaistaustaisia, neljä afgaania, neljä kurdia. Kaksi afgaaneista ja kaikki neljä kurdia kertoivat tutkimushaastattelussa juuri suomen kielen vaikeudesta. (Mammon 2010, 70-86; vrt. Mubarak 2015, 2007; Hellman 2012, 17.) Varsinkin vanhemmat ikäryhmät saattavat haaveilla paluusta kotimaahan, tosin useimmat haavettaan koskaan toteuttamatta, ja viettävät aikaansa omissa etnisissä ryhmissään, joissa puhutaan omaa äidinkieltä (Mubarak 2015, 86-87), minkä voi olettaa vaikuttavan koettuun motivaatioon oppia uusi kieli ja uuden kotimaan käytäntöjä. Toisaalta eivät kaikki aikuisetkaan koe uuden kielen oppimista vaikeaksi (vrt. Mammon yllä).

Kulttuuriset taustatekijät: Tämän hetken yleisimmät lähtömaat pakolaisilla ovat Somalia, Irak, Syyria ja Afganistan (tai Iran). Ne eroavat kulttuuriltaan toisistaan melko paljon. Missä määrin kulttuuriset taustatekijät vaikuttavat vaikeuttaen tai helpottaen kotoutumisessa vaadittavien asioiden omaksumista? Mammonin tutkimukseen osallistui edellä mainittujen neljän afgaanin ja neljän kurdin lisäksi neljä Venäjältä Suomeen muuttanutta. Mammonin luokituksessa *selviytyjä* oli parhaiten kotoutunut kategoria. Selviytyjiin kuului yksi kustakin etnisestä ryhmästä. Toinen kategoria oli *realistinen sopeutuja*, johon kuului kaksi afgaania, yksi kurdi ja kolme venäläistä. Kolmannen kategorian, jonka Mammon nimesi käsitteellä *sinnittelijä*, kotoutuminen oli vaikeinta;

se koostui yhdestä afgaanista ja kahdesta kurdista. (Mammon 2010, 89-90.) Mammonin otanta on pieni, mutta siinäkin on havaittavissa joko pakolais- tai kulttuuritaustan vaikutusta kaikkien venäläisten kuullessa kahteen parhaiten sopeutuneeseen ryhmään. Suomi on moderni länsimaa. Suomen kulttuurinen etäisyys on suurempi verrattaessa sitä Somalian maaseudun elämänmenoon kuin verrattaessa sitä Bagdadin ylempien yhteiskuntaluokkien elämään.

Koulutustausta: Osa aloittaa kotoutumiskoulutuksensa täysin luku- ja kirjoitustaidottomina, osa on käynyt kouluja jonkun verran, osalla on entisestä kotimaasta lukiotasoinen koulutus, osalla yliopisto-opinnot suoritettuna. Kotoutuja, joka on jo aiemmassa elämässään oppinut oppimaan, on eri asemassa kuin sellainen kotoutuja, jolle koulu on aivan uusi paikka elämässä. Toisaalta erot näidenkin ryhmien sisällä ovat suuria. Hämeenlinnassa on ollut asiakkaita, jotka ovat kuntaan muuttaessaan olleet luku- ja kirjoitustaidottomia, mutta kolmen vuoden jälkeen ovat puhuneet varsin hyvää suomea, oppineet lukemaan ja kirjoittamaan ja etenevät hyvää vauhtia opinnoissaan; kun taas joillekin vielä kolmen vuoden jälkeen oman nimen kirjoittaminen tuottaa haasteita.

Työkokemus: Osa on ollut työelämässä entisessä kotimaassaan, osalla ei ole minkäänlaista kodin ulkopuolista työkokemusta johtuen nuoresta iästä tai siitä, että on hoitanut entisessä kotimaassaan kotia ja lapsia. Ainakin teoriassa työelämävalmiuksien ja työelämään oppimisen kannalta ne, joilla on takanaan pitempiä aikoja työkokemusta, ovat lähtökohtaisesti lähempänä Suomessa vaadittavia työelämävalmiuksia kuin suoraan kotoutumiskoulunpenkin kautta tulevat aikuiset. Oma ryhmänsä ovat ne, joilla olisi halu päästä mahdollisimman nopeasti töihin, mutta kärsivällisyys ei riitä vaadittavan kielitaidon opetteluun.

Uskonto: Prosentuaalisena jakaumana uskonto sekä yhdistää pakolaisia – islam on tämän hetken kotoutujilla yleisin uskonto – että erottaa heitä – uskonnolliset versus maallistuneet. Mikä on uskonnollisuuden tai sen puuttumisen vaikutus kotoutumiseen? Osa Suomeen tulleista pakolaisista on maallistuneita eikä uskonnollisten säädösten anneta rajoittaa elämänmenoa, kuten suomalaisen työelämään tutustumista. Käsittelen uskontoon liittyvää tematiikkaa lähemmin luvussa 5.

Sukupuoli: Sukupuolen ei sinänsä voi ainakaan lähtökohtaisesti olettaa vaikuttavan kotoutumiseen. Perheiden sisällä sukupuolella on kuitenkin merkityksensä. Naisen tehtävänä on tämän hetken pakolaisten kotimaissa tyypillisesti hoitaa kotia, kävipä hän kodin ulkopuolella töissä tai ei. Näin ollen on ikään kuin luonnollista myös uudessa kotimaassa, että perheissä, joissa on pieniä lapsia

ja / tai joihin syntyy lapsi, nainen jää kotiin hoitamaan lasta tai lapsia. Ei ole epätavallista, että perheen äiti jää kaikkien kotoutumiskoulutusten ulkopuolelle vuosikausiksi ja on riippuvainen kaikissa asioinneissaan aviomiehestään. (Tiilikainen 2003, 174.)

Nykyisiin olosuhteisiin liittyvät tekijät:

Kotikunta: Sillä on merkitystä, asuuko kotoutuva pakolainen paikkakunnalla, jossa on hyvät vai huonot kotouttamispalvelut. Jos kotoutumiskoulutukseen ja jatkokoulutuksiin pääsy on hidasta, on myös kotoutuminen luonnollisesti hitaampaa kuin hyvin toimivien koulutuspalveluiden paikkakunnalla. Myös muiden palveluiden puute hidastaa yhteiskuntataitojen oppimista tai tekee kotoutujat riippuvaisiksi toisista maahanmuuttajista.

Kokemukset kotikunnassa: Esimerkiksi koettu rasismi tai väkivalta lisää turvattomuuden tunnetta. Tällaiset kokemukset ovat aiheuttaneet poissaoloja koulusta ja sitä, että kotoutuja rajoittaa liikkumistaan kodin ulkopuolella. Rasismiin palaan luvussa 4.6.

Sosiaaliset suhteet: Voi olettaa, että ne joilla on enemmän kaveri- ja ystäväsuhteita kantasuomalaisien kanssa oppivat suomen kielen nopeammin kuin ne, joilla sosiaaliset suhteet rajoittuvat toisiin maahanmuuttajiin.

Perheen ja sukulaisten olosuhteet entisessä kotimaassa: Useimmat kotoutujat seuraavat tiiviisti entisen kotimaan tapahtumia. Monilla on perhe ja lähes kaikilla läheisiä sukulaisia entisessä kotimaassa. Heistä tunnettu huoli on läsnä monen kotoutujan arkipäivässä. Pahimmissa tapauksissa voimakkaat ikävän ja huolen tunteet saattavat lamauttaa osittain tai lähes kokonaan oppimiskyvyn.

Perheenyhdistäminen: Osa pakolaisista on perheettömiä tai koko perhe on saapunut kerralla Suomeen, mutta osalla turvapaikan saaneista on perhe jäänyt kotimaahan odottamaan perheenyhdistämistä. Kun perheenyhdistämistä haetaan, siihen liittyy monenlaisia haasteita. Se on taloudellisesti raskas prosessi; se on epävarma prosessi, hakemukseen saattaa saada kielteisen päätöksen; se vaikea ja raskas prosessi, koska perheen pitää mennä esimerkiksi Irakista Ankarahan Suomen suurlähetystöön tai Somaliasta Nairobiin tai Addis Abebaan Suomen suurlähetystöön vireyttämään ensin hakemuksensa ja sen lisäksi vielä ainakin yhden kerran haastatteluun ja DNA-testeihin ennen kuin voi alkaa odottaa päätöstä (Mubarak 2015, 49-53; vrt. Fingerroos & Tapaninen

& Tiilikainen 2016). Koko tämän ajan Suomessa asuva perheenjäsen yrittää ohjailta tilannetta parhaansa mukaan ja luultavasti myös rahoittaa tavalla tai toisella koko prosessin. Päätöksen odottaminen kestää pitkään, mikä on kotoutujan kannalta hyvin stressaavaa. Kielteinen päätös on romahdus – pienempi tai suurempi. Perheenyhdistämisprosessi vaikuttaa siihen, miten kotoutuminen edistyy.

Perheen saapuminen Suomeen: Perheen saapumisen edellä Suomessa asunut perheenjäsen tekee monia valmistelevia toimenpiteitä, kuten järjestää rahaa perheen matkakuluihin, hankkii isomman asunnon ja siivoaa, kalustaa ja järjestelee sen. Kun perhe saapuu, alkaa aikaa vievä kierros viranomaisessa, jonka Suomessa asuva perheenkokoaja on jo kertaalleen omalta osaltaan tehnyt. Oman kokemuksen mukaan perheen Suomeen saapuminen useimmiten **ei** johda perhetilanteen kriisiytymiseen. Kunnan hyvillä kotouttavilla palveluilla saattaa tosin olla suuri merkitys erilaisten kriisien ehkäisemisessä.

Toisaalta perheenyhdistämisen seurauksia on vaikea ennakoida, koska riskitekijöitä on monia. Missä määrin ne tekijät, jotka ovat olleet olemassa jo entisessä kotimaassa, kuten aviomiehen väkivaltaisuus, altistavat perhetilanteen kriisiytymiselle uudessa kotimaassa? Ja jos esimerkiksi entisessä kotimaassa solmittu avioliitto on ollut järjestetty, lähinnä suvun tai olosuhteiden pakottamana solmittu avioliitto, niin sitä koossa pitänyt sosiaalinen paine ei enää uudessa ympäristössä vallitse ainakaan samanlaisena ja samassa määrin. Mutta sen tilalle on saattanut tulla pelko oleskeluluvasta: vaikka perheenyhdistämisessä Suomeen tullut vaimo haluaisikin avioeron aviomiehestään, hän ei uskalla hakea sitä, koska hänen täytyisi sen jälkeen hakea itselleen ja lapsilleen oleskelulupaa maahanmuuttovirastosta uudella perusteella, mikä on aina riski. Perheen saapuminen vaatii sosiaalityöntekijältä tarkkakatseisuutta, sillä kuten sanottua, tilanne on ennakoimaton. Se vaikuttaa ainakin tilapäisesti Suomessa asuvan perheenkokoajan kotoutumisen edistymiseen, kun taas muut riskitekijät saattavat vaikuttaa Suomeen saapuvan perheen kotoutumisen alkamiseen.

Taloudellinen toimeentulo: Kotoutumisaika on niukkaan toimeentuloon totuttautumista. Toiset sopeutuvat niukkuuteen paremmin kuin toiset. Kotoutumisen edistymiseen taloudellisen tilanteen kärjistyminen saattaa vaikuttaa hidastavasti, varsinkin jos koettu stressi on suuri.

Persoonallisiin tekijöihin ja henkilön voimavaroihin liittyvät tekijät:

Uuden omaksumiskyky: Olipa taustakoulutus mikä tahansa, osa kotoutujista on uudessa ympäristössä vaadittavien taitojen omaksumisessaan ja kielen oppimisessaan lahjakkaampia kuin toiset. Toisaalta kotoutumisen alussa oppimiskykyyn vaikuttaa myös se, onko aiemmin jo oppinut oppimaan.

Fyysinen terveys: Lienee fraasi todeta, että fyysinen terveydentila vaikuttaa oppimiseen. Ilkka Pirisen (2010) tekemässä tutkimuksessa turvapaikanhakijoilla (n=170) löydettiin lääkärintarkastuksessa huomattavan paljon erilaisia sairauksia, joista ainakin osa on laadultaan sellaisia, että ne vaikuttavat myönteisen oleskeluluvan saaneiden osalta kotoutumisen edistymiseen. Tutkituista kolmasosalla löydettiin lääkärintarkastuksessa vähintään kaksi sairautta. (Emt. 176-177.)

Psyykinen terveys: Pirisen tutkimuksessa psykiatristen löydösten osuus oli 21% (Pirinen 2010, 176). Pakolaisuus mielletään usein itsessään traumatisoivaksi kokemukseksi (ks. luku 3.2.2.), mutta sitä, esiintyykö kotoutujalla PTSD -oireilua ja jos esiintyy, niin minkälaisin oirein, ei voida johtaa siitä, että pakolaisuus mielletäisiinkin yleisesti traumatisoivaksi. Traumasta toipuminen on yksilöllistä, olivatpa taustatekijät mitkä tahansa. Vaikeimmillaan PTSD-oireilu vaikeuttaa uuden oppimista tai lamauttaa sen kokonaan.

Siitä huolimatta, että kotouttamispalveluiden asiakaskunta on kokonaisuutenaan äärimmäisen heterogeeninen, kotoutuminen kuitenkin mielletään usein yleistäen vaiheittaisena prosessina, jossa on vaihepuhunnan mukaan tunnistettavissa niin positiivisia kuin negatiivisia jaksoja. Sosiaalityöntekijän - jonka tulee nähdä yksittäisen asiakkaan todellinen tilanne tai koko perheen todellinen tilanne ja sen jokaisen jäsenen todellinen tilanne vielä erikseen - näkökulmasta tällaiset totuudelliset mallit ovat haitallisia silloin, kun ne alkavat elää omaa todellisuuttaan sivuuttaen asiakkaiden todelliset tilanteet.

Se, että kotoutuja nähdään tiettyä vaihetta suorittavana yksilönä, tuottaa hänestä foucault'laisittain ajateltuna subjektin, jonka sekä positiiviset elämänvaiheet että negatiiviset elämänvaiheet ovat jo ennalta totuusdiskurssin tietämiä ja tuottamia. Siten sekä negatiivisiin vaiheisiin että malliin ”sopimattomiin” vääristymiin voidaan puuttua ja niitä voidaan oikaista. Tällaista kotoutumisdiskurssia voidaan tulkita analogisena Catherine E. Foote ja Arthur W. Frankin (1999) tutkimalle suruterapialle ja siihen liittyvälle asetelmalle. Foote ja Frank tarkastelevat terapialle määriteltyä totuudellista mallia pyrkien paljastamaan vallan, joka kätkeytyy omaisen menettämisen

jälkeiseen epänormaaliksi määriteltyyn suruun liitetyn totuuden nimissä harjoitettuun puhuntaan ja terapointiin. Heidän mukaansa surutyön tutkimuksessa ja terapoinnissa kyse on nimenomaan totuuden tuotannosta. Surutyön terapointi on seuraus tästä totuudesta ja samalla se tuottaa lisää totuutta. (Emt. 160.)

Kun kotouttaminen ajatellaan ja kotoutuja kohdataan tällaisen totuusmallin kautta, niin Footea ja Frankia mukaillen voidaan sanoa, että niin kotoutuja kuin kotouttajakin pelaavat valtasuhdeasetelman määrittämää totuuspeleä, jossa toinen osallistujista, kotouttaja, ohjaa toista osallistujaa, kotoutujaa, kohti jotakin tiettyä tätä itseään koskevaa totuutta. Totuuspelellä tarkoituksena vakuuttaa molemmat osallistujat siitä, että he ovat yhtäläisesti ja keskinäisesti omistautuneet totuuden tuottamiselle. (Vrt. Foote & Frank 1999, 162.) Kun kotoutuminen käsitetään ennalta säädeltynä vaiheittaisena prosessina tai kaarena, sille rakennetaan totuudellinen narratiivinen rakenne, jonka kautta kunkin kotoutujan yksilöllisiä kokemuksia tarkastellaan ja jäsennellään. Footen ja Frankin mukaan ”vallitsevan diskurssin vallassa on hyväksyä jotkin tarinat kerrottaviksi ja ulossulkea muut tarinat marginaalisina ja epänormaaleina” (emt. 177).

Kotoutumisen narratiivi, niin kuin kotoutumiskaari- tai keskivertokotoutujaa mallintavassa ajattelussa kotoutuminen käsitetään, ilmaisee itsessään sitä, miten valta toimii. Kotoutujan kokemukset pyritään kotouttamisessa mukauttamaan vallitsevan narratiivin puitteisiin niin, että tuloksena on ”oikeanlainen” kotoutumisen edistyminen. Kotoutujan omalla kokemuserustaisella kerronnalla on väliä vain sen verran, että se saadaan mukautetuksi vallitsevaan kerrontaan: kun on menossa kotouttajan näkökulmasta kotoutumiskaaren negatiivinen vaihe, tiedetään, mitä tekniikoita käytetään, jotta tilanne saadaan oikaistuksi ja saadaan alkuun kotouttajan näkökulmasta positiivinen vaihe, jota voidaan sitten silittää myötäkarvaan. Jos kotoutujan omat kokemukset eivät asetu vallitsevan kotoutumisen narratiivin puitteisiin, ne eivät ole oikeanlaisia kokemuksia, ja niitä voidaan interventiota syventämällä yrittää oikaista oikeanlaisiksi (esimerkiksi kriisiytymätön perhetilanne → kriisiytetään totuusdiskurssilla perhetilanne → tehdään perhetilanteeseen interventio).

Hyvin tunnettu tällainen kotoutumista vaiheittaisena jäsentävä malli on Suomen Punaisen Ristin netissäkin julkaistu Kotoutumiskaari (Punainen Risti - internetsivu). Kotoutumiskaaren päähenkilö on Suomeen tullut fiktiivinen äiti, jonka status eli onko hän kiintiöpakolainen vai turvapaikanhakija, ei selviä kotoutumiskaaresta. Joka tapauksessa kotoutumiskaaren lähtökohta tai nollapiste on tulo

Suomeen, jonka jälkeistä kotoutumisen edistymistä kotoutumiskaari vaiheita kommentoiden seuraa. Kotoutumiskaaren aloittaa nollapisteen jälkeinen positiivinen jakso äidin elämässä, jakso jossa mahdollisuudet tuntuvat avautuvan ja asiat järjestyvän. Tätä positiivista vaihetta seuraa kuitenkin masennusjakso, jonka syitä kotoutumiskaari ei selitä. Masennusjakso ei kuitenkaan kestä loputtomiin, vaan äidin kielikurssille pääsemisen myötä alkaa uusi positiivinen nousuvaihe – joka ei sekään kestä kotoutumiskaaren mukaan loputtomiin, vaan kielikurssia seuraa työttömyyden aiheuttama laskuvaihe, joka kääntyy uudeksi nousuvaiheeksi suomen kielen jatkokurssille pääsemisen myötä. Tämän jälkeen kaari kääntyy voimakkaaseen laskuun, jonka kaaren kulkua kommentoivan tekstin mukaan aiheuttavat työttömyys, entisen kotimaan tilanne, se että ystävät ovat sodan keskellä, maailman kriisit yleensä, sekä kotoutujan tuntema syyllisyys ja voimattomuus. Tätä aallonpohjaa seuraa kotoutumiskaaren äidillä pitempikestoinen nousuvaihe ja positiivinen tasaantumisvaihe. (Punainen Risti – internet-sivu.) Kotoutujasta tehdään marionetti, jota kotouttaja sätkyttelee oman totuutensa ohjaamana.

Tässä positiivisen tasaantumisen vaiheessa kotoutumiskaareen tuodaan mukaan myös äiti-kotoutujan Suomeen saapuva perhe. Tässä vaiheessa äidin elämä on uomissaan, ja muunkin perheen kotoutumiskaari näyttää alkujaan positiivista kehitystä. Sitä ei kestä loputtomiin, vaan edessä on vääjäämätön: perhekriisi. Perhekriisi koskettaa koko perhettä – kotoutumiskaarta tulkitakseni ehkä sitten perheen nuorimmaista lukuun ottamatta. Perhekriisiin liittyy perheen vanhemmilla uusien roolien etsintä äitinä ja isänä sekä miehenä ja naisena. Perhekriisi kuitenkin voitetaan; ja ongelmallista kehitystä on enää perheen murrosikäisellä. Kotoutumiskaari aaltoilee vielä jonkun verran, kunnes lopulta päästään kaikkien perheenjäsenten kannalta positiiviseen lopputulokseen / kehitykseen. (Punainen Risti – internetsivu.)

Kotoutumiskaari on suunnattu kotoutujien kanssa esimerkiksi järjestöissä työtä tekeville, mutta se tunnetaan hyvin myös kunnan sosiaalihuollon puolella kotouttavaa työtä tekevien parissa. Kotoutumiskaaren yläpuolisessa palkissa todetaan, että ”Kotoutuminen on prosessi”, mikä aivan varmasti pitää paikkansa – mikä uuden oppimiseen tai omaksumiseen liittyvä ei ole prosessi! Tarkoitukseni ei ole epäillä kotoutumiskaaren hyväntahtoista vilpittömyyttä, mutta koen hyvin ongelmalliseksi sen, että kotoutumiskaari oikeasti myös **vaikuttaa** kotouttamistyötä tekevien ajatteluun. Olen kuullut lukuisia kommentteja kotouttamistyötä tekeviltä, joissa joko suoraan viitataan yksittäisen kotoutujan osalta hänen vaiheeseensa kotoutumiskaarella, esimerkiksi nyt aloitteleva kotoutuja X on vielä innostunut, hänellä on menossa niin sanottu ”honeymoon”, tai nyt

kotoutujalla Y on into lopahtanut, koska hän potee alkuvaiheen jälkeistä masennusta. Ja vielä yleisempiä ovat epäsuorat viittaukset, joissa todetaan esimerkiksi perheenyhdistämisen jälkeistä tilaa luonnehdittaessa, että nyt perheessä on menossa perhekriisi - ikään kuin perheenyhdistäminen johtaisi vääjäämättä perhetilanteen kriisiytymiseen. Kotoutumiskaaren asetus on jo etukäteen epäsuhtainen: suomalainen kotouttaja, joka tietää totuuden kotoutumisen edistymisestä, versus maahanmuuttaja-kotouttaja, joka vain - kotoutuu. Asetus on pakottava, sillä havainnot kotoutujasta pakotetaan tietyn vaiheen suorittamisen mukaisiin puitteisiin. Asetus on itseään uusintava, sillä kustakin kotoutujasta saadut (pakotetut ja pakottamattomat) havainnot vahvistavat kotoutumiskaaren totuudellisuuden. Se, mitä todellisuudessa tapahtuu ja mistä syystä, jää näkemättä.

Olen ollut tekemisissä lukuisten perheenyhdistämisparheiden kanssa. Kotoutumiskaaren mukainen kriisiytyminen pätee ainoastaan muutamaankin niistä. Esimerkiksi varsin tavallisessa tilanteessa, jossa vaimo ja lapset ovat tulossa pitkän odotuksen jälkeen Suomeen, perheen isä haluaa laittaa perheen kodin valmiiksi ja hienoksi ennen perheen saapumista. Koska rahaa on niukasti, perheen isä joutuu lainaamaan rahat tai ostamaan huonekalut osamaksulla, mikä merkitsee sitä, että talous on hyvin niukka pitkän aikaa perheen saapumisen jälkeenkin, koska myös kalliit lentomatkat on pitänyt maksaa ennen perheen saapumista. Tavallista on tällaisten taloudellisten vaikeuksien tullessa esiin kutsua esiin Kotoutumiskaaren '**perhekriisi!**', vaikka mitään roolineuvotteluja isän / äidin tai miehen / naisen välillä ei olisi perheessä missään vaiheessa havaittavasti käyty eikä mitään muutakaan kriisiytymistä olisi tapahtunut.

Toisaalta on syytä kysyä, miten hyvin Kotoutumiskaari soveltuu äärimmilleen kriisiytyneeseen perhetilanteeseen, jossa vaimo joutuu toistuvasti perheväkivallan uhriksi aviomiehen vieläpä tuhlattaessa perheen tukirahat omiin menoihinsa muun perheen ollessa ilman ruokaa? Kotoutumiskaari ratkaisee perhekriisit väliaikaisina tapahtumina, jossa mies ja vaimo vain etsivät uusia roolejaan. Kotoutumiskaaren mukainen ajattelu vaimentaisi siten äärimmilleen kriisiytyneestä tilanteesta tehtävän tulkinnan niin, että henkinen ja fyysinen väkivalta saavat jatkua. Kotoutumiskaari – tai mikä tahansa muu vastaava totuusmalli - saattaa sokeuttaa siis kahteen suuntaan: toisaalta nähdään perhekriisejä siellä, missä niitä ei ole; toisaalta ei nähdä perheen todellista tilannetta, joka on jo ajautunut umpikujaan, ja yritetään viranomaiskeinoin ylläpitää perheen jatkuvuutta, mikä käytännössä merkitsee väkivallan tai muuten kestäättömän tilanteen jatkumista. Kotoutumiskaaren sokeuttava vaikutus toteutuu myös silloin, kun sovellettaessa sitä

yksinasuvaan kotoutujaan nähdään kotoutumiskaaren mukainen masennusjakso - '*josta kyllä toivutaan!*' - vaikka kyse olisikin siitä, että kotoutuja potee vakavia posttraumaattisia oireita, joihin tarvittaisiin pikaista hoitoa.

Kyse on toisen osapuolen toista koskevasta tiedosta - siitä mikä toinen on, mitä toinen potee, mikä on toisen vajavaisuus tms. - sen tuotannosta ja uusintamisesta. Kyse valtasuhteiden kokonaisuudesta joka läpäisee molemmat toimijat asettaen heidät epäsuhtaiseen asemaan suhteessa toisiinsa toisen osapuolen edustaessa sitä, mikä on normaalia, mikä vuorostaan määrittää toisen osapuolen position epänormaaliksi. Kyse on siitä, että osapuolella on tieto siitä, mitä toisen tulee tehdä tai miten toisen tulee olla (mieleltään, ajatuksiltaan, asennoitumiseltaan tms.), jotta lopputulos olisi hänen kannaltaan suotuisa (epänormaalista normaaliin tai ainakin hallittuun epänormaaliin) tieto-vallan määrittellessä suotuisan lopputuloksen (eli normaalin) parametrit.

Tällaisessa idealisoidussa mallissa, jonka ilmauksia ovat myös viranomaisten tuottamat kotoutujille suunnatut kirjalliset materiaalit (ks. Vuori 2007; Siekkinen 2009), kyse on valtasuhteesta, joka pyyhkii olemattomiin satunnaisuuksien heterogenian. Siinä mielessä malli toki on oikeassa, että satunnaisuuksien heterogenia täytyy kotouttamisen keinoin / kotoutumisena *normalisoida*, sille täytyy asettaa rajat. Välineenä se on kuitenkin keho, todellisuudelta sokeuttava. Kotoutuja on saatava itse aktiivisesti osallistumaan itsensä normalisoimiseen, tulemaan normalisoitumisensa subjekti-objektiksi. Välineitä siihen ovat vallan mikrofysiikan menetelmät, tutkinta, kuri(nalaistaminen) ja itsen tekniikat. Niiden avulla tuotetaan normaalin rajojen puitteisiin sopeutettu ja sopeutunut oman kotoutumisensa subjekti.

4.2. Läpikotaisin tutkitut

Pakolaisen matka on loputon matka toisessakin merkityksessä kuin mitä kuvattiin luvussa 3.2.1. Se on matka moderneihin länsimaalaisiin valtakoneistoihin, niiden arvioimaksi, määrittämäksi, mittaamaksi, luokittelemaksi, tuottamaksi, se on matka niiden objektivoimaksi ja subjektivoimaksi, valtakoneistojen yhä uudestaan ja uudestaan määrittelemäksi. Keskeinen elementti tämän prosessin avaamiselle on Foucault'n käsite tutkinta. Tutkinta määrittää pakolaisen elämää jo ennen kuin hänen kotoutumisensa on varsinaisesti edes alkanut.

Suomeen hyväksyttyjen kiintiöpakolaisten osalla tutkinta alkaa jo pakolaisleirillä Suomen viranomaisten tehdessä valintamatkoja leireille haastattelemaan ehdokkaita. Nykyisin valintoja tosin tehdään myös ehdolla olevasta pakolaisesta tuotettujen asiakirjojen perusteella. Valinnoissa Suomella on ollut paitsi humanitaarinen painotus (yksinhuoltajat, vammaiset, vanhukset jne.). (Juvonen 2013, 21-22.), toisaalta suojelupoliisin turvallisuuslausuntojen perusteella valinnoissa karsiutuvat poliittisissa ja uskonnollisissa ääriliikkeissä mukana olleet: ”[P]oliisin mukana ololla kiintiöpakolaisten valinnassa on pyritty varmistamaan, etteivät tänne muuttavat pakolaiset muodosta turvallisuusuhkaa maan turvallisuudelle.” (Emt. 22.)

Omatoimisesti Suomeen tulleet pakolaiset joutuvat ensin poliisin turvapaikkatutkintaan, jossa selvitetään muun muassa henkilöllisyyteen liittyviä asioita sekä matkareitti Suomeen (Juvonen 2013, 94). Varsinaisen turvapaikkapuhuttelun järjestää maahanmuuttovirasto. Turvapaikkapuhuttelu on useita tunteja kestävä keskustelumuotoinen tutkinta, jossa turvapaikanhakija esittää kertomuksen muodossa perustelut sille, miksi hän hakee turvapaikkaa Suomesta. Joissakin tapauksissa selvittely vaatii useampia puhuttelukertoja. Koska pakolaisella ei yleensä ole turvapaikan tarpeesta kertovia dokumentteja, tulee turvapaikanhakijan kyetä kertomaan uskottavasti ja johdonmukaisesti paitsi niistä olosuhteista, joita hän joutunut pakenemaan (mitä on tapahtunut, miksi, milloin, missä jne.), myös kotipaikkakuntaansa ja elämänhistoriaansa liittyvistä asioista. (Emt. 94-96.) Turvapaikkakriteerien tiukennuttua vuonna 2016 suojeluaseman saamiseen ei riitä se, että kotikaupungissa (esim. Bagdadissa, Mogadishussa) on turvatonta, levottomuuksia tai pommiräjähdyksiä. Turvapaikanhakijan tulee osata *tunnustuksenomaisesti* kertoa, että vaino tai hengenvaara on kohdistunut juuri häneen itseensä – liittäen itsensä tällä *tunnustuksenomaisuudella* länsimaisen vallankäytön ritualistiseen rationaliteettiin: vain pikkutarkan yksityiskohtainen tunnustus (kuka sinut raiskasi? kuka sinua kidutti? miten ja missä sinua kidutettiin? kuka sinua vainosi? milloin? miksi? jne.) voi tuoda tutkinnassa *totuuden* esiin ja turvapaikanhakija voi saada palkinnon, oleskeluluvan – olettaen, että puhuttelija, joka yleensä tekee myös turvapaikkapäätöksen (Juvonen 2013, 96), uskoo turvapaikanhakijaa. (Tunnustuksellisuudesta vrt. Foucault 2013, 48-53.)

Tässä vaiheessa pakolainen asuu yleensä vastaanottokeskuksessa, osa myös yksityismajoittujina esimerkiksi sukulaisensa luona. ”Hakijoille tehdään vastaanottokeskuksessa terveystarkastus ja tartuntatautien seulonta - - Aikuiset hakijat ovat oikeutettuja kiireelliseen terveydenhoitoon. Lisäksi heillä on oikeus saada terveydenhuollon ammattihenkilön välttämättömiksi arvioimia muita terveystalveluja.” (STM: turvapaikanhakijoiden palvelut – internetsivu.) Tämä käytännössä

tarkoittaa tutkintaa myös terveydenhuollon osalta. Vastaanottokeskukset ovat itsessään paitsi säilössä pidon paikkoja myös tarkkailun ja tutkinnan paikkoja; mahdollisista turvallisuushkista on vastaanottokeskuksen sosiaalityöntekijän tai muun vastuuhenkilön ilmoitettava niiden laadusta riippuen poliisille tai suojelupoliisille.

Jos pakolaiselle myönnetään oleskelulupa, terveydenhuollon tutkintapaperit seuraavat virallisia reittejä vastaanottokeskuksesta kuntaan kotouttavan yksikön käyttöön, joten uuden asiakkaan terveydentila on suurin piirtein tiedossa ainakin vakavampien sairauksien osalta. Kunnassa tutkinta jatkuu: kotoutujaa odottaa uusi laajahko terveystarkastus. Tarpeen vaatiessa kotoutuja ohjataan erityisterveydenhuollon tutkimuksiin ja palveluihin. Lisäksi kunnallinen kotouttavan sosiaalihuollon yksikkö odottaa uuden asiakkaan tuovan mukanaan alkuperäisen tutkintansa tulokset, siis vähintään maahanmuuttoviraston turvapaikkapäätöksen asiakkaaksi ilmoittautumisensa yhteydessä tai ensimmäiselle ajanvaraukselle. Näin heti jo maahan saapumisen jälkeen aloitettu tutkinta siirtyy informaationa viranomaiselta toiselle. Kotouttavan sosiaalityöntekijän näkökulmasta se on tietenkin hyvä asia, sillä turvapaikkapäätökset ovat usein hyvin informatiivisia kertomuksia asiakkaiden taustoista ja kokemuksista. Michel Foucault'n (2014) mukaan tutkinta

on normaalistava katse eli valvontamuoto, joka tekee mahdolliseksi määrityksen, luokituksen ja rankaisemisen. Se luo yksilöiden ylle näkyvyyden, jonka avulla heitä erotellaan ja palkitaan tai rangaistaan. Siksi kaikissa kurijärjestelmissä tutkint[a] on mitä suurimmassa määrin ritualisoitu. Siinä yhtyvät vallan seremonia ja kokeen muoto, voiman näyttö ja totuuden esiin tuominen. Se ilmentää kurinpitotoimien ydinkohdassa alistussuhteen sekä alistettujen kohteina olevien yksilöiden objektivoinnin. (Foucault 2014, 251.)

Käytän käsitettä tutkinta (kääntäjän käyttämän) käsitteen tutkinto sijasta, koska tutkinta ilmentää mielestäni paremmin Foucault'n käsitteen monialaisuutta. Tutkinnassa sulautuvat yhteen valtasuhteet ja tiedon suhteet (Foucault 2014, 251-252). Historiallisesti sairaalat organisoituivat tutkinnan paikoiksi 1700-luvulta alkaen, kun ”[e]ntisaikojen katkonainen ja kiireinen tarkastus muuttui säännölliseksi tarkkailuksi, joka asetti potilaan miltei jatkuvaan tutkimustilanteeseen” (emt. 253). Samaten koululaitos alkoi muuttua tutkintakoneistoksi, joissa alettiin harjoittaa ”yhä enemmän jokaisen oppilaan vertaamista kaikkiin muihin, minkä avulla heitä voidaan samanaikaisesti sekä mitata että myös rangaista ja palkita” (emt. 254).

Nykyaikaisessa koulussa, jonka mukaisesti myös maahanmuuttajille tarkoitettut suomen kielen kurssit ja maahanmuuttajien peruskoulu on organisoitu, oppilaat ovat paitsi jatkuvan tarkkailun

alaisia he myös osallistuvat koeviikon nimellä kulkevaan tutkinnan rituaaliin, joka tiedon välineenä ”takaa opettajan tietojen siirtymisen oppilaalle, mutta se myös kerää oppilaalta tietoa, joka on tarkoitettu yksinomaan opettajalle” (emt.). ”Hierarkkinen havainnointi on tutkinnan avaintekijä.” (Dreyfus & Rabinov 1983, 156.)

Foucault'n mukaan siinä missä lääkärin sairaalassa potilaalle tekemän tutkinnan eli ”sairaalatutkimuksen menetelmä vapautti lääketieteen epistemologisesti, tutkintoihin nojaavan koulun aikakausi aloitti tieteellisen kasvatusopin kauden” (Foucault 2014, 255). Nykyaikainen kotouttava sosiaalityö (kuten luultavasti suurin osa muutakin sosiaalityötä) elää tämän paradigman varassa: asiakkaalta on kerättävä riittävän yksityiskohtaista tietoa (tutkinta), jotta sosiaalityö olisi ylipäättään mahdollista, mikä vuorostaan edellyttää ainakin osittain sitä, että asiakas on puhunnassaan rehellinen (tunnustuksellisuus).

Kuntaan muutto merkitsee oleskeluluvan saaneelle alkavalla kotoutujalle tutkinnan tiivistymistä. Edellä jo mainitsin terveystarkastuksen yhtenä tutkinnan muotona. Luvussa 3. mainittiin LKE:n 9§:ssä säädetty alkukartoitus maahanmuuttajalle suunnattuna toimenpiteenä. Lain mukaan tämän tutkinnan järjestää joko TE-toimisto tai kunta - mutta esimerkiksi Hämeenlinnassa käytännössä molemmat. Alkukartoitukselta edellytettävästä sisällöstä on säädetty valtioneuvoston asetuksella. Asetuksen mukaan ”[a]lkukartoitukseen sisältyy alkuhaastattelu ja tarvittaessa tarkentavia toimenpiteitä” (VNA 570/2011, 1. mom.). TE-toimiston järjestämässä alkukartoituksessa pyritään haastattelun keinoin selvittämään asetuksen mukaisesti luku- ja kirjoitustaito, suomen ja ruotsin kielen taito, opiskelutaidot- ja valmiudet, aikaisempi koulutus ja työkokemus, erityistaitoihin liittyvä osaaminen ja muut vahvuudet, omat työllistymis- ja koulutustoiveet sekä elämäntilanne ja siitä johtuvat palvelutarpeet (VNA 570/2011, 2. mom., kohdat 1-4).

TE-toimisto ohjaa Hämeenlinnassa käytännössä kaikki kuntapaikan saaneet työttömiksi työnhakijoiksi ilmoittautuneet uudet pakolaisasiakkaat edellä mainitussa asetuksessa säädetyn tarkentavan toimenpiteen mukaisesti tutkintaan, jossa selvitetään, minkä tasoiselle kielikurssille asiakas voidaan ohjata. Tutkinnan tuloksen pohjalta tehdään ryhmäjako kotoutumiskoulutukseen, jossa heille opetetaan suomen (tai ruotsin) kieltä ja suomalaisen yhteiskunnan käytäntöihin liittyviä asioita. Luku- ja kirjoitustaidottomat ovat luonnollisesti omassa oppimisryhmässään. Yhtenä tarkentavana toimenpiteenä asetus mainitsee palvelutarpeiden kartoituksen (VNA 570/2011, 3. mom., kohta 6). TE-toimisto laatii kotoutuja-asiakkailleen oman lyhytsanaisen

kotoutumissuunnitelman. Sen sijaan kunnan laatimassa palvelutarpeiden kartoituksessa on kyse yleensä paljon seikkaperäisemmästä tutkinnasta, joten viimeistään tässä vaiheessa kotouttava sosiaalityöntekijä tulee mukaan kotoutujan elämään.

Olen laatinut kotoutuville asiakkailleni sekä SHL:n 36§:n mukaisia palvelutarpeen arviointeja että LKE:n 11§:n mukaisia kotoutumissuunnitelmia, ja joillekin asiakkailleni molemmat. Sisällöllisiltä vaatimuksiltaan palvelutarpeen arviointi ja kotoutumissuunnitelma eivät poikkea paljoakaan toisistaan. Kotoutumissuunnitelma on ainakin niiden mallipohjien osalta, joita itse olen käyttänyt, kysymyksenasetteluiltaan hieman palvelutarpeen arviointia laajempi, koska sen avulla pyritään selvittämään asiakkaan kotoutumisen edistymistä. ”Alaikäiselle ilman huoltajaa saapuneelle ja oleskeluluvan saaneelle laaditaan aina kotoutumissuunnitelma.” (LKE 1386/2010, 15§, 1. mom.). Muissa tapauksissa kyse on asiakkaan oikeudesta kotoutumissuunnitelmaan (LKE 1386/2010, §12, 1. mom.) tai palvelutarpeen arviointiin (SHL 1310/2014, 36§, 1. mom), tosin rajauksella ”jollei arvioinnin tekeminen ole ilmeisen tarpeetonta” (emt.).

Ken Moffatt (1999) tarkastelee tutkintaa sosiaalitoimistokontektissa keskeisenä instrumenttina kurinpitovallalle. Tutkinta on Moffattin mukaan erinomainen väline, koska se yksinkertaisuudessaan ja tehokkuudessaan yhdistää hierarkkisen havainnoinnin normalisoivaan katseeseen. Tutkinta alistaa sen kohteena olevat ihmiset mittaamisen ja tutkimisen kohteiksi ilmentäen näin tiedon ja vallan keskinäistä suhdetta Moffattin mukaan mitä syvimmin. Tutkinnassa valta itsessään on näkymättömissä, kun taas sen kohteet pakotetaan näkyvillä olemiseen. Ja koska vallan kohteet jatkuvasti ovat näkyvillä, vallan harjoittaminen tulee varmistetuksi: ihmiset pysyvät alistumisessaan kurinalaisina. (Emt. 222.) Tyypillinen byrokratian käyttämä keino sille, että vallan käytön kohteet myös hyväksyvät heihin kohdistetun tutkinnan, ovat suostumuslomakkeet. ”Allekirjoittamalla lomakkeen asiakas myöntää [sosiaali]työntekijälle laillisesti symbolisen luvan sekä kuulustella asiakasta että kerätä ohessa todistusaineistoa vahvistaakseen asiakkaan vastausten totuudellisuuden.” (Emt. 222.) Tutkinnalla tuotetaan yksilö, yksilöidään asiakas – ja suostumuslomakkeen allekirjoittamalla asiakas affirmoi tämän yksilöinnin. Yksilöintiä tarvitaan sosiaalitoimen keskeistä menettelytapaa, dokumentointia varten. (Emt. 222-23.)

Tutkinnan avulla yksilöidyssä asiakkaassa havaitut erityiset ominaisuudet ja piirteet voidaan liittää juuri häneen, ja dokumentaation ansiosta ne voidaan palauttaa häneen milloin tahansa jälkeenpäin. Näin asiakkaasta tulee *case*, yksilöity tapaus, joka on sekä vallan tulos ja sen kohde että tiedon tulos

ja sen kohde. Moffatt liittää tutkinnan tieto-valtatekniikan panopticoniin, aivan erityislaiseen valvonnan mekanismiin. (Emt. 224.) Panopticonin mekanismiin kotoutumisen kannalta palaan alla, kun kotouttava kierroksemme viranomaisessa on päättynyt.

Kotoutumissuunnitelman laatiminen on siis kotouttavan sosiaalihuollon keskeinen tutkinnan muoto. Sen tarkoituksena on ensinnäkin todeta, kuinka hyvin kotoutuminen on siihen mennessä edistynyt ja kuinka se paraikaa edistyy, ja toiseksi sen tarkoituksena on määritellä niitä toimenpiteitä, joita mahdollisesti tarvitaan kotoutumisen tehostamiseksi. LKE:n mukaan

[k]otoutumissuunnitelma on maahanmuuttajan yksilöllinen suunnitelma niistä toimenpiteistä ja palveluista, joiden tarkoituksena on tukea maahanmuuttajan mahdollisuuksia hankkia riittävä suomen tai ruotsin kielen taito sekä muita yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavia tietoja ja taitoja sekä edistää hänen mahdollisuuksiaan osallistua yhdenvertaisena jäsenenä yhteiskunnan toimintaan. (LKE 1386/2010, 11§, 1. mom.)

Vaikka kotoutumissuunnitelma rakentuu laissa siis TE-toimistopainotteisesti, se laaditaan myös kunnassa, mikäli siihen on erityinen syy, kuten sosiaalipalveluissa havaitut, toisen viranomaisen kautta ilmi tulleet tai kotoutujan itsensä esiin tuomat ongelmat, tai jos asiakas ei jostakin syystä kuulu TE-palveluiden piiriin (kotiäidit). Seuraavassa hyödynnän kotoutumissuunnitelman mallia alakohdittain niitä kotoutumisen näkökulmasta kommentoiden.

4.3. Enemmän kuin normaali: kuri

Kotoutumissuunnitelma tutkintana, kuten Moffattiin viitaten yllä totesin, yksilöi: siihen tulee kotoutujan nimi, osoite, puhelinnumero ja henkilötunnus. Lisäksi kysytään äidinkieltä, käyttökieltä viranomaisessa, tulkin tarvetta sekä muita mahdollisia huomioitavia asioita. Kotoutumissuunnitelma laaditaan niin, että periaatteessa kotoutujan äänen pitäisi olla häntä itseään koskevassa asiassa pääosassa. Tästä syystä suunnitelman pääkohtiin kysytään kotoutujan itsensä näkemystä, jotta hän voisi loogisesti hyväksyä sen, kun sosiaalityöntekijä kotoutujan puhunnan perusteella tekee omat johtopäätöksensä, mitä tuen tarpeita on kotoutumisen edistämiseksi tullut esiin ja minkälaisia toimenpiteitä tarvitaan. Näin kotoutuja saadaan lähtökohtaisesti kiedottua omaan vallanalaisuuteensa, itseään koskevan tiedon ja vallan tuotantoon.

Foucault näkee vallan ennen kaikkea tuottavana. Valta kenties rajoittaa, mutta samalla se pyrkii kanavoimaan rajoittamansa hyväksyttyn muotoon. Valta ei siis ole negatiivista – ainakaan

yksinomaan. Ja yleensä se on pikemminkin positiivista, uutta luovaa. Kuri tai kurinalaistaminen ja itsen tekniikat ovat vallan teknologioina tässä positiivisessa uuden luomisessa, käyttäytymisen ja olemisen muokkaamisessa ja säätelyssä, kaksi toisiinsa liittyvää ja toisiaan täydentävää moodia. Tiivistäen voidaan sanoa, että siinä missä kurinalaistuksen avulla pyritään muokkaamaan sen kohteesta kuuliainen ja säyseä ruumis ja mieli, itsen tekniikoilla subjekti itse pyrkii (usein jonkun toisen ohjauksessa) muokkaamaan itsestään kuuliaisen ja säyseän mielen ja ruumiin – kaiken kaikkiaan soveliaan tulemaan hallituksi, vieläpä mahdollisimman ekonomisesti. Sekä kurinalaistamisessa että itsen tekniikoissa kyse on historiallisesti kahdesta hyvin vanhasta menetelmäkokonaisuudesta, mutta varsinaisesti vasta moderni länsimainen tieto-vallan struktuuri on ulottanut ne koskemaan yksityiskohtaisesti kaikkia, kaikkialla, kaiken aikaa. (Vrt. Foucault 2013 ja 2014.)

Kotoutuvat pakolaiset tulevat Suomeen hyvin erilaisista olosuhteista eikä moniakaan käyttäytymistä ja olemista sääteleviä käytäntöjä ole sisäistetty samanlaisina kuin ne vallitsevat modernin vallankäytön tuottamassa eurooppalaisessa ihmisyksilössä. Sääteleviä käytäntöjä on toki kaikkialla, kaikissa kulttuureissa, mutta itse säätelyn muodot ja sisällöt ovat erilaisia. Toisin sanoen jokaisen pakolaisena Suomeen tulleen on pitänyt sisäistää oman yhteiskuntansa ja paikallisen kulttuurinsa sosiokulttuuriset tavat, normistot ja käytännöt; tai kuten Foucault toteaa, ”kaikissa yhteiskunnissa ruumis joutuu hyvin tiiviiden valtasuhteiden piiriin ja ne kaikki määräävät sille pakkoja, kieltoja ja velvollisuuksia” (Foucault 2014, 187). Mutta olipa pakolaisen kasvu- ja kokemustausta mikä tahansa, modernin länsimaan lainsäädännöllis-oikeudelliset ja sosiokulttuuriset käytännöt todennäköisesti poikkeavat pakolaisen aiemmin sisäistämistä huomattavasti. Tästä näkökulmasta kotoutuminen merkitsee lyhyesti ilmaistuna uusille tavoille (= *normaalin*) oppimista ja kotouttaminen vastaavasti uusien tapojen (= *normalisoitumisen*) koulimista - kieli mukaan lukien. Kuri(nalaistaminen) ja itsen tekniikat ovat tieto-vallan historiallisessa prosessissa inskriptoituneet osaksi tätä oppimis- ja opettamiskäytäntöjen -prosessia, so. ilman edellisiä ei olisi jälkimmäistä, ja päinvastoin.

Asuminen Suomessa vaatii kurinalaistumista uudennlaisille käyttäytymissäännöille. Osa näistä säännöistä on kirjattu taloyhtiöiden järjestyssääntöihin, jotka kotoutujien käytännössä edellytetään omaksuvan. Hämeenlinnassa lisäksi kaikille uusille asiakkaille, myös yksin asuville, pyritään antamaan asumisen opastusta ainakin kirjallisessa muodossa, useimmiten myös opastajan kotikäynneillä, ja perheille aina myös kotikäynneillä. Tälle opastukselle on tarpeensa, eikä väliin

silti aina ehditä ajoissa, vaan tapahtuu katastrofeja. Kun uuteen asuntoon on muutettu – mahdollisesti suoraan pakolaisleiriltä - asuminen halutaan ymmärrettävästi aloittaa puhtaassa asunnossa. Jos kerrostaloasunnon lattioille heitetään vettä suoraan ämpärillä tai vesi johdetaan asunnon lattioille letkulla suoraan kylpyhuoneen hanasta, on seurauksena mittava vesivahinko. Vastuukysymyksiä ja korvausvaatimuksia puidaan pitkään.

Sosiaalityöntekijällä riittää kiireitä asumisen ongelmien kanssa muutenkin. Yksityiseltä vuokranantajalta vuokratuissa asunnoissa vesi laskutetaan usein jälkeinpäin, esimerkiksi puolivuositain takautuvasti vesimittarilukeman perusteella. Kun vesilasku saattaa olla puolelta vuodelta seitsemäsataakin euroa, ja Kela korvaa tai on jo edeltävinä kuukausina korvannut norminsa mukaisesti siitä yhteensä noin 130 euroa (ks. Kela: asumismenot, pdf - internetsivu), niin vesimaksun maksamisesta joudutaan käymään sosiaalityöntekijän tai -ohjaajan välittämiä neuvotteluja ja sovitteluja isännöitsijän, vuokranantajan ja kotoutujan välillä. Koska tyypillisesti ainakin osan – kohtuullisen suuren osan – joutuu maksamaan myös kotoutuja omista rahoistaan, veden kulutuksella on taipumus kotoutumisen edetessä pienentyä. Taloudellinen haitta kotoutujan omassa kukkarossa on vahva kurinalaistajia.

Vuoden 2017 voimaan tulleet Kelan vuokranormit aiheuttivat asunnon vaihtamisia, koska monet asiakkaat asuivat normeihin nähden ylikalliissa asunnoissa. Näissä tapauksissa Kela antoi yleensä järjestelyaikaa, joka vaihteli parista kuukaudesta aina vuoteen. Toisaalta Kela useissa tapauksissa myös hyväksyi vuokranormit, jotka olivat olleet käytössä kunnassa vuoden 2016 loppuun asti (Hämeenlinnassa yksin asuvalta kunta: 650€/kk sis. veden, Kela: 592€/kk + vesi 21.60€; ks. Kela: asumismenot, pdf - internetsivu). Jos Kela tulkitsee asumismenojen ylittävän ”taulukossa esitetyt rajat, [asiakas] voidaan ohjata kunnan sosiaalitoimistoon asuntoasian selvittämistä ja edullisemman asunnon hankkimista varten. [Asiakkaalla] on yleensä 3–6 kuukautta aikaa hakeutua edullisempaan asuntoon. Siihen saakka Kela huomioi asumismenot todellisten menojen mukaan” (Kela: asumismenot – internetsivu). Järjestelyajan jälkeen asiakas joutuu maksamaan siis ylimenevän osan omista rahoistaan, mikä pienentää käytössä olevia varoja tämän ylimenevän vuokraosuuden verran (eli toimeentulotukinormi miinus ylimenevä vuokraosuus), koska muina tuloina kotoutujilla tyypillisesti ovat työmarkkinatuki ja asumistuki – tarkoittaen käytännössä sitä, että (lähes) kaikki kotoutujat ovat laskelmallisesti oikeutettuja toimeentulotukeen. Koska toimeentulotuen suuruus on yksin asuvalla 491,21€/kk (Kela: perusosan määrä – internetsivu), kotoutuminen on sopeutumista ja kurinalaistumista taloudelliseen niukkuuteen, olipa asunnon vuokra sitten mikä tahansa.

Ei asuminen Suomessa muutenkaan kotoutujille mitään kulutusjuhlaa ole. Monet pakolaistaustaiset päätyvät asumaan lähiöihin. Esimerkiksi vuonna 2006 pääkaupunkiseudun somalitaustaisista 98% asui vuokralla ja 70% kaupungin vuokra-asunnossa. Vaikka tilasto on vanha, on se suuntaa antava. Kaupungin vuokra-asunnot sijaitsevat usein keskittyneinä tietyille alueille, joten näistä alueista tulee usein myös maahanmuuttajien keskittymiä. (Mubarak 2015, 165-166) Maahanmuuttajien keskittyminen suurten vuokranantajien asuntoihin lähiöihin johtuu halvemman vuokratason lisäksi myös siitä, että monet yksityiset vuokranantajat karsastavat maahanmuuttajia (vrt. Hellman 2012, 87). Kotoutujien asunnot ovat usein ahtaita, koska riittävän tilavaa asuntoa on vaikea saada (Mubarak 2015, 166), ja vaikka sen saisikin, niin esteeksi saattaa tulla vuokravakuus. Kela ei myönnä vuokravakuutta mukavuussyistä (Kela: vuokravakuus – internetsivu); ja suurperheen muuttaminen selvästi liian ahtaasta asunnosta tilavampaan asuntoon on ainakin joissakin tuntemissani tapauksissa tulkittu mukavuussyiksi.

Suomalainen hiljaisuus vaatii oman myös kurinalaistumisensa. *Suomen somalit* -teokseen haastateltu kertoo: ”Esimerkiksi naapurini – olemme asuneet 10 vuotta naapureina. Emme koskaan keskustele, emme juttele, emme tunne toisiamme. Tämmöistä keskustelua ei ole.” (Mubarak 2015, 162.) Kerrostalojen järjestyssäännöt edellyttävät asukkailta hiljaisuutta yleensä kello iltakymmenen ja aamukuuden välisenä aikana. Joissakin taloyhtiöissä naapurit valittavat varsin herkästi asumishäiriöistä, joten varoitukset ja uhkaava häätö asunnosta sopeuttavat useimmat kotoutujat suomalaiseen elämänmenoon – tai sen puuttumiseen. Toisen teokseen haastellun sanoin: ”Mutta sitten naapurini... Olimme juuri muuttaneet rakennukseen, ja siellä oli ohuet seinät. Kolmen päivän jälkeen naapuri lähetti lapun, jossa luki 'teidä lähtee meteliä, teidän pitäisi muuttaa takaisin viidaksoon'” (Mubarak 2015, 194). Myös hajuista valitetaan varsin usein, esimerkiksi ”[m]inun naapurini, hän sanoo 'laita parvekkeen ovi kiinni, teidän ruoka haisee'” (emt. 163; vrt. Tiilikainen 2005, 163-167). Muslimien paastokuukauden, Ramadanin, osuminen kesäkuukausille on yksi närkästyksen aihe monille suomalaisille naapureille. Vuoden 2018 Ramadan alkaa toukokuun puolivälissä ja loppuu kesäkuun puolivälissä, joten Ramadanin viimeisiä päiviä vietetään niin, että Hämeenlinnassa asuva paastoava muslimi voi syödä ja juoda vain suurin piirtein kello 23 ja 2.20 välisenä aikana (ks. Muslim Pro - internetsivu). Nukkuvassa kerrostalossa Ramadanin ajalle tyypillisen sosiaalisen ruoan laitton ja yhteisen syömisen ja seurustelun äänet kuuluvat helposti pitkälle. Kotoutuminen on oman aiemmin normaalin äänimaailman karsimista suomalaiseen minimiin. Summaten jo yksistään asuminen on vahva suomalaisiin sääntöihin ja käytäntöihin kurinalaistava tekijä.

Foucault pyrkii jäljittämään tärkeimpiä teknisiä kurinpidollisia keinoja, jotka alkoivat 1700-alkaen levitä instituutiosta toiseen ja jotka ”määrittävät tietyn poliittisen ja yksityiskohtaisen tavan hallita ruumista, uuden vallan 'mikrofysiikan'” (Foucault 2014, 190). Näistä keinoista tematiikkamme kannalta olennaisimpia ovat ensinnäkin jaottelutaito. Foucault'n mukaan ”[k]uri vaatii joskus yksilön telkeämistä eristettyyn, suljettuun paikkaan, yksitoikkoisuus luo kuria” (emt. 193), mikä ei kuitenkaan aina ole välttämätöntä eikä edes riittävää (emt.). Tosin kotoutujien kannalta tämä telkeäminen eristettyyn ja suljettuun paikkaan toteutuu mainiosti suomalaisessa kerrostaloasumisessa, jonka pakollinen hiljaisuus tuottaa sosiaaliseen elämään tottuneelle ihmiselle vankikopin yksitoikkoisuutta vastaavan kurinalaistuksen. Olennaisemmaksi muodostui Foucault'n mukaan kuitenkin lokalisointiperiaate eli jako ruutuihin, jossa ”[j]okaiselle yksilölle määrätään oma ruutu ja jokaisessa ruudussa on joku yksilö” (emt. 195). Epämääräiset ryhmittymät pyritään näin hajottamaan, jolloin läsnä- ja poissaolevien kontrolloiminen on helpompaa ja jokaisen käyttäytymistä pystytään valvomaan erikseen.

Kotoutumiskoulutuksen luokkahuoneessa jokainen kotoutuja on eristetty omaan pulpettiinsa, jotta heitä pystytään ”hallitsemaan ja käyttämään” (vrt. emt. 196). Edelleen toiminnallinen tila pyritään järjestämään valvonnan kannalta mahdollisimman tehokkaasti ja ekonomisesti. Ja lopulta tulee järjestyssija: ”Kuri on rivien taidetta ja järjestelyjen muuttamistekniikkaa. Se yksilöi ruumiit sijoittamalla ne niin, että se ei sido niitä yhteen paikkaan, vaan jakaa ja panee ne liikkumaan suhteiden verkossa.” (Emt. 199.) Kotoutujille kotoutumiskoulutus on tämän kurinalaistuksen muodon ensimmäinen ja ilmeisin ilmenemispaiikka.

Suomalainen byrokratia pyrkii koulimaan aikataulujen noudattamiseen ja ajankäytön hallintaan. Kun asiakas kotoutumisensa alussa muuttaa kuntaan, hänellä on tapaamisia monessa eri paikassa: varattuja aikoja on terveystarkastuksiin, Kelaan, TE-toimistoon, kotouttavan sosiaalihuollon palveluihin jne. Jos aikatauluja ei noudata, palvelut ja tuet viivästyvät. Kotoutumiskoulutuksessa tämä kurinalaistus tiivistyy. Liikat poissaolot ja se, että tulee ja lähtee milloin huvittaa, johtaa ennen pitkää siihen, että kouluttaja keskeyttää koulutuksen. Tieto koulun käynnin keskeytymisestä kulkeutuu vääjäämättä koulutuksen hankkijan, TE-toimiston tietoon, joka aloittaa asiassa oman tutkintansa. Lähes vääjäämättä kotoutumiskoulutuksen keskeytyminen tarkoittaa myös sanktioita kotoutujan saamiin tukiin TE-toimiston keskeyttäessä työmarkkinatuen maksatuksen ja Kelan pienentäessä 20%:lla toimeentulotuen perusosaa. (Kela: perusosan määrän alentaminen – internetsivu) Näistä jälkimmäisellä toimenpiteellä on todellista taloudellista merkitystä (491.21€

miinus 20%). Sosiaalityöntekijän roolina on useimmiten vain selittää kotoutujalle, miksi näin on käynyt ja antaa siten oma perustelunsa kurijärjestelmälle, ja ehkä myös auttaa vastineiden kirjoittamisessa, sillä kaikista kurinalaistavista päätöksistä, mitä TE-toimisto tekee, pyydetään asiakkaalta omaa vastinetta. Näillä vastineilla, joilla ei useimmiten ole yhtään mitään vaikutusta tehtävän päätöksen sisältöön, kotoutuja käytännössä vain allekirjoittaa oman syyllisyytensä ja tulevan sanktionsa oikeutuksen.

Monille kotoutujille kotoutumisk**koulutus** on ensimmäinen koulu koskaan. Yusuf M. Mubarakin Suomessa asuvia somaleja käsittelevään kirjaan haastateltu kotoutuja kertoo, että ”[i]hmiset, jotka tulevat nyt Suomeen, haluavat opiskella paljon, sillä Somaliassa ei ollut paljon kouluja tai turvallisuutta” (Mubarak et.al. 2015, 69). Myös nuorten koulunkäyntiin liitetään suuria odotuksia (emt. 221). Mutta koulu merkitsee myös koulumista pakolliseen paikallaan olemiseen, aikatauluihin, hiljaisuuteen, kurinalaistumista koulun järjestyssääntöjen noudattamiseen. Puhuminen tapahtuu tietyssä järjestyksessä. Luokkahuone on itsessään järjestetty kokonaisuus, tai kuten edellä jo Foucault'a lainasin, [j]okaiselle yksilölle määrätään oma ruutu ja jokaisessa ruudussa on joku yksilö” (Foucault 2014, 195). Koulussa toimintaa valvotaan: koulussa on kiinteä päiväjärjestys, milloin istutaan luokassa, milloin syödään, milloin levätään hetki ja milloin taas istutaan luokassa. Koulussa suorituksia arvioidaan, mikä edellyttää ajankäytön suunnittelua myös vapaa-aikana. Näin koulu on koeviikkoineen ja lukujärjestyksineen lopulta kokonaisvaltaisen tutkinnan ja valvonnan tyyssija, joka tunkeutuu myös kotoutujan kouluajan ulkopuoliseen ajankäyttöön.

Lokalisointiperiaatteen rinnalla toinen Foucault'n mainitsema vallan menetelmä on toiminnan valvonta. ”Aika tunkeutuu ruumiiseen ja sen myötä siihen tunkeutuvat kaikki vallan pikkutarkat valvontakeinot.” (Emt. 207.) Näin ruumis ja liikkeet pyritään saamaan vastaavuussuhteeseen. Lopultakin toiminnan valvonnalla pyritään perinpohjaiseen käyttöön. Koska työelämässä työajasta maksetaan, joutilaisuutta ei saa esiintyä. Koska kotoutujat halutaan nopeasti eteenpäin, kotoutumiskoulutuksen tulee olla nopeaa ja tehokasta, ekonomista. Kuri asettaa tavoitteeksi jatkuvasti tehostuvan ajankäytön, jossa huipputehokkuus yhdistyy huippunopeuteen. (Emt. 207-10.) Suomalainen yhteiskunta on läpeensä kurinalaistettu yhteiskunta – meidän itsemme sitä huomaamatta, ja vaikka me sen huomaisimmekin, niin emme osaisi pitää sitä pahana, sillä vaihtoehtoiset mallit kuulostavat meistä paljon huonommilta, kaoottisilta. Foucault selittää kurinpitovallan menestymistä sillä, ”että se käyttää yksinkertaisia välineitä: hierarkkista tarkkailua, normaalistavaa rangaistusta, sekä näiden yhdistämistä sille ominaisessa menetelmässä, tutkinnassa”

(emt. 232). Tämä kaikki tulee siis tutuksi kotoutujille jo heti alkuun, kotoutumiskoulutuksessa, jonne menevät lähes kaikki pakolaistaustaiset työmarkkinoiden käytettäviksi ilmoittautuneet suomen tai ruotsin kieltä oppiakseen (vrt. Mubarak 2015, 209).

Kotoutumisaikaan sisältyy tyypillisesti useita tapaamisia TE-toimistossa. Ensimmäisellä tapaamisella TE-toimiston asiantuntijan kanssa laaditaan kotoutumissuunnitelma (TE-toimisto: alkukartoitus - internetsivu). Periaatteessa jokainen siirtymä koulutusportaalta seuraavalle tehdään yhteisymmärryksessä TE-toimiston kanssa, toisin sanoen sen tulee olla päivitettyä TE-toimiston kotoutumissuunnitelmaan. Jos koulutus keskeytyy, päivitetään kotoutumissuunnitelma, ja se, että asiakkaan odotetaan hakeutuvan esimerkiksi työkokeiluun saamaan työkokemusta ja oppiakseen suomen kieltä odottaessaan korvaavan koulutuspaikan järjestymistä, kirjataan päivitettyyn kotoutumissuunnitelmaan. Ensimmäisellä varsinaisella tapaamisella TE-toimiston asiantuntijan kanssa kotoutuja saa mukaansa myös internet-osoitteita, joiden takaa löytävä materiaali kertoo suomalaisesta työelämästä ja sen vaatimuksista. Lisäksi näiden maahanmuuttajien infopankkien tarkoitus on informoida suomalaisesta yhteiskunnasta laajemmin. Kotoutujan edellytetään tutustuvan TE-toimiston asiantuntijan osoittamaan materiaaliin, joka on saatavilla monella eri kielellä, kuten työ- ja elinkeinoministeriön julkaisema Perustietoa Suomesta -opas, joka löytyy netistä 12 kielellä. Sivuston saatesanoissa viitataan lakiin kotoutumisen edistämisestä, joka ”edellyttää, että maahanmuuttajalle annetaan tietoa suomalaisesta yhteiskunnasta. Perustietoa Suomesta -opas on kotoutumislain mukainen tietopaketti” (TEM - internetsivu).

Näitä tietopaketteja on useita erilaisia. Ennen internetin aikakautta sekä maahanmuuttajille että kotouttavaa työtä tekeville suunnattu materiaali oli luonnollisesti painettua. Jaana Vuori (2007) ja Maaret Siekkinen (2009) ovat tarkastelleet näitä materiaaleja tutkimuksen näkökulmasta. Siekkisen tarkastelun kohteena on oppaista välittyvä kuva kotoutumisesta hallinnoituna prosessina, tarkemmin ilmaistuna ”kuinka maahanmuuttajien identiteetti ja toimijaulottuvuus paikantuvat kotoutumisprosessin osana” (Siekkinen 2009, 51). Näitä oppaissa rakentuvia toimijaulottuvuuksia ovat Siekkisen mukaan maahanmuuttaja palkkatyöläisenä, pakolaisena, yhteiskunnallisten palvelujärjestelmien asiakkaana, naisena / miehenä, kansalaisyhteiskunnan jäsenenä ja potentiaalisena sosiaalisten häiriöiden aiheuttajana (emt.). Siekkisen mukaan ”[m]aahanmuuttajat integroituivat oppaissa Suomeen ja suomalaiseen yhteiskuntaan, jonka toimintaa ohjasivat tietyt säännöt ja lainalaisuudet” (emt. 52).

Vuori tarkastelee oppaista välittyviä sukupuolen ja perheen representaatioita. Vuoren mukaan ”[k]ertoessaan yhteiskunnasta viranomaiset kuvaavat oppaissa myös etnisyyttä: suomalaisuutta ja ei-suomalaisuutta, 'meitä' ja 'toisia’” (Vuori 2007, 128). Suomalaisesta tasa-arvosta puhutaan oppaissa ihanteellistaen, sekä jo toteutuneena että tavoiteltavana arvona (emt. 129), sekä yhteiskunnallisena ja perheen sisäisenä tosiasiana. ”Kuva tasa-arvosta suomalaisesta on harmoninen.” (Emt. 131.) Vuoren mukaan sukupuolet oppaissa esitetään usein tasa-arvoisen sukupuolineutraalisti silloin, kun kyse on suomalaisuudesta, kun taas maahanmuuttajanaisten – ja miesten välille luodaan sukupuolierityisellä puhuttelutavalla sukupuoliero, josta käsin heidät kutsutaan ”ikään kuin seuraamaan yleisönä tätä suomalaisten sukupuolten samankaltaisuutta” (emt. 163). Näin heitä kutsutaan osaksi ”meitä” ikään kuin he olisivat tasa-arvon opiskelijoita (emt.).

Perustietoa Suomessa -opas tarjoaa 44-sivuisen katsauksen Suomen ja suomalaisen yhteiskunnan eri aspekteista, mutta olennainen tekijä oppaassa jaettavassa informaatiossa on normatiivinen, siis ohjeistaa kotoutujia siinä, mitä täytyy tehdä, mitä saa tehdä ja ennen kaikkea mitä ei saa tehdä. Näin ollen kotoutujat tietävät, että Suomessa esimerkiksi väkivalta perheessä, seksuaalinen väkivalta sekä yleisesti että perheessä, henkinen väkivalta, kunniaan liittyen myös uhkailu ja pelottelu, sekä lapsen kurittaminen on lailla kielletty (TEM, pdf, 26-27 - internetsivu). Normatiivinen säätely ja itsesäätely kurinlaista/umisen muotona, so. tiedon omaksuminen siitä, mitä ei saa tehdä, on olennainen osa hallinnan alaisuuteen asettumista. Opetus ja kasvatus suomalaisen yhteiskunnan tavoille ei tietenkään jää pelkästään oppaiden tasolle – joihin tutustuminen saati lukeminen on enemmän tai vähemmän satunnaista, maahanmuuttajan omasta kiinnostuksesta ja vaivannäöstä kiinni – vaan tämä normatiivinen aines on osa kotoutumisprosessiin kuuluvaa oppimista ja opettamista. Opetus alkaa jo vastaanottokeskuksissa maahanmuuttoviraston opetusmateriaaleihin perustuen (otteita sisällöstä ks. Ilta-Sanomat 27.11.2015).

Talous on jo itsessään tehokas nöyryyteen koulija, niukkuuteen sopeuttaja. Työmarkkinatuki, asumistuki, perheellisellä lisäksi lapsilisät ja mahdollinen vanhempainraha / kotihoidon tuki. Kaikella todennäköisyydellä yhteenlasketut tulot jäävät alle toimeentulotukinormin, joten kotoutujalle syntyy oikeus toimeentulotukeen ja siten käytännössä kotoutuva pakolainen elää toimeentulotuen suuruisella summalla. (Kela: tuet – internetsivu) Kotoutumiskoulutukseen, maahanmuuttajien peruskouluopetukseen ja työkokeilujaksoille osallistumisesta hän saa lisäksi kulukorvausta 9€ / osallistumispäivä; sitä maksetaan maahanmuuttajan osallistumisesta *työllistymistä edistävään palveluun* (Kela: kulukorvaus - internetsivu). Sosiaalityöntekijänä pääsee

näkemään kotoutuvien asiakkaiden todellisen rahan käytön koko kirjon. Toimeentulotuen suuruisella summalla tulee kyetä maksamaan ruokansa, vaatteensa, kodin tarvikkeet ja huonekalut, puhelin ja puhelinlaskut, television ym. kodinkoneiden hankintakulut. Kunnan täydentävänä toimeentulotukena myöntämä alkuavustus kuntaan kiintiöpakolaisena, vastaanottokeskuksesta tai perheen yhdistämisen kautta muuttavalle on varsin vaatimaton, vain muutamia satoja euroja henkilöä kohden. Sillä olisi kyettävä hankkimaan käytännössä kaikki kodin tarvikkeet, ja sen hankkiminen, mihin raha ei riitä, on jätettävä myöhemmäksi. Elämä alkaa alusta.

Monilla asiakastapaamisilla keskustelun aiheeksi nousee se, että entisessä kotimaassa on **perhe** tai muita omaisia, joille täytyy lähettää rahaa. Nämä summat saattavat olla tuloihin suhteutettuna suuriakin, jopa useita satoja euroja kuukaudessa, jolloin Kelan kotoutumiskoulutukseen osallistumisen perusteella maksaman kulukorvauksen merkitys korostuu. (Vrt. Mubarak 2015, 265.) Taloudellista painetta lisää se, että kotimaassa olevat perheenjäsenet ovat saattaneet panostaa suuria summia siihen, että yksi perheenjäsenistä pääsee turvaan vauraaseen länsimaahan; ja vastavuoroiset odotukset saattavat olla korkealla (vrt. emt. 51).

Kotoutumisaika tarkoittaa itsehillinnän ja taloudellisen suunnittelun opettelua. Tämä ei ole välttämättä helppoa länsimaista vaurautta pursuavassa yhteiskunnassa. Jo itsessään Kelan tukien ja etenkin toimeentulotukilaskelman ymmärtäminen vaatii oman aikansa. Sopeutuminen modernin markkinatalouden taloudellisiin käytäntöihin vaihtelee kotoutujilla ja yksittäisen kotoutujankin kotoutumisajan kuluessa suuresti. Foucault'laisittain kyse on suunnasta, jossa edetään ulkoisesta kurinalaistamisesta kohti itsen tekniikoita, kohti itsehillintää, taloudellisesti järkevää rahankäytön suunnittelua.

Osamaksusopimukset, joita kotoutumisvaiheessa olevat asiakkaat pystyvät joihinkin firmoihin tekemään, ovat oma houkutusensa - ja kuukausittaisine maksuineen usein sitten myös oma ongelmansa. Ehkä yleisin yksittäinen Suomeen liittyvä pelko, mitä kotoutujilla on, liittyy luottotietojen menettämiseen, koska sillä uskotaan olevan vaikutusta aina jatko-oleskeluluvan ja kansalaisuuden saamiseen asti. Olen sosiaalityöntekijänä luottotiedoista puhuessani tiennyt käyttäväni vahvaa kurinalaistajaa: asiakkaat tuntevat asian ainakin huhutasolla ja he ovat huolissaan, jotkut jopa peloissaan luottotietojensa puolesta. Eikä näitä huhuja voi tässä nimenomaisessa asiassa edes kovin paljoa liennyttellä, sillä maahanmuuttovirasto tekee päätökset oleskeluluvista ja kansalaisuudesta yksilöllisen harkinnan perusteella.

Luonteenomaista kotouttavalle sosiaalityölle on se, että taloudelliset – ja muutkin – ongelmat tulevat sosiaalityöntekijän tietoon useimmiten täysin yllättäen. Pahimmassa tapauksessa sosiaalityöntekijä on saattanut edellisenä päivänä tavata asiakkaan, joka on varatulla ajalla vakuuttanut kaiken olevan kunnossa, ja seuraavana päivänä sama asiakas tuo palvelutiskille nipun papereita, joista ei ole ymmärtänyt yhtään mitään - ja papereista paljastuu katastrofi, kuten muutaman päivän kuluttua toimeenpantava häätö. Maksamattomien vuokran omavastuiden tai muiden vastaavien laskujen suhteen Hämeenlinnan kotouttavissa palveluissa noudatetaan tiukan kasvattavaa linjaa, josta poiketaan vain äärimmäisen harvoin. Pääsääntö on se, että asiakas tekee itse tai sosiaalityöntekijän avustuksella laskuttajan kanssa maksusuunnitelman ja maksaa velkansa itse. Kotouttava sosiaalityöntekijä toimii kasvattajan roolissa.

4.4. Enemmän kuin normaali: itsen tekniikat

Foucault tarkoittaa itsen tekniikoilla keinoja, joilla yksilöt voivat itse tai toisten avulla vaikuttaa itseensä, toisin sanoen vaikuttaa ”ruumiisiinsa ja sieluihinsa, ajatuksiinsa, käyttäytymiseensä ja olemisen tapaansa itseään muuttamalla saavuttaakseen tietyn onnellisuuden, puhtauden, viisauden, täydellisyyden tai kuolemattomuuden tilan” (Foucault 1997, 225). Hän erottaa itsen tekniikat vallan tekniikoista – joista kurinalaistamista ja sen ulottuvuuksia käsittelin yllä – joilla pyritään säätelemään yksilöiden käyttäytymistä ja alistamaan heidät tietyille päärille tai herruudelle. Näitä yhdessä, itsen tekniikoita ja dominoinnin tekniikoita, Foucault kutsuu hallinnallisuudeksi (emt.), jota käsittelin luvussa 3.3. Luonteenomaista itsen tekniikoille on huoli itsestä, tarkoittaen huolta omasta ruumiista, omasta terveydestä, omasta mielestä. Kyse on tekniikoista tai menettelytavoista, joilla minä rakentaa itseään ja omaa subjektiuttaan niin fyysisesti kuin mentaalisestikin. Niitä voi kutsua itsen kohdistetuiksi tekniikoiksi tai minän rakentamisen menetelmiksi, joilla yksilö vaikuttaa (acts upon) itseensä. (Foote & Frank 1999, 161.)

Olisi harhaanjohtavaa ajatella, että vallan tai dominaation tekniikat tulevat jostakin ulkoa niin, että jokin ulkoinen taho pyrkisi hallitsemaan, alistamaan tai ohjailemaan meitä, ja itsen tekniikat olisivat jollakin tavalla sisäsyntyisiä. Näin ei ole. Sekä valta moderneine käytäntöineen että itsen hallinta ”syntyvät” ja uusintavat itseään monimutkaisessa tieto-vallan matriisissa ja matriisina, jonka vaikutuksesta me käyttäydymme ja ajattelemme tietyllä tavalla; tai ehkä vielä tarkemmin ilmaistuna me käyttäydymme ja ajattelemme tuon tieto-vallan matriisin kuvastimena, sillä se tuottaa meidät

subjekteina sanan kahdessa merkityksessä, so. sekä alamaisina ja kohteina että toiminnan tekijöinä. Myöskin rajanveto ruumiillisiin kurijärjestelyihin ja itsen tekniikoiden enemmänkin psykologisiin vaikutuksiin on turhan kärjistävä: kuri muokkaa myös mieltämme, ja huoli itsestä saa meidät ajoittain myös kurittamaan ruumistamme. **Terveys** liittyy niihin molempiin olennaisesti.

Vaikka terveydenhuollon piiriin kuuluvat asiat pysyvätkin sosiaalityöntekijältä enimmäkseen piilossa, on luontevaa ajatella, että terveydentila ja kotoutumisen edistyminen korreloivat keskenään. Terveydenhuollon piiriin kuuluvilla kotouttavan yksikön työntekijöillä on merkittävä roolinsa pakolaisten kotouttamisessa. Kuten olen jo todennut, he suorittavat pakolaisen tutkinnan terveyden osalta. Kun kotoutujalla on jokin terveydellinen vaiva, niin ensimmäinen henkilö, jota mennään tapaamaan, on yleensä yksikön terveydenhoitaja tai sairaanhoitaja, jotka tarvittaessa ohjaavat kunnan terveystalveluiden puolelle jatkotutkimuksiin. He antavat kotoutujille myös terveystalvistusta, tarvittaessa myös akuuttia keskustelutalpuu, ja silloin kun kotoutuja joutuu olemaan koulusta pois sairauden vuoksi, he kirjoittavat poissaolosta todistuksen opettajalle vietäväksi.

Niinpa kysellessäni asiakkailtani terveyteen liittyvistä asioista minulla oli oikeastaan vain kaksi tarkoituksalperää, jotka molemmat liittyvät tutkintaan. Halusin tietää, onko kaikki kunnossa ja jos ei ollut, niin selvitin, olivatko terveydenhuollon tutkimukset käynnissä. Jos ne eivät olleet, niin delegoin asian eteenpäin yksikön terveydenhoitajalle, joka tarvittaessa kykeni pistämään painetta julkisen terveydenhoidon suuntaan tarvittavien tutkimusten tai hoitotoimenpiteiden käynnistämiseksi. Toinen aspekti liittyi kotoutujien menneisyyteen eli vaikuttavatko menneisyydessä tapahtuneet usein traagiset asiat jollakin tavalla nykyhetkeen. Useita asiakkaitani oli heidän entisessä kotimaassaan kidutettu, heitä oli raiskattu, heidän lähiomaisiaan oli tapettu. Kuten olen jo aiemmin todennut, traumadiskurssi on yksi vahvimmista kotoutuvaan pakolaista käsitteellistävistä diskursseista. Oli luonnollista tiedustella asiakkailta, haluavatko he ammatillista keskustelutalpuu, koska yksiköllä on käytettävissään psykiatrisen sairaanhoitajan resurssi.

Tarjoukseni ei saanut varsinkaan somaliasiakkaittani vastakaikua. Irakilaisten ja afgaanien osalta tulos oli hieman parempi. Toisaalta puhuminen traagisista asioista psykiatrisen sairaanhoitajan kanssa saatettiin kokea niin kivuliaaksi, ettei yhden tai muutaman käynnin jälkeen käyntejä haluttu jatkaa; ne vain palauttivat mieleen sen, mikä haluttiin unohtaa. Unohtaminen koettiin kaiken kaikkiaan parhaaksi lääkkeeksi menneisyydestä kumpuaviin muistoihin. Tässä mielessä puhuminen, tunnustaminen, tunnustuksellisuus on nimenomaan länsimainen *keksintö*, se ei lähtökohtaisesti

välttämättä toimi samalla tavalla toisista kulttuureista tulevien parissa, koska he eivät ole laillamme sosiaalistuneet siihen, että he puhuisivat sisimmistä tunteistaan, peloistaan ja ahdistuksistaan toiselle ihmiselle saati ventovieraalle ihmiselle. (Vrt. Mubarak 2015, 74-78.)

Ikävät muistot ja psyykkinen oireilu ja lopulta suomalaiseen yksinäisyyteen sopeutuminen voivat kanavoitua myös toisenlaisten ongelmien muodostumiseen. **Päihteiden käyttö**, tavallisimmin alkoholin käyttö, on yllättävän yleistä siihen nähden, että islamissa suhtaudutaan alkoholin käyttöön ehdottoman kielteisesti ja suurin osa tämän hetken kotoutujista on muslimeja. Tietoni alkoholin käytön yleisyydestä tulee muun muassa yksikön terveydenhuollon työntekijöiltä; toisaalta aiheutta sivutaan useita kertoja Suomen somaleista kertovassa teoksessa. Alkoholin ongelmakäyttöä suurempi uhka kotoutumiselle on kuitenkin peliriippuvuus. Kun satunnaista pelaamista huolestuttavampi pelaaminen tulee sosiaalityöntekijälle ilmi, seuraa siitä aina vakava keskustelu työntekijän ja asiakkaan välillä.

Foote ja Frank eritellessään itsen tekniikoita kirjoittavat, että nyky-yhteiskunnassa yleisesti ”ruumiiseen käytettyjä tekniikoita ovat erilaiset kunto- ja jumppaohjelmat, ruokavaliot, muuntohuumeet ja kauneusleikkaukset; ja psyykeeseen vaikuttavia tekniikoita ovat itseapukirjat, talk showt, toipumisohjelmat ja neuvontapalvelut” (Foote & Frank 1999, 161). Edelleen suuressa osa siitä, mitä kutsutaan vaihtoehtoiseksi lääketieteeksi tai New Ageksi, kyse on itsen tekniikoista. Myös nykyajan asketismia edustavista erilaisista terapiamuodoista haetaan samoja itseen kohdistuvia vaikutuksia. (Emt.) Olkoonkin, että suuri(n) osa edellä mainituista itsen tekniikoista luetaan pseudotieteen alle, niissä kaikissa pyritään vakuuttamaan kuluttaja siitä, että kysymys on häntä koskevasta totuudesta. Lähinnä tieteellistä arvovaltaa tai tieteellisellä arvovallalla pönkitettyjä ovat monet psyko-tieteiden nimissä harjoitetut terapiamuodot, kuten Footen ja Frankin tarkastelema suruterapia.

4.5. Vähemmän kuin normaali: traumadiskurssi

Footen ja Frankin mukaan terapiassa on kyse ensinnäkin normalisoinnista: terapeutin interventio tehdään epänormaaliksi luokitellun parantamiseksi; toiseksi medikalisoinnista: epänormaaliksi luokiteltuun psyykkiseen tilaan voidaan vaikuttaa lääkityksellä; kolmanneksi individualisoinnista: epänormaali psyykkinen tila erotetaan sosiaalisesta kontekstistaan ja nimetään yksilön vaivaksi;

neljänneksi totalisoinnista: jokainen on altis epänormaaliksi luokitelluille psyykkisille tiloille, sillä jokaiselta esimerkiksi kuolee omaisia (tai jokainen pakolainen on potentiaalisesti traumatisoitunut, jos pakolaisuus on itsessään traumatisoiva kokemus); ja viidenneksi rajojen hallinnoinnista: totuusdiskurssit tuottavat kaiken aikaa tietoa siitä, mikä on normaalia ja mikä on epänormaalia, ja rajanvetoa niiden välille. (Vrt. emt. 163-70.) Totuuden tuotannolla on taipumus tunkeutua yhä hienojakoisemmin erittelyin normaalin ja epänormaalin rajamaastoon työntäen yhä uusia *vaivoja* epänormaalin piiriin – tuottaen samalla uusia uria tutkijoille ja uusia potilasasiakkaita terapeuteille ja neuvonta- ja sosiaalipalveluiden antajille. Tieto-vallan matriisi on jatkuvassa liikkeessä, jatkuvien kiistelyjen ja valtataisteluiden kohteena, samalla kun se tiivistyy jatkuvasti.

Voi tuntua oudolta, että rinnastan pakolaisten traumatisoitumisen tieto-valtaan ja Forten ja Frankin tarkasteluun suruterapiasta – ikään kuin antaen ymmärtää, että pakolaisuuden olosuhteista selvinneiden traumatisoiviksi nimetyissä kokemuksissa olisi kysymys vain tieto-vallan intressien mukaisesta totuuspelistä. Mielestäni menettelyni on perusteltu, ensinnäkin koska läheisen menettämiseen liittyvä suru, jossa kontekstissa Forte ja Frank tematiikkaa dekonstruoivat, on myös traumatisoiva kokemus. Ja toiseksi en suinkaan kiistä pakolaisten traumatisoivia kokemuksia tai sitä, etteivätkö ne kokemuksina aiheuttaisi psyykkisiä seuraamuksia, tai etteivätkö PTSD-oireet olisi todellisia ja ehkä yleisiäkin pakolaisten keskuudessa. Päinvastoin. Kysymys on siitä, että kun pakolaisesta tuotetaan tieto-vallan diskursseissa tietynlainen käsitys, niin käytännössä kyse on tieto-valta -suhteesta, joka esittää itsensä ja keinonsa totuutena estäen havaitsemasta vaihtoehtoisia – esimerkiksi pakolaisen omasta puhunnasta, omista sisäisistä voimavaroista tai kulttuuritaustasta ja yhteisön kollektiivisesta kokemuksesta lähteviä - ratkaisumalleja.

Forte ja Frank lähtevät liikkeelle terapian perustelusta, so. totuudesta. He pyrkivät paljastamaan vallan, joka kätkeytyy tämän kaltaiseen totuuden nimissä tehtävään puhuntaan ja ennen kaikkea terapointiin. Pakolaisuuteen suhteuttaen traumaterapia on seuraus pakolaisuuden traumatisoivuutta koskevasta totuudesta ja samalla terapia tuottaa lisää tätä totuutta. Tällä logiikalla voidaan ymmärtää traumaterapian olevan siis paitsi vallan seurausta myös keino ikuistaa valta. Forte ja Frank kysyvätkin, onko tästä kehästä mitään ulospääsyä. (Vrt. Forte & Frank 1999, 160.) Forten ja Frankin mukaan terapiassa on kyse juuri siitä, mitä Foucault kutsui käsitteellä itsen tekniikat. Terapia on Forten ja Frankin mukaan totuuspeiliä, jota sekä terapeutti että terapoitava pelaavat toisen osallistujista ohjatessa toista kohti jotakin tiettyä tätä itseään koskevaa totuutta. Tarkoituksena vakuuttaa heidät molemmat siitä, että he ovat yhtäläisesti ja keskinäisesti omistautuneet totuuden

tuottamiselle. (Emt. 162.) ”Tämä totuus on niin terapeutin kuin asiakkaan, lääkärin kuin potilaan, havainnoijan kuin havainnoitavankin *yhteinen velvollisuus*.” (Emt.; korostus kirjoittajien.)

Terapiasuhteessa toinen ohjaa toista, mutta tämä ohjaaminen ei tarkoita sitä, että sillä, joka ohjaa, olisi valta; hän ei ole niin sanotusti vallassa tai vallan kahvassa. Tällä Foote ja Frank eivät pyri kiistämään sitä, etteivätkö osallistujien roolit olisi epäsuhtaiset. Heidän mukaansa sillä osapuolella, joka on hankkinut tämän ohjaamisen oikeuttavan valtuutuksen (esim. koulutus), on kuitenkin vain rooli totuuspelissä valtasuhteen ympäröidessä pelin molemmat osapuolet. Toisin sanoen totuuspelellä vallan teknologiana asettaa heidät molemmat, terapeutin ja asiakkaan, sosiaalityöntekijän ja asiakkaan, kotouttavan sosiaalityöntekijän ja kotoutujan epäsuhtaisiin rooleihinsa, mikä tarkoittaa käytännössä sitä, että molemmilla osapuolilla on myös mahdollisuus taistella tätä vallan väkivaltaa vastaan. (Vrt. Foote & Frank 1999, 162.) Footen ja Frankin mukaan

suru tuo esiin valtasuhteet, jotka luovat läheisen menettäneistä yksilösubjekteja, jotka ovat 'säyseitä' kaksinaisessa foucault'laisessa merkityksessä: he ovat a) tiedon kohteita ja b) ruumiita ja mieliä, joita voidaan muokata tuota tietoa käytännössä soveltamalla. - - Foucault'lainen kritiikki tutkii surun vallitsevaa diskurssia: terapeutista diskurssia, jonka kautta 'surijat' tuotetaan ammatillisen tiedon kohteiksi ja subjekteiksi itselleen. Terapia itsen tekniikkana vaatii molempia: ammatillista tietoa tietynlaisista itse:istä ja henkilökohtaista omistautumista tuntea itsensä. (Foote & Frank 1999, 163.)

Edellistä etenkin terapeutilta, jälkimmäistä etenkin asiakkaalta. Kotouttavan sosiaalityön näkökulmasta traumadiskurssin ongelmat ovat huomion arvoisia. Vallitsevana mallina se patologisoi ja sitä kautta viktimisoi pakolaiset (Hutchinson & Dorsett 2012, 55). Toisin sanoen traumadiskurssi patologisoi pakolaisuuden yleensä, se tekee kaikista pakolaisista sairaita, mikä tarkoittaa sitä, että erot menettävät merkityksensä; ja sairaus normalisoituu tietyn väestöosan yhteiseksi kokemukseksi pysyttäen epänormaalin tämän väestöosan luonnolliseksi ominaisuudeksi. Kuvaavasti: ”Sotatrauma, sotatrauma, aina mielle sanotaan, että meillä on sotatrauma! Kohta meille kerrotaan, että se on meillä geeneissä! Nuori mies kiivastuu pitäessään puheenvuoroa somaleja käsittelevässä tilaisuudessa.” (Mubarak 2015, 74). Pakolaisesta tuotetaan universaali weberiläinen ideaalityyppi, ”jonka yhteydessä saatetaan viitata kaikille pakolaisille yhteisiin psykologisiin piirteisiin ja samanlaiseen 'pakolaiskokemukseen' riippumatta pakolaisuuden aiheuttaneista historiallisista ja poliittisista prosesseista” (Tiilikainen 2003, 83). Hutchinson ja Dorsett toteavat kirjallisuuskatsauksensa perusteella, että vaikka useimmat pakolaiset ovat joutuneet kokemaan traumatisoivia kokemuksia, niin suuressa osassa heistä ei kehity PTSD-oireita tai muita

mentaalisia häiriötiloja (Hutchinson & Dorsett 2012, 57). Traumadiskurssin vallitsevuus saattaa käytännössä tarkoittaa kuitenkin sitä, että kaikki psyykkinen ja / tai fyysinen oireilu johdetaan menneisyyden traumatisoivista tapahtumista, vaikka myös pakolaisella – aivan kuten suomalaisillakin – päänsärky, selän ja niskan säryt, unettomuus, ahdistus ja pelot voivat johtua jostakin aivan muusta – kuten perheenyhdistämiseen liittyvästä stressistä, huonosta istumiasennosta kotokoulutuksesta, rasistisista kokemuksista Suomessa – kuin ”alkuperäisestä” traumatisoivasta kokemuksesta (vrt. emt. 63-64). Kriittisimpänä ajanjaksona PTSD-oireilujen ilmenemiselle ei pidetä kotoutumisajan aivan alkua, koska traumaoireet eivät tule välttämättä esiin heti, vaan niiden uskotaan nousevan pintaan kuukausien tai puolen vuoden jälkeen siitä, kun pakolaisen tilanne on myönteisen turvapaikkapäätöksen myötä rauhoittunut. Toisaalta traumapuhunta pidentää tätäkin jaksoa: vaikka oireilu ajan myötä – kuten yllä kuvasin – vähenisisikin unohtamisen myötä, traumadiskurssi ei välttämättä salli tätä unohtamista, vaan sen mukaan oireilu voi alkaa vasta vuosien jälkeen (esim. Tiilikainen 2003, 83), jolloin oireilujen syytä on paljon vaikeampi jäljittää. Näin traumadiskurssi itse asiassa ikuistaa itseään tuottaen uhriuttamisensa kohteelle unohtamattomuuden pysyvyyden.

PTSD pohjautuu ennen kaikkea länsimaiseen yksilökeskeiseen tapaan jäsentää ja tuottaa potilas (vrt. Tiilikainen 2003, 84; Hutchinson & Dorsett 2012, 63). Traumadiskurssi totuuden puhuntana syrjäyttää paitsi pakolaisen sisäisen resilienssin ja muut voimavarat, joihin yksilöllisyyden yltiömäisen korostuksen sijasta lukeutuvat mahdollinen kollektiivinen tapa jäsentää kärsimystä sekä uskonto olemisen järjestyksen ja tapahtumien selittäjänä (vrt. Tiilikainen 2003, 88; Hutchinson & Dorsett 2012, 61). Traumadiskurssi voi myös helposti sivuuttaa pakolaisen primaarisemmat tarpeet, jotka usein liittyvät taloudellisiin tai sosiaalisiin tekijöihin psykologisen avun sijasta. Näin ollen vaikka psykologista keskusteluapua tarvittaisiinkin, niin siitä ei välttämättä ole hyötyä niin kauan kuin apua ei saada muihin perustaviin tarpeisiin. (Vrt. Hutchinson & Dorsett 2012, 64-65.) Lisäksi, kuten on jo todettu, monet haluavat vain unohtaa kokemansa, ja siksi mielenterveyspalveluja ei koeta tarvittavan (Mubarak 2015, 75).

Palatakseni vielä hetkeksi suruun: normaalissa surussa on vallitsevan diskurssin tunnistamat vaiheet ja se kestää aikansa, ja sitten elämä palaa normaaliksi. Koska kaikki läheisensä menettäneet eivät mukaudu surussaan *normaalin* odotuksen mukaisesti, vallitseva surun diskurssi tuottaa epänormaalin surun ja sitä myötä sille subjektin, patologisen surijan. Foote ja Frank tarkastelevat huvittuneesti vallitsevan diskurssin käsitystä epänormaalista surusta sen kestäessä ”joko liian

pitkään (pitkittynyt, krooninen) tai ei tarpeeksi pitkään (lyhentynyt). Sitä ilmaistaan joko liian näyttävästi (liioiteltu, vääristynyt, ristiriitainen) tai sitä ei ilmaista tarpeeksi (puuttuva, estynyt, viivästynyt). Sitä, mitä jää jäljelle – normaaliksi tai mutkattomaksi suruksi – on vaikea keksiä.” (Foote & Frank 1999, 164; vrt. luku 3.2.2.) Olipa kyse surun tai trauman vallitsevasta diskurssista, normaali on piirretty tiheällä kammalla.

4.6. Vähemmän kuin normaali: yhteiskunta kotouttaa

Sonja Hellmanin haastatteleva Somaliasta lapsena perheensä kanssa Suomeen tullut Saynab kertoo, kuinka tilanne Suomessa muuttui vuonna 2011, kun perussuomalaiset olivat saaneet eduskuntavaaleissa suuren vaalivoittonsa ja siitä tuli eduskunnan kolmanneksi suurin puolue:

Ennen vain alkoholistit huutelivat, eikä sillä ollut väliä. Nykyään tuntuu kuin kaikki ihmiset olisivat vihaisia. Jotkut huutavat perääni kaupassa tai kadulla. Joku saattaa töötätä ja näyttää keskisormea autosta tai väittää, että minulla on uudet lastenvaunut. - - Joskus on vaikea hahmottaa, arvostellaanko maahanmuuttoa vai onko kysymys vihamielisyydestä islamia kohtaan. Jotkut ovat rasistisia tajuamatta sitä itse ja jotkut ovat tietoisesti muukalaisvastaisia eivätkä hyväksy toisista kulttuureista tulevia. Usein muslimeista tuntuu, että muusta ei puhutakaan, että me olemme ainoa ongelma. Tai sitten puhutaan somaleista. (Hellman 2013, 61.)

Suomessa muuttui perussuomalaisten vaalivoiton seurauksena moni muukin asia. Siitä tuli hallituspuolue, millä on ollut vaikutuksensa Suomen pakolaispolitiikkaan. Olen tarkastellut yllä kotouttamista yksilötason kurinalaistamisena ja itsen tekniikoiden omaksumisena (ja niiden yhteisvaikutuksena) – näkökulmana kuusi keskeistä kotoutumissuunnitelman aspektia, asuminen, koulutus, talous, terveys, perhe ja päihteidenkäyttö. Kurinalaistamisessa ja itsen tekniikoissa on ensisijaisesti kyse vallan mekanismeista, joiden tarkoituksena on normaalin rajojen osoittaminen kotoutujalle, niiden puitteisiin sopeuttaminen, so. lyhyesti: normalisoiminen. Kokonaisuutenaan kotoutuminen käsittää paitsi lukemattomien hyvin pienten (esim. pankkikortin käyttö nostoautomaatilla) ja hyvin suurten (esim. uusi kieli) asioiden – ja kaikkea siltä väliltä - omaksumisen.

Kurinalaistumisen ja itsen tekniikoiden omaksuminen ja sisäistäminen tapahtuu siinä samassa; nuo kotoutumisen pienet ja suuret asiat ovat erottamaton osa vallan mekanismien toimintaa; se, kuinka pitää toimia, on sitä, miten valta toimii. Toisin sanoen vallan mekanismit ovat inskriptoituneet

arkisina välttämättömyyksinä opittaviin käytäntöihin. Yksilön kotoutumisesta siirryn nyt tarkastelemaan kotoutumista osallisuuden kasvun prosessina, sitä kuinka vuorovaikutuksellisuus yhteiskunnan ja kotoutujan välillä konstituoituu kotoutumisena ja kotouttamisena, näkökulman ollessa edelleen kotoutumissuunnitelman kysymyksenasettelut. Normaalin rajojen sisäistäminen tapahtuu tällä tasolla kontekstualisoituneena sosiaaliseen osallisuuteen (tai osattomuuteen); toisin sanoen vallan mekanismit ovat inskriptoituneet myös sosiaalisten käytäntöjen tasolla tapahtuvaan kotouttamiseen. Niiden tarkoitus ja sitä myötä jossakin määrin myös muoto on nyt erilainen: *normalisoitumista* on kaiken edellä käsitellyn lisäksi myös ymmärtää oma paikkansa yhteiskunnassa, sijoittaa itsensä sosiaalisen kentälle. Normaalialia *normalisoituminen* ei yhteiskunnallisessa kontekstissa tarkoita: se subjektipositio, joka kotoutuvalle pakolaiselle monin käytännöin osoitetaan, on kuten luvun alun lainauksesta voi päätellä vähemmän kuin normaali.

THL:n internetsivuilla julkaistussa määritelmäartikkelissa tarkastellaan osallisuutta sosiaalisen osallisuuden näkökulmasta. Artikkelin mukaan sosiaalisessa osallisuudessa ”[i]hminen kokee olevansa merkityksellinen osa kokonaisuutta. Hän tulee kuulluksi itsenään ja vaikuttaa elämänsä kulkuun ja yhteisiin asioihin. Osallisuus edellyttää yhteyttä omiin ja yhteisiin voimavaroihin, joita ovat” (THL - internet-artikkeli) *luottamus*, joka edellyttää vuorovaikutusta toisten ihmisten kanssa; *keskinäinen kunnioitus*, joka voi syntyä vain luottamuksen pohjalta; *toimeentulo*, joka turvaa ihmisen fyysisen perustan; *tieto* ja *taito*, jotka ovat hankittua osaamista; *toiminta*, joka on nähdyksi ja kuulluksi tulemistä; *palvelut*, joilla katetaan toiminnan edellytysten puutteita; ja lopulta *yhteiset merkitykset*, jotka ovat kaiken edellä mainitun perusta ja joita voi rakentua vain vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa (vrt. emt.). Määritelmä kattaa myös mielenkiintoisen kattavasti kotoutumisen eri aspekteja, joita käsittelen alla.

Pakolaisuus merkitsee aiempien sosiaalisten suhteiden hajoamista. Sosiaalisen osallisuuden näkökulmasta se merkitsee sitä, että yhteiset merkitykset eivät ole enää päteviä eivätkä entiset luottamukseen ja keskinäiseen kunnioitukseen perustuneet suhteet ole enää vallitsevia. Myös toimeentulon edellytykset on menetetty eivätkä aiemmassa elämässä omaksutut tiedot ja taidot kohtaa uuden todellisuuden realiteetteja. Entiset **sosiaaliset suhteet** korvautuvat uusilla vastaanottokeskuksessa luoduilla enemmän tai vähemmän satunnaisten tekijöiden määräämillä suhteilla. Toisaalta näiden uusien sosiaalisten suhteiden varaan saattaa rakentua ainakin alkuvaiheen kotoutuminen niin, että samasta vastaanottokeskuksesta kuntaan muuttaa peräjäälkeen useita suurin piirtein saman ikäisiä nuoria aikuisia. Ilman viranomaiskontakteja ja kunnollisia palveluja

alkuvaiheen kotoutujat jäisivät lähes täysin suomalaisen yhteiskunnan osallisuuden ulkopuolelle, aiemmin tulleiden maahanmuuttajien kotoutettaviksi. Reet Mammonin (2010) haastattelema kurdi harmittelee sitä, että suomalaiset epäystävällisiä ihmisiä, joilta ei saa arjessa tukea päinvastoin kuin hänen entisessä kotimaassaan (emt. 70-71); ja toinen kurditaustainen kuvaa suomalaisia etäisiksi (emt. 73). Ei ole siis ihme, että useimmiten sosiaalityöntekijä tai joku muu kotouttamistyötä tekevä on kotoutujan läheisin kontakti suomalaisiin ihmisiin.

Tilanne ei siis ole muuttunut suuntaan eikä toiseen viimeisen vuosikymmenen aikana. Marja Tiilikainen kirjoitti vuonna 2003 tutkimuksessaan, että ”harva somalinainen on onnistunut saamaan suomalaisia ystäviä, joiden kanssa voisi harjoitella suomen kieltä ja saada tietoa suomalaisesta yhteiskunnasta. Kontaktit suomalaisiin ovat yleensä kontakteja viranomaisiin ja eri aloja edustaviin työntekijöihin” (Tiilikainen 2003, 163). Poikkeuksiakin toki on, mutta se ei muuta sitä tosiasiaa, että suomalaisten ja kotoutujien välillä ei juuri ole tunnistettuja eikä tunnustettuja yhteisiä merkityksiä eivätkä suomalaiset niitä halua edes luoda. **Suomalaiset yhteiskuntana ghettouttavat kotoutujansa.** Siihen vaikuttaa tietenkin kielitaidon puute mutta myös suomalaisten torjuva tai usein rasistinen asenne pakolaisia kohtaan. Tällä en tarkoita, että kaikki suomalaiset suhtautuisivat pakolaisiin torjuvasti, ennakkoluuloisesti tai rasistisesti – se vähemmistö, joka väistää etäämmälle bussipysäkillä bussia odotettaessa, joka mulkoilee vihaisesti tai ei mielenosoituksellisesti ole näkevinään, tai joka huutelee kirosanoja ja uhkauksia perään, riittää, jos enemmistö on mykkä ja ilmeetön. Toisaalta lapsina tulleet tai pakolaisina tulleiden lapset ovat eri asemassa, heillä on tyypillisesti enemmän kontakteja kantaväestöön (Mubarak 2015, 190-191).

Kotoutumisaikana uuden kotipaikkakunnan kaveripiirit muodostuvat toisaalta saman kielisten viiteryhmien varaan, jolloin aiemmin tulleet myös *kotouttavat* omilla *tiedoillaan* myöhemmin tulleita, toisaalta samalla kotoutumiskurssilla olevien varaan. Kysyin luultavasti lähes kaikilta – kotoutumisaikansa eri vaiheissa olevilta - asiakkailtani heidän suhteistaan suomalaisiin. Vastaus on tyrmistyttävä. Suomalaisia edes kaverikäsitteen alle luokiteltavissa olevia suhteita saati ystävyys-suhteita on vain harvalla. Ja sama ilmiö on siis jatkunut jo pitkään. Marja Pentikäinen (2005) kertoo vuonna 2005, kuinka hänen vuosituhannen alussa haastattelemansa somalit

kokevat erilaisuuden, joka tuntuu vaikuttavan kaikkialla, ovatpa he kaupassa, pysäkillä, koulussa tai virastossa. - - Muutamat haastateltavat ilmaisevat, että suomalaisessa yhteiskunnassa yleinen mielipide tuntuu olevan seuraava: pakolaisten pitää olla kaukana, laitoksissa, poissa näkyvistä - ainakin meidän alueeltamme. (Pentikäinen 2005, 164-165.)

Marja Tiilikainen (2003) kirjoittaa, että

tutkimuksessani mukana olevat naiset ovat ajoittain ilmaisseet epäluulonsa sosiaalityöntekijöiden, lastensuojelun tai terveydenhuollon työntekijöiden puolueettomuutta ja oikeudenmukaisuutta kohtaan - -. Naiset ovat usein kertoneet bussikuskeista, jotka ovat käyttäytyneet heitä kohtaan törkeästi. Äidit ovat valittaneet myös siitä, että heidän lapsiaan syrjitään kouluissa ja harrastuksissa. (Tiilikainen 2003, 169.)

Yllä jo viittasin somalinaisen näkemykseen, jonka mukaan tilanne muuttui pahemmaksi perussuomalaisten vuoden 2011 vaalivoiton seurauksena. Rasisesta huutelusta ja vihapuheesta tuli ikään kuin laillista. Mubarak kertoo vuonna 2015, että ”[m]oni nuori kokee avointa rasismia, kuten huutelua kadulla ja tappouhkauksia julkisilla paikoilla” (emt. 89). Samaan kirjaan haastateltu Wali uskoo rasismin kuitenkin muuttaneen muotoaan:

Suomessa on ilmennyt kahdenlaista rasismia. 90-luvulla se oli enemmän ulkona. Se oli enemmän katutappeluita, huutelua. Silloin kun näit ihmisiä. Se oli avointa. Mutta poliisien, lääkärien, eri toimistojen kanssa asioidessa sitä ei ilmennyt. Ei ollut järjestelmällistä rasismia, eikä piilorasismia. Nykyään se on järjestelmällistä. Se on sisällä. (Mubarak 2015, 197.)

Kotoutumisen näkökulmasta rasistiset kokemukset vaikuttavat heikentävästi kotoutujien sopeutumiseen, lisäävät eristyneisyyttä ja vähentävät kykyä ja halua edes yrittää tutustua suomalaisiin (vrt. Hutchinson & Dorsett 2012, 62). Rasismi on Suomessa valitettavan yleistä. Esimerkiksi kaikki Jukka Mäkelän (2017) tutkimustaan varten haastattelemat nuoret kotoutujamiehet olivat jossakin vaiheessa Suomessa olonsa aikana kokeneet rasismia. Mäkelän mukaan ne, jotka olivat aikuisuutensa kynnyksellä joutuneet häiritsevän rasismin uhriksi, eivät kokeneet Suomea kodikseen. Mäkelä päättelee, että ”juuri häiritseväksi koetun rasismin uhriksi joutuminen vaikuttaisi olevan se tekijä, joka kaikkein voimakkaimmin vaikuttaa maahanmuuttajien kokemukseen omasta kotoutumisestaan” (emt. 53).

Yksinäisyys on ongelma monille kotoutujille. Reet Mammonin mukaan tyytymättömyyttä erityisesti kotoutumisen alkuvaiheessa aiheuttivat ”sosiaalisen vuorovaikutuksen vähäisyys Suomessa, yksinäisyyden tunne johtuen vähäisestä vuorovaikutuksesta suomalaisten kanssa arkielämässä, suomalaisten torjuvan ja negatiivisen suhtautumisen kokeminen sekä vaikeudet työpaikan löytämisessä” (Mammon 2010, 102). Perheettömät asuvat tyypillisesti kukin omassa asunnossaan. Monet kotoutuja-asiakkaani kertoivat minulle kokevansa viimeistään illan ja yön tunteina itsensä

yksinäisiksi, ja tällöin myös ikävät muistot nousivat helposti pintaan. Unettomuus ja sen lääkintä ovat suhteellisen yleisiä. Ystävät tai kaverit, joihin on tutustuttu vastaanottokeskuksessa, saattavat asua toisessa kaupungissa, jolloin yksin oleminen korostuu.

Tyypillinen vastaus vapaa-ajan aktiviteeteista niitä tiedustellessani oli se, että **vapaa-aikaa** vietetään kotona, siivotaan, laitetaan ruokaa, opiskellaan suomea, kaverit käyvät kyläilemässä, tai käydään itse vastavuoroisesti kavereiden luona (erityisesti yksinasuvat somalinaiset); tai että vapaa-aikaa vietetään kaupungilla, tavataan kavereita, käydään kuntosalilla, ja illalla opiskellaan suomea (yksinasuvat miehet). Myös monet yksinasuvat somalinaiset käyvät kuntosalilla, mutta jostakin syystä se jätettiin useimmiten mainitsematta. Mutta kummankin ryhmän vastauksissa sosiaalisen osallisuuden tarvetta täytti oma viiteryhmä. **Perheellisillä** vapaa-aika on perhekeskeistä. Kotoutuvien pakolaisten sosiaalisen osallisuuden vaje heijastuu ja näkyy siis myös heidän harrastuksissaan. Taloudellisia edellytyksiä - saati itsensä elättämisen mahdollisuutta, jonka kautta saada sekä itsekunnioitusta että vastavuoroista kunnioitusta – rikkaaseen vapaa-ajan viettoon ja harrastustoimintaan ei kotoutujilla ole. **Harrastustoimintaa** toki tuetaan Hämeenlinnassa täydentävällä toimeentulotuella niin, että tuen määrä on suurin ensimmäisenä vuonna ja se tippuu kahtena seuraavana kotoutumisajan vuotena. Tuki ei ole suuren suuri. Harrastuksista ehdottomasti yleisin on juuri kuntosalilla käyminen. Muita täydentävällä toimeentulotuella tuettuja vapaa-ajan menoja ovat olleet osallistumismaksut ylimääräisille suomen kielen kursseille tai muille kielikursseille.

Mikä on tämän lähinnä sosiaalisen osattomuuden tarkoitus kotouttamisessa uuteen yhteiskuntaan, uuteen kotimaahan? Se jatkaa sosiaalisten käytäntöjen (toiminnon puuttuminenkin on käytäntö) tasolla sitä samaa vallanalaisuuteen kurinalaistamisen mekanismia, mikä yksilötasolla välittyy kotouttamisen toimenpiteisissä ja käytännöissä. Sosiaalinen osattomuus sosiaalisen kotouttamisen funktiona on näkymättömäksi tekemistä, näkymättömyyteen kurinalaistamista silloinkin, kun nimenomaan nähdään. Rasistinen huutelu ja kengänkärkiään tuijottavat suomalaiset bussipysäkillä ovat saman funktion kaksi eri ulottuvuutta.

4.7. Epäviralliset kotouttajat

Tässä vaiheessa on syytä monipuolistaa yllä kirjoitetun perusteella mahdollisesti syntyvää epärealistisen kielteistä kuvaa Suomesta ja suomalaisista. Olen keskittynyt negatiivisiin aspekteihin,

koska niillä on merkittävä vaikutus kotoutumiseen, negatiiviset kokemukset ikään kuin painottuvat kokemusvarastossa. Tutkimusten mukaan rasistiset kokemukset ja syrjintä vähentävät kotoutujien resilienssiä ja saattavat estää kotoutumista; ja pahimmillaan rasismi voi vaikuttaa heidän fyysiseen ja psyykkiseen terveyteensä (Hutchinson & Dorsett 2012, 62). Reaktiot tällaisiin kokemuksiin ovat yleensäkin voimakkaita.

Toisaalta yleisimmin toistuva ilmaus, jonka olen Suomea koskien asiakkaitani kuullut, on rauha. Kotoutujat pitävät tärkeänä sitä, että Suomessa on rauhallista. Vaikka varsin harvalla somalilla on suomalaisia ystäviä, niin siitä huolimatta *Suomen somalit* -kirjaan haastatellut kuvaavat suomalaisia hyvin samalla tavalla kuin olen kuullut asiakkaitteni suomalaisia kuvaavan. Farah: ”He ovat hyviä ihmisiä, mutta hiljaisia.” Mohamed: ”Suomalaisilla on hyvä mieli – ihan rehellisesti, ei ole pahaa mieltä. Sen takia en halunnutkaan muuttaa mihinkään muualle.” Miehet moskeijassa: ”[Y]leensä jos pyytää niin ihmiset auttavat. Ihmiset eivät yleensä jätä pulaan. Jos esimerkiksi on ongelmatilanne, niin he soittavat poliisiin.” Aslan: ”[S]uomalaiset ovat rehellisiä ja ahkeria ihmisiä.” Ja lopuksi Dilan: ”Monella tapaa suomalaiset ovat kivoja, ja monella tapaa he eivät ole hirveän sosiaalisia. Erityisesti ihmiset koululla tai sairaalassa ovat mukavia.” (Mubarak 2015, 194)

Epävirallista sosiaalista kotoutumista tapahtuu ennen kaikkea maahanmuuttajien keskinäisissä yhteisöissä, jotka samalla ovat paikkoja oman kulttuurin ylläpitämiseen, ja toisaalta kolmannen sektorin ylläpitämissä vapaa-ajan toiminnoissa. Pakolaiset tulevat kulttuureista, joissa vapaa-aika on päinvastoin kuin suomalaisilla hyvin sosiaalista: perhe, suku, ystävät, kaverit, tuttavat, kaikki - ovat vuorollaan läsnä (vrt. Mubarak 2015, 146-148). Yleensä kotoutuvat pakolaiset tutustuvat ja verkostoituvat nopeasti – toisten kotoutujien ja maahanmuuttajien kanssa. Erityisesti somalien keskuudessa tämä on synnyttänyt lukuisia paikallisia yhdistyksiä ”kutakuinkin jokaiseen kuntaan ja kaupunkiin, jossa on somaliväestöä” (emt. 262). Toimivia yhdistyksiä on 40-50. Osallistuvuus yhdistys- ja järjestötoimintaan on somalien keskuudessa varsin suurta, naisilla yli 50% ja miehillä yli 80%. (Emt. 259-260.)

Iltapäiväisen asiakastapaamisen sosiaalitoimessa keskeytti usein asiakkaan puhelimesta kuuluva rukouskutsu tai sen alku. Hyvin monet arabit ja somalit ovat ladanneet puhelimeensa sovelluksen, joka hälyttää, kun paikkakunnalla on rukousaika. (Vrt. Mubarak 2015, 134.) **Uskonto** on tärkeä monille pakolaistaustaisille. Tähän tarpeeseen vastataksaan monet paikalliset somaliyhdistykset ovat perustaneet lukuisille paikkakunnille moskeijan, joka on avoin kaikille sunnimuslimeille ja

joka toimii samalla myös kiintopisteenä, jonne juuri kaupunkiin muuttaneet kotoutumisaikaansa aloittavat muslimit voivat tulla luodakseen suhteita toisiin muslimeihin, Marja Tiilikaisen (2003) sanoin:

Erityisesti ensimmäisinä vuosina Suomessa moskeijasta tuli miehille tärkeä kokoontumispaikka, missä he voivat tavata ystäviään, saada informaatiota ja samalla myös opiskella islamia - - mutta [myös] osa naisista ottaa aktiivisesti osaa moskeijoiden järjestämiin tilaisuuksiin ja islamin opetukseen, ja toimii myös uskonnon opettajina naisryhmissä. (Tiilikainen 2003, 135.)

Suomen somalit -kirjaan haastateltu kuvaa moskeijan monifunktionaalisuutta: ”Se on tärkeä kokoontumispaikka. Jos ihmisillä on ongelmia, perheet tulevat tänne. Nuoret tulevat tänne, hääpäivänä tullaan tänne, avioerot hoidetaan täällä.” (Mubarak 2015, 138.) Kristiina Koivusen mukaan ”[e]rityisen tärkeää on riitojen sovittelu. - - Tehtävä on haastava, sillä usein maahanmuuttajat hakevat moskeijoista apua sellaisiinkin ongelmiin, joihin kantasuomalaiset saavat apua kuntien palkkaamilta viranomaisilta, kuten sosiaalityöntekijöiltä” (Koivunen 2016, 67).

Mubarak toteaa, että uskonto on keskeisessä asemassa Suomeen tulleiden somalien elämässä. Se tulee ilmi myös *Suomen somalit* -teokseen tehdyissä haastatteluissa. ”Se on kaikki. - - Minun olisi vaikea kuvitella elämää, jos en olisi muslimi.” (Mubarak 2015, 131.) ”Ennen en rukoillut. Kuuntelin vain musiikkia huoneessani kun oli rukousaika. Mutta sitten tulin sairaaksi, ja nyt rukoilen. Huoleni lähtivät pois. Jumala rauhoittaa sinut.” (Emt. 133.) Naiset korostavat myös pukeutumisellaan sitä, että he ovat hyviä muslimeja (emt.). Kotoutumisen näkökulmasta uskonto tarjoaa ymmärrykselle välineen merkityksellistää sitä, mitä on tapahtunut ja mitä tapahtuu, ”usko Jumalaan autt[aa] ihmisiä saamaan takaisin kontrollin ja merkityksen elämäänsä” (Hutchinson & Dorsett 2012, 61). Tästä näkökulmasta voisi ajatella, että uskonnon merkitys elämässä kokee muutoksen uudessa ympäristössä, jossa pitää jollakin tavalla järjeistää kohdatut vaikeudet ja sosiaalisen osattomuuden aiheuttamat tunteet (vrt. Tiilikainen 2003, 69).

Suomen somalit -kirjan kirjoittajat toteavat, että useat haastatellut toivat esiin myös sen, että Suomessa islamin tulkinnat ovat vuosien varrella tiukentuneet (Mubarak 2015, 139). Yksi haastatelluista kertoo, kuinka ”siltoin kun moni kaverini on tullut tänne Suomeen, he ovat käyneet klubeilla ja kaikkea. Sitten jotain tapahtuu – en tiedä mitä. Näen heidät, ja heillä on pitkä parta ja he ovat moskeijan parissa. - - Ja naiset myös. He tulevat tänne, hiukset näkyvät ja heillä on farkut jalassa. Ja nyt burka ja kaikki” (emt. 140). Kristiina Koivusen (2006) haastattelema muslimimies

kertoo, että toiset maahanmuuttajat nostavat johtajan asemaansa. ”Johtajasta tulee esimerkki, jonka ideologia houkuttaa muitakin. - - Jos hän on eristäytynyt suomalaisesta yhteiskunnasta, on syytä pelätä. Joillekin johtohenkilöille kaikki suomalaiset asiat ovat kiellettyjä: ruoka, opiskelu ja suomalaiset ystävät.” (Emt. 90.) Haastateltujen näkemyksissä korostuu kuitenkin jyrkkä eronteko uskonnolliseen radikalismiin. *Suomen somalit* -kirjan tekijöiden mukaan yhden haastateltavan ilmaisema näkemys ”Suomessa useampi uskonnollinen johtaja, imaami, tekee ruohonjuuritason työtä radikalisoimista ja värväämistä vastaan” (Mubarak 2015, 144) kokoaa yhteen näkemyksen, jonka moni haastateltava halusi tuoda esiin. Esimerkiksi teokseen haastateltu kuuden lapsen isä toteaa, että ei ”ole törmännyt kehenkään, jolla olisi vähäistäkään sympatiaa tuollaiselle toiminnalle. Päinvastoin, ihmiset tuomitsevat näiden järjestöjen toiminnan ja tavan viedä nuorilta tulevaisuus.” (Emt. 142.)

Kristiina Koivusen haastattelemat muslimimaahanmuuttajat yrittävät löytää myös syytä radikalisoitumiselle. Yksi haastateltavista on sitä mieltä, että ”[n]uoresta tulee ääriajattelija, koska hänet heitetään kentälle, jossa hän ei tiedä, kuka sitä hallitsee” tarkoittaen kentällä suomalaisilta suljettuja maahanmuuttajien yhteisöjä. ”Isä ja äiti ovat syntyneet pakolaisleirillä. He eivät osaa lukea eivätkä kirjoittaa. Heidän on ollut vaikea kasvattaa lapsiaan pärjäämään länsimaaisessa elämässä.” (Koivunen 2016, 16.)

Koivusen haastattelemat muslimit uskovat tuntevansa värväämisen ainakin ilmiönä. Yksi haastateltavista toteaa, että ”[v]ärvääjillä on rahaa, he houkuttelevat sillä ja lupaavat tylsää elämää viettäville nuorille matkoja” kun taas toisen mukaan värvääjät ”vainuavat ne epävarmat nuoret, jotka eivät kelpaa kenellekään”. Kolmannen haastateltavan mukaan värvääjät ”kertovat nuorille heidän omista arvoistaan, jotka ovat erilaisia kuin länsimaiset arvot. Nuori pitää tästä ajattelusta, koska Suomessa häntä syrjitään.” (Emt. 19-20.)

Koivunen tulkitsee tekemiään haastatteluja niin, että keskeisenä radikalisoituneita yhdistävänä tekijänä haastateltavat pitivät ulkopuolisuuden tunnetta sekä suhteessa suomalaiseen yhteiskuntaan että omaan etniseen ja uskonnolliseen yhteisöönsä, heikkoja sosiaalisia verkostoja sekä vaikutusmahdollisuuksien puuttumista, mitä kaikkea värvääjät käyttävät hyväkseen tarjoten tilalle ryhmänä jäsenyyttä ja yhteenkuuluvuuden tunnetta (Koivunen 2016, 22). Kuten monet muutkin Koivunen toteaa, että internet on nykyisin moskeijoita tärkeämpi radikalisoija (emt. 119). Monet pakolaisina tulleista vanhemmista ovatkin huolissaan lastensa mahdollisesta radikalisoitumisesta (emt. 15).

Keskinäisten yhteisöjen rinnalla toisen sosiaalisen kotoutumisen paikan tarjoaa kolmas sektori monine hankkeineen ja avoimine monikulttuurisine kohtauspaiakoineen. Sonja Hellmanin haastattelema Fatima kuvaa, kuinka Setlementin tiloissa Itä-Pasilan asukastalolla pidettävä maahanmuuttajanaisten viikoittainen tapaaminen ”[o]n viikon paras päivä. Jo keskiviikkona alan odottaa lauantaita. Mietin tarkkaan, miten pukeudun, arvailen kenellä on hienoimmat vaatteet ja odotan, että pääsemme rupattelemaan ja juomaan kahvia naisten kesken.” (Hellman 2013, 101.) Hämeenlinnassa ylivoimaisesti tärkein kolmannen sektorin toimija on maahanmuuttajien tukemiseen ja auttamiseen suuntautunut Hämeen Setlementti ry, joka toimii tiiviissä yhteistyössä Hämeenlinnan kaupungin kanssa.

On ollut tavallista, että kotoutuja joutuu odottamaan jopa useita kuukausia ennen kuin hän pääsee aloittamaan virallisessa kotoutumiskoulutuksessa. Setlementin järjestämät nonstop-muotoiset suomen kielen kurssit ovat osaltaan paikanneet ja paikkaavat tätä virallisen järjestelmän hitautta ja samalla täyttävät muuten turhaksi odotteluksi jääviä päiviä. (Hämeen Setlementti – internetsivu; kielikoulutuslukupäijärjestys avautuu sivulta erikseen.) Setlementissä päiyvystävä ohjaaja auttaa päiväsaikaan mitä erilaisimmissa ongelmissa, mitä kotoutujilla ja muilla maahanmuuttajilla tulee vastaan (Hämeen Setlementti, kohtaamispaikka - internetsivu). Setlementin ohjaajat auttavat kotoutumisvaiheessa olevia asiakkaita muun muassa viranomaiskaavakkeiden ja -hakemusten täyttämässä, perheenyhdistämishakemusten täyttämässä ja perheenyhdistämiseen liittyvässä yhteydenpidossa maahanmuuttovirastoon ja Suomen edustustoihin eri maissa - paikaten näin kaupungin kotouttavan yksikön kuormittuneita palveluja. Edelleen Setlementti on TyöPolku -nimisen erillishankkeensa kautta auttanut ja auttaa kotoutujia hakemaan koulutuspaikkoja sekä työkokeilupaiikkoja (Hämeen Setlementti, TyöPolku -hanke - internetsivu). Hämeen Setlementin tilat kumppanuustalolla ovat tulleet tutuiksi useimmille Hämeenlinnassa kotoutuville pakolaisille.

Kaiken kaikkiaan minulle on syntynyt kotouttavaa sosiaalityötä tehdessäni vahva käsitys siitä, että pakolaisena Suomeen tulleet haluavat myös kotoutua tänne. Kotoutujien sopeutumista psykologian näkökulmasta tutkinut Reet Mammon (2010) toteaa samansuuntaisesti:

Maahanmuuttajilla oli negatiivisista kokemuksista huolimatta positiivinen elämänasenne ja **halu kotoutua Suomeen**. He kokivat sopeutumisen tärkeäksi ja heille oli tärkeää omassa elämässä eteenpäin pääseminen, jolla tarkoitettiin ammatillisen koulutuksen mahdollisuuksien hyödyntämistä ja työpaikan löytämistä koulutuksen jälkeen. (Mammon 2010, 99-100; korostus omani.)

Kun kotoutujaa pyydetään refleктоimaan oman kotoutumisensa edistymistä, niin tyypillinen vastaus on, että se on mennyt hyvin. Kun sosiaalityöntekijä myöhemmin kysyy vielä kotoutujan omaa arviota tarvitsemistaan palveluista, niin vastauksissa heijastuu sen hetkinen tilanne, ja jos kaikki on kunnossa, niin vastaukset jäävät olemattomiksi. Jos taas esimerkiksi suomen kielen kurssi on jostakin syystä jäänyt katkolle, niin tarvittavia palveluita ovat täsmälleen se suomen kielen kurssille pääseminen. Tämä saattaa olla myös kulttuurinen kysymys. Länsimaiset yhteiskunnat perustuvat – aivan kuten Foucault tuo esiin – aivan erityiseen tunnustuksellisuuteen, tunnustukseen. Sen sijaan harvan kotoutujan vastauksissa on tällaista tunnustuksellisuutta ja vain poikkeuksellisesti kysymys kotoutumisesta herättää syvempää reflektiota.

Niinpä mieleeni on jäänyt erään nuoren kotoutujan vastaus, jossa hän kertoi kotoutumisensa edistymisestä, että hänestä on tullut Suomessa hiljaisempi ja rauhallisempi. Kysyttyäni syytä tähän hän jatkoi, että suomalaiset puhuvat vähemmän ja hiljaisemmalla äänellä kuin hänen entisessä kotimaassaan ihmiset puhuivat, eikä hän voi kerrostaloasumisestaan johtuen pitää niin kova ääntä kuin hänellä ennen on ollut tapana. Luulen, että nuori asiakkaani tiivistä monen muunkin kotoutujan kokemuksen, joka heiltä on vain jäänyt käsitteellistämättä heidän hiljalleen sopeutuessa sosiaalisesti suomalaiseen hiljaisuuteen ja eristäytymisen kulttuuriin. Samalla nuori asiakkaani ilmaisi sisäistäneensä juuri niitä asioita, joita kurinalaistamisen ja itsen tekniikoiden mekanismeilla tavoitellaan.

Ekskurssi: Suomen poliittiset päättäjät kotouttavat

Pakolaisuus merkitsee useimmiten perheen hajoamista, vaikka Suomeen tultaisiinkin perheenä. Kyse on perheen erilaisista määritelmistä. Suomessa pakolaisen perhe määritellään ulkomaalaislaissa ydinperheeksi, johon kuuluvat äiti, isä ja lapset – vaikka suomalaisissa käytännöissä ydinperhemalli on saanut viime vuosikymmeninä rinnalleen muita sosiaalisesti hyväksytyjä perhemuotoja. Afrikkalaisissa ja aasialaisissa tulkinnoissa perhe on usein ydinperhettä laajempi yksikkö. Siihen saattaa kuulua useampia sukupolvia ja mahdollisesti muita sukulaisia (tätejä, setiä / enoja, serkkuja) ja usein sotien runtelemissa maissa (kuten Somalia) myös kasvattilapsia.

Ulkomaalaislain tarkistamisen (astui voimaan 1.7.2016) jälkeen perheenyhdistämisessä sovelletaan toimeentuloedellytystä, mikä tarkoittaa sitä, että perheenkokoajan tulee kyetä elättämään perheensä.

Toimeentuloedellytyksen tulorajat säädettiin niin korkeiksi, että jo aviovaimon tai aviomiehen ja yhden lapsen saaminen Suomeen edellyttää suomalaisten keskiansioiden (vähän yli 3000€/kk) suuruisia tuloja. Toimeentuloedellytystä ei sovelleta, jos pakolaiselle on myönnetty pakolaisasema ennen lakimuutoksen voimaantuloa. Sen jälkeen pakolaisaseman saaneiden on vireytettävä perheen yhdistämishakemus kolmen kuukauden kuluessa siitä, kun perheenkokoaja on saanut päätöksen turvapaikasta tai hyväksynnästä pakolaiskiintiöön. Lisäksi perheen tulee olla ns. vanha perhe; toisin sanoen Suomeen tulemisen jälkeen solmittuihin avioliittoihin sovelletaan toimeentuloedellytystä. (UlkL 301/2004, 114§.)

Lakimuutos pudotti myös ennen lakimuutoksen voimaantuloa toissijaisen suojeluaseman saaneet asemaan, jossa heiltä edellytetään toimeentuloedellytyksen täyttymistä perheen yhdistämisen edellytyksenä. Lakimuutos aiheutti siis sen, että asiakkaat, jotka olivat saaneet oleskeluluvan toissijaisen suojelun perusteella, saivat perheen yhdistämishakemukseensa kielteisen vastauksen, vaikka perheen yhdistäminen oli pantu alulle ennen lakimuutosta. Lakia sovellettiin takautuvasti. Näissä tapauksissa viranomaiset itse olivat antaneet (tosin tietämättään) harhaanjohtavaa tietoa. Kun viranomaiselta oli tiedusteltu, onko nyt oleskeluluvan (toissijaisen suojeluasema) saamisen jälkeen oikeus perheen yhdistämiseen, vastaus oli ollut myönteinen. Mistään toimeentuloedellytyksistä puhuttu yhtään mitään eikä voitukaan puhua, sillä tuleva lakimuutos ei ollut tiedossa. Tällainen giljotiini, jossa lakia tulkitaan asiakkaan vahingoksi myös ajassa taaksepäin, sotii vahvasti oikeustajuani vastaan. Sosiaalityöntekijälle tällaisten oikeusvaltion uhrien kohtaaminen on vaikeaa – vaikka myötätunto onkin asiakkaan puolella. Koska laki on määritelty niin ahtaaksi niiden osalta, joille ei ole myönnetty pakolaisasemaa vaan pelkästään toissijainen suojeluasema, kielteisen päätöksen muuttuminen hallinto-oikeudessa ilman todella vankkoja perusteluita tai toimeentuloedellytyksen täyttymistä (ainakin suurimmalta osin) ei tunnu todennäköiseltä. Jos hallinto-oikeus päätyy kielteiseen ratkaisuun, niin perheen yhdistämistä on toki mahdollista hakea uudestaan muutamien vuosien kuluttua perheenkokoajan saatua Suomen kansalaisuuden tai hyväpalkkaisen työsuhteen.

Lakimuutosten vaikutukset yksittäisten asiakkaiden kotoutumiseen eivät jääneet tähän. Ulkomaalaislaista poistettiin lupakategoria humanitaarinen suojelu, jonka määrittely ennen lakimuutosta kuului: ”Kansainvälistä suojelua hakeneelle voidaan myöntää oleskelulupa humanitaarisen suojelun perusteella, jos edellytyksiä turvapaikan tai toissijaisen suojelun antamiselle ei ole.” (Edilex – internetsivu.) Kyse oli ihmisistä, joiden ei oleskelulupapäätöksen

mukaan katsottu tarvitsevan kansainvälistä suojelua, mutta toisaalta heitä ei voitu palauttaa kotimaihinsa, koska niissä vallitsi aseellinen selkkaus tai turvallisuustilanne oli niin huono, ettei palauttaminen tullut kyseeseen. Humanitaarinen suojelu oli pelkästään kansallista sääntelyä. Kun Euroopan Unionin tuomioistuin linjasi vuonna 2009 toissijaisen suojeluaseman niin, ettei päätöksen mukaan henkilön

tarvitse poikkeustapauksessa esittää näyttöä vakavasta henkilökohtaisesta vaarasta silloin, kun käynnissä olevalle aseelliselle selkkaukselle tyypillisen väkivallan aste saavuttaa niin korkean tason, että on merkittäviä perusteita uskoa palautetun siviilihenkilön joutuvat maahan palaamisen vuoksi todelliseen vaaraan (Edilex – internetsivu.)

niin linjaus käytännössä vanhensi humanitaarisen lupakategorian. Siis vuonna 2009! Koska Suomessa vallitsi vuoden 2015 lopulla poliittinen tarve vaikeuttaa turvapaikan saamisen edellytyksiä, poistettiin humanitaarisen suojelun lakikohtajäänne ulkomaalaislaista. Jos olisi toimittu inhimillisesti kestäväällä tavalla, olisi lakimuutoksessa sulautettu humanitaarinen suojelu toissijaiseen suojeluasemaan, koska määritelmällinen ero toissijaisen suojeluaseman ja humanitaarisen suojelun välillä oli käytännössä varsin vähäinen. Näin ne, joille oleskelulupa oli alun perin myönnetty humanitaarisin perustein, olisivat saaneet jatko-oleskelulupansa vain toisella nimellä, toissijaisena suojeluasemana.

Yleisin pakolaisille annettava lupatyyppi on nelivuotinen A-lupa. Koska humanitaarisin syin annettu oleskelulupa oli vain vuoden mittainen, joutuivat sen saaneet hakemaan jatko-oleskelulupaa jo ensimmäisen kotoutumisvuotensa aikana. Maahanmuuttoviraston humanitaarisen luvan saaneille lähettämässä kirjeessä kehoitettiin heitä hakemaan joko uudestaan turvapaikkaa tai oleskelulupaa uusin perustein, koska jatko-oleskelulupaa ei ehkä muuten myönnettäisi. Vaikutukset kotoutumisen edistymiselle olivat tällaisen kirjeen vastaanottamisen jälkeen tietenkin arvattavat, se vei yöunet, keskittymiskyvyn ja ehkä myös motivaation oppia suomen kieltä. Uudestaan turvapaikkaa haettaessa kielteinen päätös hakemukseen annettiin joissakin tapauksissa pelkän poliisikuulustelun perusteella, koska uusia perusteluja ei ollut esitetty. Niissä tapauksissa, joissa turvapaikanhakija-kotoutuja on päässyt maahanmuuttoviraston turvapaikkapuhutteluun, harkinta oleskeluluvasta on ilmeisesti perusteellisempi.

Olipa tilanne turvapaikkahakemuksen suhteen mikä tahansa, Hämeenlinnassa humanitaarisen suojeluaseman alun perin saaneet saivat uuden turvapaikkahakemuksen jättämisen jälkeen jatkaa

asumistaan samoin tuen ja palveluin kuin ennenkin. Kaikissa kunnissa tilannetta ei linjattu samalla tavalla, vaan uuden turvapaikkahakemuksen jättämisen jälkeen asiakkaiden oli palattava vastaanottokeskukseen. Toisin sanoen kun asiakas oli saanut asunto-, koulu- ja tukiasiansa kuntoon ja kotoutuminen oli päässyt alkuun, se keskeytyi, ja edessä oli paluu vastaanottokeskukseen odottamaan uutta päätöstä - ja pahimmassa tapauksessa lopulta mahdollista karkotusta, koska lupatyypin, jolla oleskelulupa oli alun perin saatu, oli poistettu lainsäädännöstä.

5. ISLAM VERSUS KOTOUTUMINEN?

Edellisessä luvussa käsittelin kotoutumista yksilötason kurinalaistamisen ja itsen tekniikoiden omaksumisena (enemmän kuin normaali) ja sen jälkeen niiden sisäistämistä ja koettelua sosiaalisen kotoutumisen kentällä (vähemmän kuin normaali). Tämän luvun sisältönä ovat sen sijaan pikemminkin ne aukot, joita kotoutumiseen – sopeutumisen sijasta – jää tai saattaa jäädä. Foucault'lainen valtakäsite implikoi vastarinnan välttämättömänä osana valtasuhteiden toimintoa, joten kotoutumisen ongelmakohtia voidaan silloin, kun kyse on enemmän tai vähemmän tietoisista valinnoista, tarkastella loogisesti vastarinnan käsitteen kautta.

Tematiikkana tämä luku jatkaa normaalin rajojen tuotannon tarkastelua, näkökulma on vain toinen: transgressio. Käsitteenä transgressio määrittää tässä yhteydessä (luku 5.4.) temaattisesti sitä, mitä todella tarkoittaa LKE:n 3§:n 1. kohdan loppuosa sen säätäessä ”tuetaan” kotoutujan mahdollisuuksia ”oman - - kulttuurin ylläpitämiseen” (LKE 1386/2010, 3§, 1. kohta). Transgressioissa tulevat ylitetyiksi oman kulttuurin ylläpitämisen oikeuden rajat; toisin sanoen kotoutujan autonominen itsesääntely ylittää laeilla tai hyvillä tavoilla säädellyt sallitun rajat ja seurauksena on kulttuurinen yhteentörmäys. Vastauksena toiseen tutkimuskysymykseeni tarkastelen tässä luvussa sitä, kehotetaanko tai jopa edellytetäänkö islamissa jotakin sellaista, mikä väistämättä johtaa vastarintana ja transgressiona lain rikkomiseen ja siten ainakin pisteittäisesti kotoutumattomuuteen.

Ilmiselvästi yllä mainitun lainkohdan tavoite toteutuu silloin, kun kouluikäiset saavat koulussa oman uskontonsa mukaista uskonnon opetusta. Samaten lain puitteissa tapahtuvasta oman kulttuurin ylläpitämisestä kyse on silloin, kun perustuslain 13§:n 2. momentin mukaisesti maahanmuuttajat perustavat omia yhdistyksiään. Myös kotoutumisvaiheessa olevat maahanmuuttajat voivat perustaa yhdistyksiä, ja rekisteröityään yhdistyksen he voivat hakea kunnalta tai valtiolta avustuksia. On myös lain puitteissa hyväksyttyä, että islamilaisista maista tulleet pakolaistaustaiset kotoutujat säilyttävät uskonnollisia erityispiirteitään kotoutuessaan suomalaiseen yhteiskuntaan. Muslimit syövät halutessaan oikealla tavalla teurastettua lihaa; he perustavat pieniä moskeijoitaan joiden kustannukset he maksavat itse; musliminaiset käyttävät huivia, jos he kokevat sen kulttuurisesti tai uskonnollisesti välttämättömäksi. Tähän heillä on perustuslain takaama suoja: ”Saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan.” (PerL, 731/1999, 17§, 3. mom.)

Olisi äärimmäisen ongelmallista väittää, että tämän kaltainen oman kulttuurin ylläpitäminen vaikuttaisi millään objektiivisesti todennettavalla tavalla negatiivisesti kotoutumiseen; kun taas tällaisen kulttuurisen itsemääräämisen kieltäminen oletettavasti vaikuttaisi haitallisesti, sillä se syrjäyttäisi jo lähtökohtaisesti muslimit suomalaisesta yhteiskunnasta. Yksilön itsemääräämisoikeus on suomalaisessa yhteiskunnassa vahva periaate. Oikeutta ylläpitää omaa kulttuuria tuleekin tarkastella sitä taustaa vasten, että kulttuurin käsitteen rajapinnassa on ilmiöitä, jotka saattavat olla Suomen lainsäädännön näkökulmasta tuomittavia ja jotka pakottavat kotouttavan sosiaalityöntekijän pohtimaan vakavasti moraali- ja oikeuskysymyksiä. Nämä ilmiöt tekevät kotouttavasta sosiaalityöstä tekevästä riskien arvioijan. Mutta ennen kuin etenen siihen, onko islamissa tällaisia kotoutumiselle haitallisia piirteitä, vien foucault'laisittain tarkastellut kotoutumisen ja kotouttamisen prosessit loppuun panopticonin käsitteen avulla.

5.1. Kotoutumisen päätepiste: sisäistetty panopticon

Ken Moffatt (1999, 224) liittää panopticonin olennaisena osana sosiaalitoimistossa harjoitettuun – luvussa 4.2. tarkasteltuun – tutkintaan. Kyse panopticonissa on brittiläisen filosofin Jeremy Benthamin (1748-1832) kehittämästä mallista, pohjapiirustuksesta tai arkkitehtonisesta kaavasta (Foucault 2014, 273) tehokkaalle vankilalle, jossa yhdistyvät kuri ja tarkkailu. Foucault (2014) kirjoittaa:

Sen periaate on yleisesti tunnettu: reuna-alueella on kehän muotoinen rakennus ja keskellä torni, jonka leveistä ikkunoista näkyy kehän sisäpuoli; ympäröivä rakennus on jaettu selleihin, joista jokainen ulottuu poikki koko rakennuksen; jokaisessa sellissä on kaksi ikkunaa, toinen sisään päin kohti tornin ikkunoita; toinen ikkuna ulos päin, ja sen kautta valo pääsee sellin lävitse. Näin tarvitsee vain sijoittaa yksi valvoja keskustorniin ja sulkea jokaiseen selliin hullu, potilas, vanki, työläinen tai koululainen. (Foucault 2014, 273.)

Tornista kyetään näkemään vastavalon ansiosta jokainen selliin sijoitettu niin, että hän on ”yksin täysin yksilöityneenä ja jatkuvasti näkyvässä” (Foucault 2014, 273), mutta valvottu itse ei näe valvojaansa. Selliin sijoitettu on eristetty muista toisiin selleihin sijoitetuista, mikä takaa järjestyksen säilymisen ja yksilöivän informaation tuotannon. Ken Moffattin mukaan sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välinen suhde on juuri tällä tavalla epätasapainoinen, koska sosiaalityöntekijä on se, joka näkee, ja asiakas on se, joka nähdään. Yksi epätasapainon ylläpitämisen keinoista on juuri tutkinta – kuten kotoutumissuunnitelman tekeminen – joka sijoittaa

haastattelijan ja haastateltavan vastakkaisiin positiioihin. Sosiaalityöntekijä on se, joka tuottaa tietoa asiakkaasta, ja tämä tieto on milloin tahansa otettavissa esiin – tietona asiakkaasta, mutta myös tietona sosiaalityöntekijästä. Näin ollen asiakas, jonka kelpoisuutta arvioidaan, on Moffattin mukaan metaforisesti pakotettu panopticonin ulkoselliin, kun taas sosiaalityöntekijälle on varattu keskustornin tarkkailijan asema. (Moffatt 1999, 2225-226.) Tällä kaikella, kuten moderneilla vallan tekniikoilla yleensäkin, on kuitenkin tarkoituksensa. Moffattin mukaan

[i]hmiset yksilöidään tapauksiksi, jotta heidät voidaan muokata uudelleen olennoiksi, jotka ovat ohjattavissa kohti itsenäisyyttä. Asiakkaita vahditaan niin, että heistä tulee autonomisia olentoja. Heidän autonomiansa ei kuitenkaan saa olla vapaata toimintaa, joka perustuu henkilökohtaiseen, valistuneeseen arviointikykyyn. Pikemminkin sosiaalitoimisto säätelee huolellisesti sekä [sosiaali]työntekijän että asiakkaan autonomiaa niin, että he molemmat toimivat erityisten valtasuhteiden mukaisesti ja seuraavat käyttäytymisessään erityisiä rajoituksia ja sääntöjä. Kelvolliset asiakkaat ovat itse itseään hallitsevia ihmisiä, jotka toimivat oman näkyvillä olemisensa sisäistäneen tietoisuutensa varassa. (Moffatt 1999, 241.)

Foucault'n mukaan panopticon ”automatisoi vallan ja tekee sen epäyksilölliseksi”, joten on ”täysin merkityksetöntä, kuka valtaa käyttää” (Foucault 2014, 275-76). Panopticon ei ole pelkkä pohjapiirustus saati tirkistelytahtoisen filosofin fiktiivinen, perverssi unelma. Se on kaava, josta on tullut modernin vallan yleistynyt muoto. ”Henkilö, joka on joutunut näkyvyyskenttään ja on siitä tietoinen, omaksuu vallan pakotteet ja antaa vaistomaisesti niiden kohdistua itseensä; hän piirtää itseensä valtasuhteen, jossa hän itse esittää molempia osia, ja hänestä tulee oman vallanalaisuutensa perusta.” (Emt. 277.)

Panopticon on modernin tieto-vallan metafora: siinä yhdistyvät tutkinta, kurinalaistaminen ja itsen tekniikat tehokkaaksi, ekonomiseksi jatkumoksi; siinä ei ole kyse vain potentiaalisesta nähdystä tulemisesta yksiulotteisena ja -suuntaisena valtasuhteen tarkkaillun ja tarkkailijan välillä, vaan myös tarkkailija on kaiken aikaa potentiaalisen tarkkailun kohteena, samaten tarkkailijan tarkkailija jne.; mikä käytännössä tarkoittaa sitä, että valta levittäytyy koko yhteiskuntaan muodostaen kudoksen tai verkoston, joka ei jätä ulkopuolelleen viime kädessä ketään. Foucault'n mukaan panopticonin päävaikutus onkin juuri se, että se luo tarkkailun kohteille ”tietoisesta ja jatkuvasta näkyvyyden tilan, joka taas takaa automaattisesti vallan toiminnan” (emt. 274), koska valvottu ei kykene havaitsemaan sitä, valvotaanko häntä juuri sillä hetkellä vai ei. Näin valvonta on vaikutukseltaan jatkuvaa, mikä merkitsee sitä, että valvonta tunkeutuu heihin itseensä - luoden valtatilanteen, ”joka on heissä itsessään” (emt. 275).

5.2. Vastarinta ja kotoutuminen

Vaikka panopticon tavoite ilmaiseekin kotouttamistyön muodollisen ja sisällöllisen päämäärän valtatilanteena eli sisäistetyn vallanalaisuuden normalisoitumisen, niin vallan mekanismien käsittely jää vajaaksi, ellei viimeistään tässä yhteydessä nosteta esiin vastarintaa vallan toimintojen välttämättömänä edellytyksenä. Foucault'n sanoin: ”Siellä, missä on valtaa, on myös vastarintaa, joka kuitenkin (tai juuri sen vuoksi) ei ole koskaan valtaan nähden ulkopuolista.” (Foucault 2013, 74.) Tällä Foucault tarkoittaa sitä, että valtasuhteet, joilla hän tarkoittaa pelkistään todellista tai mahdollista **toimintaa, jolla vaikutetaan toisen toimintaan** (Foucault 1983, 220), ”voivat olla olemassa vain niiden monien eri vastarintapisteiden funktiona, jotka esittävät valtasuhteissa vastustajan, maalitaulun, tukipuun tai valtauksen ovenkahvan roolia” (Foucault 2013, 74).

Näissä kamppailuissa ja vastarintapisteissä on Foucault'n mukaan kyse ensinnäkin transversaaleista kamppailuista, siitä etteivät ne rajoitu vain yhteen maahan. Toiseksi vastarinta kohdistuu suoraan ”vallan vaikutuksiin sinänsä - - koska se harjoittaa kontrolloimatonta valtaa suhteessa ihmisten ruumiisiin, heidän terveyteensä ja heidän elämäänsä ja kuolemaansa” (Foucault 1983, 221). Kolmanneksi kyse on välittömästä vastarinnasta siinä mielessä, että siinä kritisoidaan ihmisiin ja heidän toimintaansa suoraan kohdistuvaa valtaa, eikä vastarinnalla haeta mitään suurta ratkaisua sinänsä, kuten vallankumousta. Neljänneksi vastarinta kohdistuu oman statuksen määrittelemisen menettämisen uhkaan puolustaen oikeutta olla erilainen ja vastustaen sitä, että valta uhkaa erottaa yksilön väkisin yhteisöstään. (Emt.) Viidenneksi vastarinnassa vastustetaan ”vallan vaikutuksia, jotka liittyvät tietoon, kompetenssiin ja pätevyyteen - - tapaa jolla tieto leviää ja toimii, sen suhdetta valtaan” (emt. 222). Ja kuudenneksi vastarinta ”kiertyy sen kysymyksen ympärille: Keitä me olemme?” (emt.).

Hyvän esimerkin vallan ja vastarinnan välisestä suhteesta ja samalla mahdollisesta kulttuurisesta yhteentörmäyksestä tarjoaa islamin perjantairukous. Perjantairukous on periaatteessa pakollinen kaikille muslimimiehille. Vallan artikulaatiopaikkoina tässä toimivat kotoutumiskoulutuspaikkojen lukujärjestykset sekä työharjoittelupaikkojen ja työpaikkojen säännölliset työajat. Perjantairukous alkaa heti sen jälkeen, kun aurinko on käynyt lähinnä zeniittiä, mikä tarkoittaa sitä, että perjantairukous ei useimmiten sovi koulujen ja työpaikkojen aikataulujen puitteisiin. Valta aktualisoituu muslimimiesten kysyessä, voivatko he lähteä perjantaisin moskeijaan, opettajien (ja ehkä myös monien esimiesten) tyypillisesti kieltäessä tämän, kun taas vastarinta essentialisoituu

mahdollisessa kulttuurisessa yhteentörmäyksessä – jonka sijasta käytännössä useimmat muslimimiehet ainakin Hämeenlinnassa mukautuvat lukujärjestyksiin tai aikatauluihin. Esimerkkinä tämä kertoo yleisemmin siitä, kuinka valta toimii aina vastarinnan olettaen (pakollinen lukujärjestys olisi mieltä vailla, jos se sisältäisi oletuksen, että voit olla halutessasi yhtä hyvin muuallakin). Aktualisoituessaan (tässä) erityistapauksena se kertoo myös muslimien halusta mukautua ja kotoutua vallitsevan yhteiskunnan normeihin silloinkin, kun ne ovat selvästi uskonnon vastaisia. Mukautuessaan muslimit luottavat siihen, että perustelu eli kielto poistua esimerkiksi koulusta kesken koulupäivän, on riittävä oikeutus sille, että rike on saatavissa anteeksi.

Foucault'n mukaan ”ymmärtääksemme, mistä valtasuhteissa on kyse, meidän pitäisi ehkä tutkia vastarinnan muotoja ja yrityksiä hajottaa näitä suhteita” (Foucault 1983, 211). Vaikka Foucault tarkasteleekin määrittelyllään vastarinnan pesäkkeistä kollektiivisia kamppailun muotoja, havainnollistuu siinä myös yksilötasolla aktualisoituva vastarinta, etenkin koska kotoutumisen vastarinnat useimmiten ovat juuri kollektiivisen ilmauksia. Kotouttamisen kontekstissa erityisen valaiseva on Foucault'n näkemys, jonka mukaan ”[v]astarinnan pesäkkeet - - sytyttävät tiettyjä kohtia kokonaisuudessa, tiettyjä elämänvaiheita ja tiettyjä käyttäytymismuotoja” (emt.), nimittäin vastarinta syntyy ja tulee aktiiviseksi kontekstissa, jossa kotoutuja (yksilö, perhe, yhteisö) haluaa säilyttää oman uskonnollisen tai muun itsemääräämisensä tietyssä asiassa, vaikka se olisi ongelmallista tai tuomittavaa sosiaalityön ja Suomen lain näkökulmasta, minkä kotoutujat myös hyvin tietävät. Tässä tulee havainnollisesti esiin kotouttaminen normaalin rajojen tuotantona.

Normaalin rajat eivät kuitenkaan artikuloi itse itseään minään sääntöoppaana, joka kotoutujan pitää opetella ulkoa ollakseen kotoutunut; normaalin rajat tulevat pikemminkin esiin juuri rajojen ylityksissä, jotka tahattomina tai tahallisina toimintoina (vastarinta) aktualisoivat valtasuhteen ja siinä käytettävät normalisoivat mekanismit. Esimerkiksi yllä motiivinani riidellä trauman käsitteen kanssa ei ole kiistää traumojen tai PTSD:n tosiasiallisuutta sinänsä vaan kyseenalaistaa psykiatrisen tieto-vallan pyrkimys diskursiiviseen hegemoniaan pakolaisen käsitteessä, joka valtasuhteena tarkoittaa pakolaisen patologisoimista yleisesti, siis epänormaalin tuotantoa, joka jo lähtökohdissaan tuottaa ja pysyttää epänormaalin toisen olemuksellisenä tosiasiana. Niinpä traumakontekstissa – olipa kotoutujan motiivi tai tietämys mikä tahansa - ymmärrän asiakkaitteni vastarintana ne lukuisat kieltäytymiset, joita olen saanut varsin hurjan taustan omaavilta asiakkailtani, kun olen tarjonnut heille mahdollisuutta saada ammatillista keskusteluapua. Terapiasta kieltäytyminen ei vastarintana kohdistu sosiaalityöntekijään, mutta kotoutujan ja sosiaalityöntekijän välisessä valtasuhteessa

välittyvään tieto-vallan suhteeseen sen sijaan kyllä. Vallan vastaiseksi eleeksi tulkittuna siinä on kyse kotoutujan autonomiasta. Kun alla käsittelen vastarintaa valtakulttuurin ja uskonnon välisinä yhteentörmäyksinä, tulevat nämä aspektit selvemmin esiin.

5.3. Orientaatio: islam

Aloitin tutkielmani viittaamalla Iltalehden teettämään kyselytutkimukseen, johon vastanneista suurin osa oli sitä mieltä, että islamilaisista maista tulleet pakolaiset eivät kotoutuisi Suomeen. Muotoilin siltä pohjalta tutkimuskysymyksen, voiko islamilla todella olla negatiivista vaikutusta kotoutumiseen. Toisin sanoen kotoutumattomuuden syyt liittyisivät jollakin tavalla siihen, että pakolaisten tulomaat ovat islamilaisia ja syy kotoutumattomuuteen olisi islam.

Jotta kysymykseen voisi vastata, on tarkasteltava sitä, millaiset uskonnolliset käsitykset voivat muodostaa resistantin tekijän sille, kotoutuuko tai missä määrin henkilö tai perhe kotoutuu uuteen kotimaahansa. Kyse olisi näin entisessä kotimaassa omaksutuista uskonnollisista käsityksistä. Toinen vaihtoehto on se, että uskonnolliset käsitykset aktualisoituvat vasta uudessa kotimaassa, toisin sanoen henkilö kokee jonkinlaisen uskonnollisen herätyksen vasta kotoutumisensa vaiheessa.

Tematiikka on haastava, sillä siinä liikutaan kulttuurisen itsemääräämisen rajapinnalla; toisin sanoen mikä on oikein ja mikä on väärin ja kenen näkökulmasta nämä arvostelmat oikeasta ja väärästä syntyvät. Totta kai on tilanteita, joissa mennään rikoslaki edellä – mutta ongelma on siinä, että harvalla sosiaalityöntekijällä on kompetenssia tulkita rikoslakia silloin, kun liikutaan oikeudenkin näkökulmasta rangaistavan ja tuomittavan rajamailla. Kyseessä on kahden normaalin välinen kamppailu: valta (kotouttaminen normaalin tuotantona ja rajauksena) versus vastarinta (kotoutujan oma normaali eli uskonnollisen alue itsemääräämisenä). Toisin sanoen hankalaksi tilanteen sosiaalityöntekijän kannalta tekee ensinnäkin se, että sosiaalityöntekijä joutuu tuottamaan normaalin rajausta tilanteessa, jossa perheen / vanhempien / isän / äidin / perheen miespuolisten jäsenten näkökulmasta kyse on myös normaalista, tarkastelemassamme kontekstissa uskonnollisesti oikeutetusta, ottaen samalla kantaa kulttuurisen itsemääräämisen alaan; ja toiseksi sosiaalityöntekijän tehtäväksi muodostuu riskien arviointi tilanteessa, jossa mitään ei ole tapahtunut eikä mahdollisesti edes tapahdu, tai jos on tapahtunut, niin miten tasapainottaa tämä tapahtunut

suhteessa siihen, että toiselle osapuolelle kyse on normaalista, oikeutetusta ja jopa pakollisesta teosta. Rikosoikeudellinen rangaistus on se, mitä populistisesti huudettaisiin ensimmäisenä esiin, mutta onko se myös sosiaalityön keino ratkaista ongelmia?

Käsittelen tematiikkaa seuraavassa viiden suodattimen läpi. Ne ovat 1. käsitys siitä, minkä kaikki muslimit hyväksyvät, 2. pakkoavioliitot, 3. tyttöjen ympärileikkaukset, 4. eristämiskäytäntö, ja 5. salafistinen islamtulkinta. Jotta islamin mahdollinen vaikutus kotoutumiseen saataisiin esiin, on tarkasteltava sitä, onko kyseinen asia islamilaisittain edes oikeutettavissa. On huomattava, että esittämäni oikeutukset eivät ole omia tulkintojani tai islamin yleisiä tulkintoja asioista vaan joidenkin oikeusoppineiden tai maallikko-oppineiden näkemyksiä islamilaisittain oikeasta, jolloin tulkinta - jos se on pätevä, riittävä ja siten (vaihto)ehdoton - olisi myös *sharian*, Jumalan tahtoa ilmaisevan islamilaisen lain mukainen. Harva tulkinta on, olkoonkin että on teologisia orientaatioita (mm. wahhabismi, salafismi), jotka väittävät aivan päinvastaista. Tarkasteluni kannalta olennaista on se, että tällaisilla tulkinnoilla on vaikutusvaltaa - ei se, ovatko ne päteviä tulkintoja – ja että toimija - kotoutuva pakolaistaustainen henkilö – uskoo johonkin esittämäni kaltaiseen tulkintaan, siis uskoo toimivansa uskonnon mukaan oikein. Islamiin nimittäin liittyy se paradoksi, että vaikka kaikki (määritelmällisesti) muslimit sanovatkin uskovansa Jumalaan ja toimivansa vain Jumalan tahdon, *sharian*, mukaisesti, niin käytännössä muslimit useimmissa asioissa uskovat jonkun tai joidenkin henkilöiden tulkintaan siitä, mikä on Jumalan tahdon mukaan oikein ja mikä on väärin. Islamissa on tietty ydin, johon kaikki muslimit uskovat, mutta tuon ytimen ulkopuolella on tavaton määrä asioita, joista ei ole syntynyt 1400 vuoden aikana minkäänlaista tulkinnallista yksimielisyyttä, päinvastoin. Siksi on paikallaan tarkastella lyhyesti sitä, mistä tämä yksimielisyys vallitsee (kohta 1) ja mitä on tämä tulkinnallinen hajaannus.

Khaled Abou El Fadl sijoittaa muslimit uskonnollisten käsitystensä ja toimintamalliensa perusteella jatkumolle maltillinen versus puritaani. Vastatakseni kysymykseen, voiko islam haitata kotoutumista, on välttämätöntä tarkastella lähemmin, mitä El Fadl näillä käsitteillä ja ennen kaikkea puritaanilla islamilla tarkoittaa ja mistä se tulee. Maltillisella muslimilla, El Fadl tarkoittaa yksilöä, ”joka uskoo, että islam on tosi uskonto, joka uskoo islamin viiteen pilariin ja harjoittaa uskontoaan niiden mukaisesti ja joka hyväksyy islamin klassisen perinteen, mutta muokkaa tiettyjä perinteen osia täyttääkseen [myös] modernilla aikakaudella uskonnon perimmäiset moraaliset vaatimukset” (El Fadl 2005, 106). **Muslimien enemmistö edustaa maltillisia islamtulkintoja.** Uskonnolliset konservatiivit erottuvat maltillisista siinä, etteivät he ole valmiita mukauttamaan uskonnollisia

näkemyksiään nykyaikaa vastaaviksi, vaan he pitävät kiinni literalistisista tulkintoista sellaisina kuin ne joskus on tulkittu. Siksi El Fadl sijoittaa heidät jatkumollaan lähelle puritaanien ääripäätä.

Vaikka maltilliset ja puritaanit näkevät esimerkiksi profeetan aikaisen yhteiskunnan hyvin eri tavalla ja heidän *sharian* (islamilaisen lain, joka ilmaisee Jumalan tahdon) tulkintansa poikkeavat suuresti toisistaan, on varsin suuri määrä asioita, joista kaikki muslimit ovat yhtä mieltä. Edellä mainittiin jo islamin viisi pilaria. Ne ovat uskontunnustus, rukous viisi kertaa päivässä, vuotuinen almuvero (zakat), paasto Ramadan-kuukauden aikana sekä pyhiinvaellus Mekkaan ainakin kerran elämässä, jos siihen on mahdollisuus (El Fadl 2005, 113-121). Käytännössä näiden ”viiden pilarin kieltäminen sulkee henkilön ulos islamista” (emt. 121). Kaikki muslimit uskovat myös, että arabiankielinen Koraani on kirjaimellisesti autenttista ja muuttumatonta Jumalan sanaa. Koraanin lisäksi muslimit pitävät profeetta Muhammedin perimätietoa, *sunnaa*, joka välittyy *haditheina* (*hadith*-kirjallisuutena), sitovana. Koraani ja hadithit muodostavat *sharian*, islamin lain, keskeisimmän perustan. Muslimit uskovat samaan Jumalaan kuin kristityt ja juutalaiset; ja muslimit kohtelevat kaikkia profeettoja (Abraham, Mooses, Jeesus jne.) tasa-arvoisina, profeetta Muhammed oli vain heistä viimeisin. Hän välitti Jumalan lopullisen sanoman, joka on tarkoitettu koko ihmiskunnalle. Muslimit eivät usko kristinuskon kolminaisuusoppiin vaan pitävät sitä monijumalaisuutena; islamissa monoteismi on ehdotonta. (Emt. 114-116.).

Islamissa Jumalan ja ihmisyksilön välinen suhde on suora ja henkilökohtainen, mitään välittävää instanssia ei periaatteessa hyväksytä. Hyvin keskeinen doktriini on jihad, joka mielletään profeetan tradition mukaisesti suuremmaksi jihadiksi, joka suuntautuu uskovaan itseensä, se on kamppailua omien väärin halujen ja pyyteiden voittamiseksi; ja pienemmäksi jihadiksi, jolloin se tarkoittaa taistelua uskon puolesta. Samaten keskeistä on se, että jokaisen muslimin tulee edistää hyvää ja kieltäytyä / kieltää pahasta. (Emt. 119-122). Lisäksi ”kaikki muslimit ovat yhtä mieltä siitä, että hyvän muslimin pitäisi kunnioittaa vanhempiaan, kunnioittaa vanhoja ihmisiä, kohdella naapureitaan kunnolla ja huolehtien, tuntea myötätuntoa köyhiä kohtaan ja auttaa heitä, puhua totta, pitää lupauksensa, pidättäytyä nauttimasta alkoholijuomia sekä pidättäytyä tekemästä aviorikosta tai haureutta ja olla huijaamatta tai varastamatta” (emt. 123). Yllä kuvattu pätee yhtä lailla kehen tahansa Suomeen kotoutuvaan muslimiin kuin al-Qaidan riveissä taistelevaan vierastaistelijaan.

Nykyaikaisen puritaanisen islamkäsityksen juuret voidaan palauttaa 1700-luvun puoleen väliin, ja vieläpä yhteen henkilöön nimeltään Muhammad bin Abd al-Wahhab (k. 1792). Abd al-Wahhab

vaati paluuta yksinkertaiseen, turmeltumattomaan islamiin, jonka hän uskoi välittyneen Koraanissa sekä profeetta Muhammedin käskyissä ja ennakkotapauksissa (sunna). Kaikki ne, jotka eivät hyväksyneet hänen näkemyksiään, hän julisti harhaoppisiksi. (El Fadl 2005, 47-48; Abd al-Wahhabista, wahhabilaisuuden historiasta ja sen suhteesta nykypäivän jihadismiin ks. Al-Rasheed 2007 ja 2014; myös Wibye 2017.) Abd al-Wahhabin mukaan muslimit eivät saa omaksua ei-muslimien tapoja eivätkä ystävystyä heidän kanssaan. Hän hylkäsi islamin perinteisten lakikoulukuntien arvovallan, ja samalla myös niiden usein perinpohjaiset tutkimukset perimätiedon, hadithien, aitoudesta. (El Fadl 2005, 49-54.)

Sinetti wahhibilaisten oppien leviämiseksi oli liitto, jonka Abd al-Wahhab solmi liiton paikallisen heimopäällikön, Al Sa'udin kanssa vuonna 1745. Yhdistettyään joukkonsa he ja heidän jälkeläisensä valloittivat lähes koko Arabian niemimaan. (El Fadl 2005, 60-66.) Tämä liitto jatkuu heidän jälkipolvissaan yhä tänäkin päivänä Saudi-Arabian valtiona, jossa muodostui eräänlainen vallan kaksijako: poliittinen ja taloudellinen valta on hallitsijasuvulla, kun taas sosiaalisen uskonnollisesta kurinalaistamisesta pitää huolen wahhabi-uskonoppineiden eliitti (Al-Rasheed 2007, 6; ks. myös Al-Rasheed 2014). ”Esimerkiksi wahhabilaiset ruoskivat säännöllisesti kontrolloimiensa alueiden asukkaita musiikin kuuntelun, parran ajamisen, silkkiin tai kultaan pukeutumisen (tätä sovellettiin vain miehiin), tupakoimisen, backgammonin, shakin tai kortin pelaamisen vuoksi, tai siksi, että ei noudatettu jyrkkiä sukupuolet erottavia sääntöjä; ja he tuhosivat kaikki Arabiassa sijainneet pyhäköt ja useimmat muslimien historialliset monumentit.” (El Fadl 2005, 67.) Wahhabilaisten tapa kohdella väärauskoisiksi julistettuja oli äärimmäisen julma. Isiksen harjoittamissa julmuuksissa, esimerkiksi ihmisten polttamisessa elävältä, ei wahhabilaisuuden historian näkökulmasta ole mitään epätavallista. (Vrt. El Fadl 2005, 49-54.)

1970-luvulta lähtien kaksi Saudi-Arabian tärkeintä vientituotetta ovat olleet öljy ja wahhabilainen islamtulkinta, jälkimmäistä levitettiin kaikkialle maailmaan öljystä saaduilla rahoilla. Wahhabi-kirjallisuutta julkaistiin kaikilla suurilla kielillä. Luotiin rahoitusjärjestelmä, joka ylettyi kaikkialle islamilaiseen maailmaan mutta myös Amerikan ja Euroopan muslimien keskuuteen ja jolla tuettiin kustantajia, organisaatioita ja yksilöitä sekä rakennettiin ja ylläpidettiin kouluja ja moskeijoita ja koulutettiin niihin imaameja. Tämän seurauksena monet islamilaiset liikkeet tulivat itse asiassa wahhabismin asian ajajiksi; ja wahhabismin islamkäsityksiä omaksui valtava määrä ihmisiä ja instituutioita ympäri maailman. (El Fadl 2005, 70; ks. myös Al-Rasheed 2007, 102-133; Wibye 2017.)

Se, miten wahhabilainen uskontulkinta pääsi laajemmille ja erityisesti länsimaisille markkinoille, tapahtui käytännössä sulautumalla tai sulauttamalla se salafismiin, islamin tulkintaan, jossa myös pyrittiin menemään islamin juurille. Metodologisesti nykysalafismi on lähellä wahhabismia. Salafismissa pyritään siis noudattamaan pyhien tekstien (Koraani, hadith-kirjallisuus) kirjaimellista ja sanatarkkaa tulkintaa. Salafistit vaativat palaamista profeetan hurskaiksi tulkittujen kumppanien ja aikalaisten mukaiseen traditioon (*al-salaf al-sahih*), so. sen aikaisiin yhteisöllisiin käytäntöihin ja normeihin. (El Fadl 2005, 75.)

Se, mikä tekee puritaanisesta islamtulkinnasta niin omintakeisen islamin historiassa, on teologinen orientaatio, jossa Koraanista ja hadith-kirjallisuudesta valikoidaan omiin ennakko-oletuksiin ja tavoitteisiin sopivat kohdat – ulossulkien kaikki niihin sopimaton aines, joka suhteellistaisi tai kumoaisi esitetyn tulkinnan – jolloin tulkinnat voidaan esittää yksiselitteisinä Jumalan lakikäskyinä, jotka eivät jätä tilaa eettiselle harkinnalle. Nämä käskyt kattavat lähes kaikki elämänalueet; ihmisen ainoa tarkoitus on vain noudattaa uskollisesti niitä. Jos uskontoa ei noudata tämän periaatteen mukaisesti, ihminen on kafir, vääräuskoinen. (El Fadl 2005, 95-98.) Nykyislamissa siitä, mikä on pikemminkin omalaatuista, on tullut rahan voimalla monin paikoin ja monien ihmisten käsityksissä vallitsevaa.

Nykyinen islamilainen terrorismi Isis mukaan lukien nousee nimenomaan tästä Abd al-Wahhabista alkaneesta ja wahhabismin kautta jihadistiseen salafismiin kulkeutuneesta omalaatuisesta teologisesta tulkintaorientaatiosta. Huomautettakoon tässä yhteydessä kuitenkin, etteivät pelkästään puritaanit syyllisty tällaiseen tulkintojensa sovittamiseen omien intentioidensa mukaisiksi. Tällainen ”*hadith hurling*” on tavallista myös niiden keskuudessa, jotka vailla syvempää perehtymistä islamin lakiperinteeseen pyrkivät opportunistisesti nykyaikaistamaan islamiaan omien halujensa ja mieltymystensä mukaiseksi tai sulauttamaan islamin länsimaisten arvojen ja käsitysten puitteisiin (vrt. El Fadl 2001).

Islamia käsiteltäessä on tärkeä ymmärtää, että vaikka on yksi islam, niin sen sisällä on esitetty lukemattomia erilaisia tulkintoja mitä moninaisimmista asioista, tai kuten Carl Wibe asian toteaa, ”[u]seimpien uskontojen lailla myös islamia on leimannut jatkuva sirpaloituminen ja suuntausten muodostaminen” (Wibe 2017, 24). Yhteistä, kaikki muslimit yhdeksi yhteisöksi (*umma*) yhdistävää, on vain tietty opillinen ydin ja tietyt arvot (ks. yllä); ja että niidenkin suhteen on esitetty erilaisia näkemyksiä puritaanien painottaessa kaikki muslimit yhdistävää ainesta eri tavalla kuin

mitä tekevät maltilliset muslimit. Kun seuraavassa luvussa esitän erilaisia islamin tulkintoja, niin ne edustavat siis vain tiettyjä näkökantoja islamin sisällä. Esimerkiksi Ibn Baz, jonka tulkintoihin viitataan alla, kuului puritaanin wahhabilaisuuden eliittiin; hän toimi Saudi-Arabian suurmuftina, korkeimpana uskonnollisena auktoriteettina vuodesta 1993 kuolinvuoteensa 1999 asti ja on ollut erittäin arvostettu myös maansa rajojen ulkopuolella. Hän on kuitenkin vain tietyn näkökannan edustaja. Maltillinen muslimi – joka ei tarkoita samaa kuin maallistunut, joita en käsittele tässä lainkaan – tulkitsee asioita useimmiten aivan eri tavalla kuin ibn Baz. Ja sama pätee monissa tapauksissa myös perinteisten lakikoulujen arvovaltaan luottavaan traditionalistiin tai konservatiiviin.

5.4. Islam ja kotoutumattomuuden paikat

Olen valinnut vastarinnan ilmauksiksi kaksi julkisessa keskustelussa huomiota saanutta teemaa, pakkoavioliitot ja tyttöjen ympärileikkaukset. Lisäksi otan kolmantena vastarinnan teemana esiin eristämiskäytännön. Siitä ei juurikaan puhuta eikä sitä oletukseni mukaan välttämättä edes tunnisteta. Eristämiskäytäntö liittyy kunniaväkivallan kysymyksiin ja sosiaaliseen kontrolliin (ks. Hansen 2016, 51-52), enkä sulkisi pois sitäkään mahdollisuutta, että se voi edeltää järjestettyä avioliittoa tai jopa pakkoavioliittoa. En väitä, että nämä olisivat ainoita islamista mahdollisen oikeutuksensa saavia yksittäisiä vastarinnan ilmauksia, mutta ilmeisimpiä ja sosiaalityön ja lain näkökulmasta huolestuttavimpia ne kyllä ovat. Pakkoavioliitto ja tyttöjen ympärileikkaus eivät sinänsä edes ole erityisesti islamiin liittyviä käytäntöjä, mutta kotoutumisen käsittelyni kannalta niitä esiintyy juuri Suomessa asuvien muslimien keskuudessa. Tarkastelen seuraavassa lyhyesti näiden kolmen kotoutumattomuuden paikan oikeutettavuutta islamin puitteissa. Mikään tyhjentävä vastaus esittämäni ei mitenkään voi olla.

Tätä kirjoitettaessa esillä keskustelussa oleva teema käsittelee pakkoavioliitoja (esim. Yle 17.1.2017; Iltalehti 18.10.2017; Iltalehti 5.4.2018 – internetartikkeleita). Niitä vaaditaan hallitukselle esitettävällä kansalaisten allekirjoitettavaksi julkaistulla vetoomuksella kriminalisoitavaksi (Ihmisoikeusliitto – internetsivu). Pakkoavioliitto on määritelty ”avioliitoksi, joka on solmittu ilman toisen tai molempien aviopuolisojen täyttä suostumusta tai johon heidät tai jompikumpi heistä on pakotettu tai painostettu. Määritelmä on kuitenkin niukka ja tosiasiaa ilmiö on moninaisempi.” (Hansen 2016, 78.) Voivatko vanhemmat sitten islamin mukaan näittää poikansa

tai tyttärensä avioliittoon ilman hänen suostumustaan, jolloin kyse olisi pakkoavioliitosta? Koraanissa asiasta ei ole mainintaa, mutta on useita tunnettuja haditheja eli kertomuksia profeetan sanoista, joissa avioliiton edellytyksenä ilmaistaan selvästi avioliittoon vihittävän naisen tai tytön suostumus, tosin suostumukseksi riittää se, että tyttö vaikenee. Niinpä myös suurmufti Ibn Baz vahvistaa fatwassaan (uskonoppineen uskonnollinen mielipide) juuri tämän kannan, sillä poikkeuksella, että isä voi naittaa alle 9-vuotiaan tyttärensä ilman tämän suostumusta (Ibn Baz, Fatwas vol 20 - internetsivu). Vanhemmat voisivat siis Ibn Bazin mukaan sopia lastensa avioliitoista lasten ollessa vielä pieniä. Toisaalta tulkitakseni klassisten islamin lakikoulukuntien sharia-tulkintoihin perehtyneen El Fadlin pohdintaa avioitumista koskevasta lainsäädännöstä vastaus kuuluu kyllä – nimittäin jos tytön isä on omaksunut shafi-lakikoulukunnan auktoriteetukseen, ”hän saattaisi uskoa, että hänellä on oikeus naittaa tyttärensä kenelle hän haluaa, tyttären suostumuksella tai ilman” (El Fadl 2001, 151; ks. myös 161-162). Summaten voi todeta, että pakkoavioliittojen ei (pääsääntöisesti) pitäisi olla mahdollisia, mikäli avioliitossa noudatetaan islamin mukaisia säännöstöjä. Tytön tai naisen kieltävä vastaus riittää – yllä mainituin poikkeuksin - mitätöimään avioliiton uskonnollisesti, mikä on islamissa avioliiton olennaisin osatekijä.

Tyttöjen ympärileikkaukset nousivat julkiseen keskusteluun Fenix ry:n julkaistessa selvityksensä 28.9.2017 Suomessa syntyneiden tyttöjen ympärileikkauksista. Selvityksen tekemistä varten haastateltiin neljää naista, jotka oli lähetetty ulkomaille ympärileikattaviksi. (Fenix ry - internetsivu.) Naisten ympärileikkauksia tehdään erityisesti keskisessä ja itäisessä Afrikassa sekä Egyptissä. Se periytyy tapana esi-islamilaисelta ajalta, ja niitä tehdään niin kristittyjen, muslimien kuin paikallisten animisti-uskontojen keskuudessa. Islamissa ympärileikkauksen uskonnollinen oikeutettavuus on hyvin kiistelty asia. Tehdessään haastatteluja viime vuosikymmenen alussa somalinalaisia koskevaa tutkimustaan varten Marja Tiilikainen selvitti myös ympärileikkaukseen liittyviä käsityksiä. Keskustelussa niin somalinalaisen kuin miespuolisen uskonoppineenkin kanssa tulee esiin leikkaus sunnana. Sunnalla tarkoitetaan hadithien kautta välittyviä profeetta Muhammedin sanoja tai tekoja, tai käytäntöjä jotka hän hiljaa hyväksyi / tuomitsi (El Fadl 2001, 307). Molemmat haastateltavat tarkoittavat sunna-leikkauksella pientä viiltoa, joka heidän käsityksensä mukaan islamin mukainen. Naishaastateltava kertoo, että hän tekisi tyttärelleen sunnan, jos asuisi Somaliassa - ja Suomessakin, jos se ei olisi rikollista. Uskonoppinut taas sanoo, että ”emme sano, että tehkää se, mutta me emme myöskään sano, että älkää tehkö sitä. Se on sunna, se on jokaisen oma päätös” (Tiilikainen 2003, 272). Reilu vuosikymmen myöhemmin *Suomen somalit* -kirjassa välittyvä näkemys on julkilausutusti huomattavasti kielteisempi (Mubarak 2015, 120-123).

Islamissa naisten ympärileikkausta on perusteltu uskonnollisesti juuri perimätietona, millä perusteella se on tulkittu uskonnolliseksi velvollisuudeksi. Sen tukena on käytetty hadithia (tai tapauskohtaisesti kahta, kolmea tai jopa neljää eri hadithia), jolla se on liitetty profeetta Muhammedin sanoihin. Saba Mahmood tulkitsee naisten uskonnollista ruohonjuuriaktivismia Egyptissä käsittelevässä tutkimuksessaan, että kyseinen hadith on heikko, so. sen autenttisuutta ei ole kyetty osoittamaan eikä sillä siten pitäisi olla velvoittavaa arvovaltaa. Siksi naisten ja tyttöjen ympärileikkauksen oikeutettavuutta on perusteltu täydentäen niin, että se tekona hyveellinen, koska sillä on myönteinen psykologinen vaikutus. Näin teon uskonnollinen velvoittavuus lisääntyy. (Mahmood 2012, 85-86.) Ympärileikkaukseen otettujen kantojen vastakkaisuus tulee hyvin esiin, kun Googlen hakuun laitetaan hakusanoiksi islam female circumcision. Ensimmäinen hakutulos puolustelee ympärileikkausta lääketieteellisestä näkökulmasta (Islamqa – internetsivu); WikiIslam-nimellä kulkeva sivusto päättyy todistelemaan useisiin haditheihin ja uskonoppineisiin vedoten, että ympärileikkaus on pakollinen (WikiIslam – internetsivu); kolmas sivusto toteaa samaa aineistoa tutkittuaan, ettei ympärileikkauksella ole mitään perustaa islamissa (Exploring islam – internetsivu); ja vielä neljäs sivusto käytyään sekin laajan aineiston läpi päättyy siihen, että naisen ympärileikkaus on vahingollinen ja että ainoa luvallinen asia muuttaa Jumalan luomaa on miehen ympärileikkaus (Last prophet info – internetsivu). Kaikilla sivuilla asiaa käsitellään laajasti ja ainakin näennäisen oppineesti, tosin lääketieteellinen perustelu on täysin pseudotiedettä ellei pahempaa. Ja vielä hämmentääkseni uskonnollisten käsitysten sekavuutta asiassa: puritaanin suurmuftin Ibn Bazin kahdessakin eri fatwassaan ilmaisema kanta oli se, että naisen ympärileikkaus on sunna siinä missä miehenkin ympärileikkaus (Ibn Baz, fatwas, vol 10; internet-sivu) velvoittaen näin myös naiset ympärileikattavaksi, kun taas Somaliassa taisteleva jihadi-salafistinen terroristijärjestö Al-Shabaab on yrittänyt kieltää sen (Danish Immigration Service 2016 – internetsivu).

Eristämiskäytännössä, joka on saattanut olla vallalla jo pakolaisperheen entisessä kotimaassa, kyse on siitä, että uudessa kulttuuriympäristössä havaitut todelliset tai kuvitellut piirteet koetaan uhkaavina tai saastuttavina omien arvojen näkökulmasta. Eristämiskäytäntöön saattaa liittyä jo lähtökohtaisesti kohonnut kunniaväkivallan uhka. Puhun siis uhkasta, siis riskitekijästä, en siis aktualisoituneesta väkivallasta. Ashencaen Crabtreeeniin (2017) viitaten kunniaväkivallan uhkassa on kyse tilanteesta, ”jossa perheenjäsenen, poikkeuksetta naispuolisen, todellisen tai kuvitellun käyttäytymisen nähdään mustamaalaavan perheen maineen ja siitä tulee siten *izzat*- (kunnia-) kysymys” (emt. 106). Tästä syystä etenkin perheen naispuolisten jäsenten kodin ulkopuolista liikkumista rajoitetaan.

Murrosikäisten tyttöjen kannalta kyse on oletettavasti seksuaalisuuden säätelystä; nuori kasvava tyttö halutaan säilyttää *puhtaana* tulevaa avioliittoa varten. Se varmistetaan siten, että rajoitetaan murrosikäisen tytön liikkumista, jotta vastakkaiseen sukupuoleen ei synny sopimattomiksi miellettyjä kontakteja. Kotoutumisvaiheessa olevan tytön mentaalisen kehityksen kannalta eristäminen saattaa olla kuitenkin kohtalokasta, sillä uudessa kulttuurissa kasvavan nuoren pitäisi kyetä – kuten kaikkien muidenkin kotoutujien – muodostamaan uusia mentaalisia kartografioita, jotka koskevat niin fyysistä todellisuutta (mitä voi tehdä, miten voi tehdä, missä ja miten voi liikkua, mikä on raha ja sen arvo jne.) kuin moraalikäsitteiden todellisuutta (sallitut ja kielletyt käytännöt, hyvät ja pahat asiat jne.). Jos näitä uusia kartografioita ei synny, mentaalinen hahmotuskyky jää tasolle, jota voi kuvata käsitteillä jäsentymätön (fyysinen todellisuus) ja rajaton (moraalikäsitteiden todellisuus). Tämän lyhyen kuvailun johdan omasta kokemuksestani sosiaalityöntekijänä.

Käsittelen tässä lyhyesti vain vanhoillista / puritaania islamtulkintaa, koska eristämiskäytännön uskonnollinen oikeutus perustuu niihin, ei väljempiin tai päinvastaisiin tulkintoihin. Marokkolaisen, itsekin lapsuutensa eristämiskäytäntöä harjoittavassa perheessä viettäneen muslimifeministi Fatima Mernissin (1991, 85-101) mukaan naisten eristämisen julkisesta tilasta sinetöi seuraava viattomalta kuulostava Koraanin jakeen osa: ”Uskovaiset, älkää astuko profeetan taloihin, ellei teitä ole kutsuttu syömään, ja tulkaa vasta kun on aika. - - Kun pyydätte hänen vaimoiltaan jotakin, tehkää se verhon takaa.” (Koraani 33:53). Mernissin mukaan verho laskeutui muslimien maailmaan tämän jakeen myötä ”jakaen muslimien tilan kahdeksi erilliseksi maailmaksi – sisäiseksi maailmaksi (kotitalous) ja ulkoiseksi maailmaksi (julkinen tila)” (Mernissi 1991, 100) - edellisen kuullessa naisille ja jälkimmäisen miehille. Mernissin tulkintaa tukee se, että erityisesti wahhabi-oppineet ovat tarttuneet juuri tähän jakeeseen perustellessaan naisten eristämistä muista miehistä kuin aivan lähimmistä sukulaisistaan. Toinen kohta Koraanissa, johon wahhabi-oppineet ovat hyödyntäneet, kuuluu seuraavasti: ”Pysykää taloissanne älkääkö koristautuko pakanuuden ajan tapaan.” (Koraani 33:33, osa). Vaikka kumpikin viitattu Koraanin jae on selvästi osoitettu profeetta Muhammedin vaimoille, ja jälkimmäisellä jakeella on vieläpä selkeä motivoiva historiallinen kontekstinsa (vaimoihin kohdistunut fyysinen uhka Medinassa), wahhabi-uskonoppineet ovat onnistuneet laajentamaan nämä kaksi jaetta koskemaan kaikkia naisia kaikkina aikoina. Jo aiemmin viittaamani suurmufti Ibn Baz käyttää pitkähkössä fatwassaan ”naisten vaarallisuudesta miesten työpaikoilla” (fatwan englanninkielinen käännös teoksessa El Fadl 2001, 289-296) juuri samoja Koraanin kohtia perustellessaan sitä, että naisen paikka on luonnostaan kotona.

Lyhyet käsittelyni yllä tuovat esiin sen, että kaikkia kuvattuja käytäntöjä voidaan oikeuttaa uskonnollisesti, tosin pakkoavioliittoa vain hyvin rajallisesti yleisen kannan ollessa sitä vastaan. Muslimille riittää periaatteessa yksi uskonnollisesti velvoittava tulkinta, jonka hän uskoo olevan oikein, käytännön ohjaamiseksi. Uskonnollisten oikeutusten rinnalla kulkee tietenkin kulttuurinen käytäntö, joka saattaa ohjata myös toimintaa. Kulttuuristen tapojen noudattaminen ja / tai omien vanhempien, sukulaisten tai laajemman sosiaalisen yhteisön tahtoon mukautuminen, olkoonkin että nämä vaikuttavina tekijöinä olisivat vallitsevina entisessä kotimaassa, saattaa olla kaikissa näissä käytännöissä se ratkaiseva tekijä. Uskonnon tulkintoja ei siis tekoon ryhtymiselle välttämättä edes tarvita. Sosiaalityön näkökulmasta tällaiset käytännöt – oikeutettiin niitä sitten uskonnon nimissä tai ei - ovat äärimmäisen haastavia. Se, että tyttöjä tai poikia lähetetään pakkoavioliittoihin ja tyttöjä mahdollisesti myös ympärileikattaviksi ulkomaille ja se, että tyttöjä eristetään koteihinsa ovat kotoutumisen romahduspisteitä, kotouttamisen epäonnistumisia – tietystä asiassa. Voidaan olettaa, että monet ulkomaille pakkoavioliittoon tai ympärileikattaviksi lähetettyjen tyttöjen perheistä ovat olleet mahdollisesti jopa samaan aikaan sosiaalityön asiakkuudessa, ja että sosiaali- ja perhetyöntekijät vierailevat perheissä, joissa murrosikäisiä tyttöjä eristetään ulkomailta. On äärimmäisen tärkeää, että maahanmuuttajien kanssa kotouttavaa työtä tekevät sosiaalihuollon työntekijät tuntevat ja tunnistavat kuvatus kaltaisia ilmiöitä ja osaavat toimia epäilysten herätessä sekä kotoutumisen että lain kannalta kestäväällä tavalla.

Yllä käsitellyt aiheet kulttuurisina yhteentörmäyksinä tai uskonnollisten käsitysten tuottamina vastarintoina eivät ole erityisen yleisiä käytäntöjä eivätkä ne kerro yksilöiden tai perheiden kokonaiskotoutumisesta enempää kuin tapahtumakulun verran. Mutta sikäli kuin pakkoavioliittoa, ympärileikkauksia ja eristämiskäytäntöä perustellaan uskonnollisilla argumenteilla – mikä on mahdollista, kuten olen osoittanut – tukevat ne tältä hyvin pieneltä osaltaan suomalaisten enemmistön uskomusta, etteivät islamilaisista maista pakolaisina tulleet kotoudu Suomeen. Mutta mikään argumentti ne eivät ole – ehdottomasti suurin osa siitä, mikä voidaan tulkita pakolaisten islamilaisuudeksi, mahtuu sallitun kulttuurisen itsemääräämisen piiriin.

5.5. Salafismi vastarintana

Ennen kuin etenen toiseen äärimmäisyyteen, kuvaan muutamalla sanalla, mikä on maltillisen islamin kanta edellä käsiteltyihin teemoihin. Maltillinen näkökanta korostaa naisten oikeuksien,

ihmisoikeuksien sekä yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden kaltaisia arvoja, koska niiden nähdään lähtökohtaisesti olevan juuri sitä, mistä profeetan aikaisessa islamissa oli kyse tai mihin hän yhteiskunnallisilla uudistuksillaan pyrki (vrt. mm. Mernissi 1991; Haylamaz & Harpei 2014; El Fadl 2005). Näitä arvoja ei johdeta länsimaisesta arvokontekstista – kyse ei maltillisessa islamtulkinnassa ei ole mistään opportunistista länsimaiden suuntaan – vaan islamilaisesta perinnöstä, so. Koraanista ja haditheista ja islamin klassisesta oikeusopista (El Fadl 2005, 180-202). Näin ollen lähtökohdiltaan maltillinen islam, pyrkiessään islamin juurille, voi olla lähtökohdissaan hyvinkin lähellä salafismia, vaikkakin näissä katsontakannoissa päädytään hyvin erilaisiin johtopäätelmiin. Tarkastelen seuraavassa salafismin ja kotoutumisen suhdetta.

Terrorismin tutkija Atte Kaleva (2018) jakaa tunnetun jaoteltavan mukaisesti salafistit kolmeen ryhmään; ensinnäkin pietisteihin, joita Kaleva kuvaa ”yhteiskunnallisesti hiljaisiksi ja epäaktiivisiksi” (emt. 51-52) lähinnä lähetystyöhön keskittyviksi; toiseksi poliittisiin salafisteihin, jotka pyrkivät vaikuttamaan yhteiskuntaan poliittisen osallistumisen ja puolueiden keinoin; ja kolmanneksi jihadi-salafisteihin, jotka erona edellisiin hyväksyvät väkivallan käytön välineenä tavoitteiden saavuttamiselle (emt. 50-53; jaotellun kritiikistä ks. Inge 2017, 10-11). Kalevan mukaan ”[k]aikkien salafistien päämäärä on sama: islamin uskon puhdistaminen kaikesta ulkoisesta ja maallisesta vaikutuksesta sekä uskovien yhteisön, umman, palauttaminen siihen pyhyyden tilaan, jossa se oli profeetan ja hurskaiden esi-isien aikaan” (emt. 49). Lyhyesti Kalevan mukaan salafistien tavoitteena on yhdistää muslimit kalifaatiksi yhden kalifi-hallitsijan ja sharian alaisuuteen 600-luvulla nykyisen Saudi-Arabian alueella vallinneen esikuvan mukaisesti (emt. 196). Kalevan käsittelyssä on se vakava ongelma, että hän ottaa salafi-jihadistien itsensä markkinoimat käsitykset shariasta ja profeetta Muhammedin aikaisesta yhteiskunnasta annettuina käyttäen niitä ikään kuin näillä marginaalisilla käsityksillä olisi jotenkin yleisempikin pätevyys muslimien keskuudessa, mikä ei pidä paikkaansa.

Salafismi on varsin hajanainen ja sisäisesti ristiriitainen islamin suuntaus. Madawi Al-Rasheedin mukaan 2000-luvun salafistit eroavat toisistaan näkemyksissään hallitusten laillisuudesta, demokratiasta, ihmisoikeuksista sekä naisten oikeuksista ja lopulta poliittisesta strategiasta. Yhtenä ääripäänä on suuntaus, joka edellyttää alistumista täydellisesti hallitsijoiden valtaan eikä ole millään lailla poliittisesti aloitteellinen. Toisena ääripäänä ovat jihadi-salafistit, jotka kannustavat aseelliseen taisteluun epäoikeudenmukaisiksi ja ennen kaikkea *kafireiksi* tulkittuja hallitsijoita vastaan. (Al-Rasheed 2007, 267 n. 1.) Salafismi on siis ilmiönä paljon laajempi kuin siihen oppinsa perustavat

väkivaltaa käyttävät ryhmät ja järjestöt. Itse asiassa salafistit esimerkiksi Ruotsissa ja Englannissa ovat äänekkäästi vastustaneet jihadistien tai jihadi-salafistien väkivaltaista ideologiaa ja taktiikoita (Carlbom 2017; Inge 2017, esim. 5, 9, 236). Salafismin piiriin on kuulunut myös wahhabismiin äärimmäisen kriittisesti suhtautuneita ajattelijoita (El Fadl 2001, 172; El Fadl 2005, 88-94). Uskonnollisilta tulkinnoiltaan nykyisin Euroopassa vallitseva salafismi on kuitenkin niin etäällä länsimaisen yhteiskunnan arvoista, että salafisteja Ruotsissa tarkastellut Aje Carlbom pitää salafismia yhteiskuntaan integroitumisen vastaisena uskonoppina (Carlbom 2017).

Mikä salafistisesta liikkeestä tekee niin erityisen, että sen voi tulkita olevan vastarintaa kotoutumiselle? Roel Meijerin (2013) mukaan ”[s]alafismi muuttaa nöyryytetyt, sorretut ja tyytymättömät nuoret ihmiset, syrjityt maahanmuuttajat tai poliittisesti alistetut valituksi lahkoksi - jolla on välitön etuoikeutettu pääsy Totuuteen” (emt. 13). Näin he kykenevät taistelemaan vastustajiensa – vanhempiensa, eliittien, valtion ja globaalin kapitalistisen järjestelmän kulttuuristen ja taloudellisten arvojen – hegemoniaa vastaan (emt.). Esimerkiksi Ranskassa salafistit ovat enimmäkseen nuoria, jotka asuvat suurten kaupunkien lähiöissä ja ovat varttuneet traditionaaliseen islamiin suuntautuneista maahanmuuttajaperheistä. Salafistit ovat vakuuttuneet siitä, että islam on täydellinen arvojen ja sääntöjen järjestelmä, minkä perusteella he voivat hylätä kaikki muut vaikutteet. Ja koska he elävät erillään – tai heidät on sysätty erilleen - muusta yhteiskunnasta, he ovat vakuuttuneet siitä, etteivät he kuulu enää kuulu siihen. (Adraoui 2013, 365.)

Metodologisesti salafismi nojaa Koraanin ja hadith-kirjallisuuden kirjaimelliseen tulkintaan, joka rakentuu Hamidin (2013) mukaan binaristisesti vastakkaisuuksille: Jumalan ykseys (*tawhid*) versus se että asetetaan Jumalalle vertaisia (*shirk*); uskollisuus profeetan antamaa esimerkkiä (*sunna*) kohtaan uskon ja rituaalin asioissa versus uudistukset (*bida*); kunnioitetaan kolmen ensimmäisen hurskaan muslimisukupolven (*al-salaf al-salih*) yhteiskuntaa ja tapoja versus hylätään sen jälkeinen islamin intellektuaalinen historia ja klassiset lakikoulukunnat (emt. 388). Carlbomin mukaan se, mikä salafismista tekee niin puoleensavetävää, on juuri sen tarjoama musta-valkoinen maailmankuva, ”jossa on helppo erottaa se, mikä on oikein / väärin, hyvää / huonoa ja kuka on ystävä / vihollinen” (Carlbom 2017, 317).

Roel Meijerin mukaan salafismin voima on sen käsityksessä, että ”me olemme parempia kuin te” (Meijer 2013, 13). Meijer jakaa tämän ylemmyydentunteen kuuteen keskeiseen tekijään. Ensinnäkin salafistit väittävät ”rakentavansa paremman moraalisen järjestyksen puhdistamalla olemassa olevat

rakenteet niin yksilön, perheen kuin yhteisön tasoilla” (emt.). Toiseksi salafistit väkevoittävät itseään uskoessaan oman uskonnollisen tietonsa ylivoimaan verrattuna kansan islamiin tai lakikoulukuntien islamiin. Kolmanneksi salafismi takaa kannattajilleen vahvan identiteetin. Neljänneksi salafismi mahdollistaa sen, että sen kannattajat voivat identifioida itsensä maailmanlaajuiseen islamin yhteisöön, ummaan. Viidenneksi vaikka salafismi on aktivismia, se on siitä huolimatta enimmäkseen poliittisesti vetäytyvää. Salafismi voimaannuttaa kannattajansa kehottamalla heitä tekemään lähetystyötä (*dawa*), jolloin kannattajat kykenevät osoittamaan ylemmyytensä paitsi yksityiselämässään myös julkisesti. Ja kuudenneksi salafistit, vaikka väittävätkin olevansa tinkimättömiä opissaan ja harjoittavansa opillista puhtautta, ovat sisäisesti monitulkinnallisuuteen perustuva lahko. Sen puitteissa voidaan esimerkiksi kannattaa hallituksia tai vastustaa niitä. (Emt. 13-14; vrt. opillisesta joustavuudesta Al-Rasheed yllä.) Salafismi on islamin suuntaus, jonka puitteissa tehdään aktiivisesti käännystyötä tai lähetystyötä (*dawa*) etenkin muslimien keskuudessa ja johon myös käännetään (mm. Al-Rasheed 2007; Wibye 2017; kääntymisen prosessista Inge 2017, 7; *dawa*-aktivismista Ruotsissa ks. Carlbom 2017). Salafistien määrää Suomessa ei ole olemassa luotettavia arvioita. On mahdollista, että salafismi on varsinaisesti vasta tuloillaan Suomeen. Kotoutumisen näkökulmasta on olennaista, että salafistisessa kääntymisessä hylätään se normatiivinen, normaali, minkä sisäistäminen on kotouttamisen tarkoitus. Meijeriin (yllä) viitaten salafismille on ominaista ylemmyyden tunne, kokemus siitä että noudatetaan aidompaa islamia kuin muut. Kun uskotaan lupaukseen, jonka mukaan islam sisältää ja tarjoaa kaiken, mitä elämässä tarvitaan, niin salafistit voivat kääntää selkensä – ainakin valikoiden – länsimaisille arvoille.

Radikalisoituminen - viitattaessaan terrorismiin - on *dawa*-salafismista erillinen ilmiö, vaikka uskonnollisten tulkintojen tasolla yhtäläisyydet salafismin ja jihadi-salafismin ovat selvät. Radikalisoituneet, esimerkiksi Syyriaan taistelemaan terroristijärjestöjen riveissä taistelemaan lähteneet, eivät siis ole valikoituneet erityisesti juuri salafististien riveistä. Mitään yhtä yhteistä taustatekijää ei radikalisoitumiselle itse asiassa ole löydetty. Terrorismin tutkija Leena Malkki tutkailee internet-artikkelissaan sitä, miksi uskonto ei riitä selittämään uskontolähtöistä terrorismia. Malkin mukaan kyse on aina monen osatekijän vaikutuksesta. Syrjäytymistä ja huonoa kotoutumista merkittävämpi tekijä on hänen mukaansa vääryyden kokemus. Välittävänä tekijänä väkivaltaan ryhtymiselle toimivat sosiaaliset verkostot, joiden kautta toimija löytää niin kontakteja kuin solidaarisuuttakin; sosiaalisissa verkostoissa radikaaleja näkemyksiä jaetaan toisten kanssa. Ideologia toimii kokonaisuudessa teon merkityksen antajana ja oikeuttajana. Myös tunteet, kuten

koston halu ja kokemus siitä, että on osa jotakin historiallista, voivat olla tärkeä motivaattori. Kaiken kaikkiaan terroristiseen tekoon ryhtyminen vaatii puhumisen sijasta toimintaan orientoituneisuutta. (Malkki 2016 – internetsivu). Huomionarvoinen on Malkin toteamus ”[t]erroristiskuihin osallistuneet eivät kuitenkaan vaikuta yleisesti olleen mitenkään erityisen syrjäytyneitä tai huonosti kotoutuneita” (emt.).

6. POHDINTA

Olen käsitellyt edellä turvapaikkamenettelyssä oleskeluluvan saaneiden pakolaisten kotoutumista Suomeen ja siihen liittyen kotouttavaa sosiaalityötä. Käsittelyni on perustunut osin oman työkokemuksen reflektioon toimittuani sosiaalityöntekijänä Hämeenlinnan kaupungin sosiaalihuollon kotouttavassa yksikössä, pakolaisten vastaanotossa. Näkökulmani on tästä syystä ollut ainakin jossakin määrin Hämeenlinna keskeinen; samaten tarkastelu on suurelta osin rajoittunut kotoutumisen kolmeen ensimmäiseen vuoteen. Hämeenlinnassa on hyvät kotouttamispalvelut; ne saavat kehuja niin asiakkailta kuin tulkeiltakin. Kotouttamispalveluja täydentää kaupungin maahanmuuttoinfo, josta maahanmuuttaja voi saada neljänä päivänä viikossa opastusta; pakolaistaustaisille oman kielisiä opastuksia on infossa yhtenä päivänä viikossa arabiaksi ja yhtenä päivänä persian ja darin sekä kurdi-soranin kielillä (Hämeenlinna.fi – internetsivu). Lisäksi Hämeen Settlementin päivystävä ohjaaja palvelee arkipäivisin avun ja opastuksen tarpeessa olevia pakolaisia ja muita maahanmuuttajia. Näkökulmani on siis ollut hyvien kotouttamispalveluiden kaupunki. Mutta mikä on tilanne, jos asuukin kunnassa, jossa kotoutujalle ei ole palveluita riittävästi?

Jukka Mäkelä (2017) tarkastelee haastattelumenetelmällä tekemässään tutkimuksessa pakolaistaustaisten kotoutumista kahdesta näkökulmasta: kotoutumisen onnistuminen ja rasismikokemukset. Useimmat Mäkelän haastattelemista kokevat Suomen joko kodikseen tai ainakin maaksi, jonne aikovat jäädä. Osa haastatelluista kuitenkin kokee olonsa Suomessa vieraaksi, etteivät he kuulu joukkoon. (Emt. 39-41.) Merkille pantavaa Mäkelän haastattelujen annissa on se, että kukaan haastatelluista ei kokenut saamiaan kotoutumispalveluita riittäviksi, vaan ne olivat ”olleet joko kestoiltaan hyvin rajoittuneita tai sisällöltään riittämättömiä” (emt. 41). Vaikka apua olisikin tarjolla, sitä ei saa ilman omaa aktiivisuutta. Ja edelleen vaikka apua saisikin, sen saamisessa kestää niin kauan, ettei se ratkaise akuuttia tilannetta. Etenkään käytännön asioissa kotoutujat eivät Mäkelän mukaan olleet kokeneet saaneensa viranomaisilta apua. Myös kotoutumiskoulutuksen antamia kielellisiä tai muita valmiuksia pidettiin yleisesti riittämättöminä, joten kielitaito oli jäänyt puutteelliseksi. Ainoaksi mahdollisuudeksi haastateltavat näkivät avuntarpeessa oman viiteryhmänsä puoleen kääntymisen. (Emt. 41-46.) Mäkelä päättelee, että tehokkaammat kotouttamistoimenpiteet lisäisivät kotoutumisen onnistumista (emt. 58). Edelleen Mäkelän mukaan jos ei ole palveluja, joihin tukeutuen kotoutujat oppisivat arkielämän perustaidot- ja tiedot, lisätään heidän syrjäytymisriskiään, etenkin niiden osalta, joilla ei ole korvaavia

viiteryhmäverkostoja (emt. 59). Mäkelä mukaan juuri ”[s]ellaiset maahanmuuttajat, jotka eivät syystä tai toisesta itse kykene hakemaan apua kotoutumisensa edistämiseksi, jäävät siis useimmiten kokonaan ilman apua. Tällaiset maahanmuuttajat ovat tyypillisesti juuri niitä, jotka apua eniten kaipaisivat, esimerkiksi menneisyyden traumaista tai mielenterveysongelmista kärsivät henkilöt.” (Emt 60.) Mäkelän tutkimus on Hämeenlinnan näkökulmasta hämmentävää luettavaa.

Käsittelin luvussa 2.4. kotouttavaa sosiaalityötä erityisenä sosiaalityön alueena. Sekä Merja Aniksen (2006 ja 2008) että Kirsi Juhilan (2013) tutkimukset auttoivat paikantamaan ja käsitteellistämään tätä kotouttamisen erityislaatuista. Erityisesti Juhilan käsitteellistämä kumppanuussuhde osoittautui havainnolliseksi käsitteeksi kotouttamissosiaalityölle. Työtä tehdään hyvin lähellä asiakasta, mikä mahdollistaa luottamuksellisen suhteen asiakkaan ja viranomaisen välille. Läheltä asiakas on itsenään läsnä, ruumiillis-tajunnallis-situationaalisenä minänä, ei kotoutuvan asiakkaan tai kulttuurisen taustansa stereotypiana. Kun asiakas on läsnä, hän kykenee myös itse säätämään kohtaamista, jolloin hänen mahdolliset ongelmansa tulevat puheeksi; asiakas tietää, että hän voi puhua; ja asiakas tietää, että häntä mahdollisuuksien mukaan myös autetaan, jos hän vain ilmaisee asiansa.

Kuten Mäkelän tutkimassa kunnassa myös Hämeenlinnassa korostetaan kotoutujan omaa aktiivisuutta; Hämeenlinnassa sen ei vain odoteta toteutuvan heti alusta alkaen. Ei vain sosiaalityöntekijä vaan koko palvelukokonaisuus osallistuu kotouttamiseen: tarjolla on opastuspalveluita; neuvotaan mistä voi ostaa halvalla huonekaluja ja muita tarvikkeita, varataan aikoja Kelaan ja muuhun viranomaiseen, ja tarvittaessa opastaja saattaa paikan päälle ja on paikalla asiointin ajan. Sama pätee sosiaaliohjaajiin, perhetyöntekijään ja terveydenhuollon henkilöstöön, kuhunkin oman työkuvaransa puitteissa ja tarpeen vaatiessa sen ylittäen. Luotetaan siihen, että asiakkaiden oma aktiivisuus kasvaa vähitellen, jos ja kun heitä ei vain jätetä heitteille, ei alussa eikä myöhemmässäkään vaiheessa, jos asiakkaalle tulee akuutteja ongelmia. Juhilan kumppanuussuhde on kotouttamisen ympäristöissä ennen kaikkea ennaltaehkäisevä suhde. Kotoutumiseen liittyy paljon arvaamattomia tekijöitä, kuten Lauri Rauhalan (luku 3.1.) ja satunnaistekijöiden (luku 4.1.) käsittelyilläni pyrin osoittamaan; kotouttaminen ennaltaehkäisemisenä on näiden satunnaistekijöiden negatiivisten vaikutusten karsimista mahdollisimman vähiin. Kun asiakas kohdataan läheltä, juuri hänen kotoutumisen ongelmansa tulevat keskustelun alle; niitä ei katsota mistään valmiista taulukosta tai Kotoutumiskaaresta (luku 4.1.), mikä tarkoittaisi vain ihmisen kohtaamattomuutta. Myöskään muiden ennako-oletusten ei pitäisi antaa vaikuttaa. Siksi

traumadiskurssin (luku 4.5.) tulee olla kotoutumisen palveluksessa, ei kotoutujan patologisoija. Kumppanuussuhde tuottaa luottavaisia asiakkaita: viranomaisiin tai Suomeen ei menetetä luottamusta, vaikka kaupungilla sattuisikin joutumaan rasistisen huutelun tai väkivallan kohteeksi. Eikä asiakkaan avuntarpeessa tarvitse kääntyä oman viiteryhmänsä puoleen; se tieto on aina satunnaista, joskus oikeaa, liian usein väärää tietoa.

Sekä Merja Aniksen että Kirsi Juhilan käsitteistön kautta avautuu myös kotouttavan sosiaalityön paradoksaalinen luonne. Aniksen käsitteiden näkökulmasta kotouttava sosiaalityö rakentuu kahden lähes vastakkaisen viitekehyksen, osallistavan viitekehyksen ja sopeuttavan viitekehyksen puitteissa. Työnä kotouttaminen pyrkii osallistamiseen, tavoitteiltaan se on sopeuttavaa. Sama kaksinaisuus tulee esiin myös, kun Juhilan kumppanuussuhteen rinnalle otetaan liittämisen- ja kontrollisuhde. Osallistava viitekehys ja kumppanuussuhde ilmaisevat kotouttavan sosiaalityön menetelmällistä puolta, kun taas sopeuttava viitekehys ja liittämisen- ja kontrollisuhde ovat läsnä työn tarkoituksessa - joka on lyhyesti ilmaistuna **normalisointi**.

Asetelmallisesti kotoutujat tulevat epänormaalista. Kyse ei tietenkään ole siitä, että sosiaalityöntekijä näkisi asiakkaansa epänormaaleina. Kyse on siitä, millaisiksi modernin hallinnallisuuden kehitys on tuottanut tieto-vallan struktuurinsa ja vallan toimintonsa. Tieto-valta toimii dikotomisesti; se irrottaa hullun normaalista, rikollisen kunnan kansalaisesta, sairaan terveestä... ja pakolaisen kantasuomalaisesta, normaalista. Sosiaalityöntekijän roolina on toimia Foucault'n sanoin ”kasvattajana” kuten peruskoulun opettaja, ”[h]eillä on ollut tämä rooli, toimia papista seuraavina” (Chambon 1999, 93). Pappi yrittää pelastaa syntisiä, kotouttava sosiaalityöntekijä yrittää kasvattaa satunnaisuuksien heterogenian vaikutuksia karsimalla kotoutujista Juhilan sanoin täysivaltaisia kansalaisia, toisaalta vapauksiensa ja sosiaalisten oikeuksiensa subjekteja, toisaalta aktiivisia sosiaalisen osallisuutensa subjekteja (Juhila 2013, 118). Se ei ole mahdollista, jos epänormaalisuus ikuistetaan olemukselliseksi, kotoutujan olemukseen välttämättä kuuluvaksi, kuten traumadiskurssi pakolaiset patologisoimalla tekee; se ei ole mahdollista, jos siihen ei anneta kunnollisilla kotouttavilla palveluilla edes mahdollisuutta; eikä se ole mahdollista ilman normaalia, siis normaalin rajojen sisäistämistä sellaisina kuin yhteiskunnassamme vallitsevat. Yhteiskuntamme perustuu kovaan uusliberalismin mukaiseen kilpailujärjestelmään. Kotouttavan sosiaalityön kaksinainen luonne toisaalta osallistavana, toisaalta sopeuttavana pyrkii tuottamaan työmarkkinoiden käytettäväksi hyviä ammattilaisia. Kaksinainen luonne on kotouttamisen paradoksi. Toisaalta se palvelee yhteiskunnallisia etuja ja tavoitteita; mutta

samalla se palvelee myös kotoutujien omia tavoitteita ja haaveita, so. saada työpaikka, kyetä elättämään itsensä ja perheensä, luoda hyvä elämä uudessa kotimaassa.

Luvussa 4 tarkastelin tätä normalisoimisen prosessia hyödyntäen Michel Foucault'n tutkinnan, kurin ja itsen tekniikoiden käsitteitä. Ne tuntuivat lopultakin – vasta jälkikäteen, yli kaksivuotisen työrupeamani jälkeen – tuottavan näkyville sen, mistä kotouttamisessa on kysymys. Etenkin Ken Moffattin teksti sosiaalitoimen valtakäytännöistä sekä Catherine E. Footen ja Arthur W. Frankin suruterapian dekonstruktio avasivat näköalan Foucault'n käsitteiden soveltuvuudesta myös kotoutumisen ja kotouttamisen analysoimiseksi. Kotoutuminen ei ole jotakin kotoutumisen mallin mukaista seuraamista tai viranomaisten tuottamien artefaktien opettelua ulkoa, vaan se on vallan tekniikoiden - kurinalaistamisen ja itsen tekniikoiden - kautta sisäistettyä tutkinnalla säädeltyä normaalin rajojen piirtymistä kotoutujan sieluun, Lauri Rauhalan termein eri situaatioissa sallitun rajoissa aktualisoituvia ruumiillisia ja tajunnallisia käytäntöjä.

Otin käyttööni Arto Noron aikalaisdiagnoosin käsittelystä perspektivististen synteisien käsitteen. Luvun 4 tarkastelujen, perspektivististen synteisien tarkoituksena oli tuottaa esiin se **muoto**, jolla interventiot (kotouttamistoimenpiteet) välittävät ja tuottavat rajoja kotoutumiselle, so. **normaalille**. Interventio voi olla miltei mikä tahansa valtasuhteen ilmaus; esimerkiksi kotoutumiskoulutuksessa opettaja pyytää opiskelijaa olemaan näpräämättä puhelintaan oppitunnilla; sosiaalityöntekijä ei myönnä opiskelijalle bussin kuukausikorttia, koska hänen tulee se maksaa omista rahoistaan, jotka hän on tuhlannut muuhun; naapuri valittaa isännöitsijälle kotoutujan asunnosta kuuluvasta öisestä metelöinnistä. Ne ilmaisevat normaalin tuotannon, hygienian ja rajojen varjelun mekanismia. Kotouttava työ käytännössä koostuu, niin väitän, tällaisten episodien ja rajojen koetteluun (vastarinta, luku 5.1.) kohtaamisesta valtasuhteessa, jossa asetetaan normaali ja sen rajat. Voi siis sanoa, että **kotouttamisessa on kyse** toisinaan epäsystemaattisesta, toisinaan systemaattisesta mutta lopputuloksen tavoitteen kannalta **kokonaisvaltaisesta pedagogiikasta, joka** - mukaan lukien suomen kielen, yhteiskuntatiedon ja muun valistuksellisen opettamisen - **sisältää normatiivisen käyttäytymisen ja olemisen kehikon sisäistämisvaatimuksen ja keinot sen todellistumiseen kotoutujassa.**

Foucault'n käsitteistö saattaa vaikuttaa turhan tuhdilta arsenaalilta purkaa sosiaalityön näkökulmaa niinkin haavoittuvasta kohteesta kuin mitä pakolainen ja hänen kotoutuminsensa on. Itse en tällaista epäuskoa allekirjoita. Pikemminkin kyse on realismista: onko vaihtoehtoja? Me yhteiskuntana

kotoutamme siten, miten me itse olemme vallan mekanismien tuottamina ja verkostoissa sosiaalistuneet. Lisäksi arkisemmin: kotoutumista luonnehtii kiire kahdesta suunnasta, kuten sanottua, toisaalta halutaan saada äkkiä työvoimaa työmarkkinoille (valtio), toisaalta halutaan saada äkkiä haltuun vaaditut kvaliteetit jotta päästään työmarkkinoille (kotoutuja). Juuri tämä ajallinen tekijä juuri tekee - vallankäytön yleensä paljon hienovaraisempiin ja hienostuneempiin menetelmiin nähden - kotouttamisesta vallankäyttönä kärsimätöntä ja karkeaa. Siinä mielessä se, mitä kotoutujalta kotoutuakseen vaaditaan, on **enemmän kuin normaali**. Siksi on todella kestäväntöntä ja moraalisesti ala-arvoista, että yhteiskunnassamme kotoutuvia pakolaisia kohdellaan alentavasti, syrjien, rasisestisesti, ja vähimmillään välinpitämättömästi, ghettouttaen. Kotoutunutkin pakolaistaustainen on tällaiset aatevirtaukset vallanneissa ympäristöissä **vähemmän kuin normaali**.

Luvussa 5. jouduin hetkeksi varsin etäälle sosiaalityön perinteiseltä alueelta. Mielestäni se oli perusteltua ja välttämätöntäkin. Ensinnäkin kotouttavassa sosiaalityössä ollaan tekemisissä toisista kulttuureista tulevien ihmisten kanssa, joten ainakin jonkintasoinen kulttuurinen ymmärrys ja avoimuus ovat välttämätön lähtökohta työlle. Ja toiseksi saatuaani 4. luvussa luotua näkymän siitä, mistä kotoutumisesta on kyse (1. tutkimuskysymykseni), tarkoitukseni oli siltä pohjalta vastata myös kysymykseen, voiko islamilla olla vaikutusta kotoutumiseen (2. tutkimuskysymykseni). Olin lähtenyt johdantoluvussa liikkeelle kyselytutkimuksesta, jonka tuloksen mukaan 57% suomalaisista ei usko islamilaisista maista tulevien pakolaisten sopeutuvan Suomeen. Pidin tätä enemmistönäkemyksiä vääränä yksinkertaisesti siitä syystä, että minulla ei ollut pienintäkään käsitystä siitä, miten islam voisi vaikuttaa haitallisesti ihmisten kotoutumiseen – tunnen islamia jossakin määrin – ja edelleen, en ollut havainnut työtä maahanmuuttajien kanssa tehdessäni (Setlementti, Hämeenlinnan kaupunki) mitään sellaista, mikä tukisi kyseistä väitettä. Asia jäi kuitenkin vaivaamaan minua.

Pelkistin luvussa 5. tarkasteluni pelkästään islamiin – muiden mahdollisten vaikuttavien tekijöiden jäädessä tarkastelun ulkopuolelle. Näitä muita mahdollisia vaikuttavia tekijöitä ovat ainakin entisen kotimaan kulttuuriset muodot (esimerkiksi patriarkalisuus, kunniakäsitykset) ilmaisten aiemmassa sosiaalisaatiossa sisäistettyjä sosiokulttuurisia käytäntöjä sekä entisessä kotimaassa asuvien omaisten, läheisten, suvun ja jopa heimon tai klaanin vaikutus. Tarkastelin tutkimuskysymystä viiden suodattimen läpi, jotka käyn vielä seuraavassa läpi kokoavasti ja kommentoiden: 1. mikä on yhteistä kaikille muslimeille; 2. pakkoavioliitot; 3. tyttöjen ympärileikkaus; 4. eristämiskäytäntö; 5.

salafismi. **1. Käsitteellistys siitä, minkä kaikki muslimit hyväksyvät.** Tältä pohjalta mitään kotoutumisen esteitä ei voi hahmottaa. Sen puolesta osoituksena ovat ne tuhannet muslimit, jotka viimeisen kolmen vuosikymmenen aikana ovat kotoutuneet Suomeen ja ovat säilyttäneet samalla oman uskonsa vahvana. **2. Pakkoavioliitot.** Islamin yleinen kanta on se, että kummankin avioliittoon vihittävän suostumus on välttämätön ennen kuin avioliitto voidaan solmia. Avioliitto on yksinkertaisesti uskonnollisesti mitätön ilman tätä suostumusta. Yllättävä poikkeus on sunnalainen shafi-lakikoulukunta, jonka puitteissa on esitetty tulkintoja, joiden mukaan tyttären isä tai jopa isoisä voi naittaa tytön ilman tämän suostumusta. Vaikka pääsääntö on, ettei pakkoavioliitto ole mahdollinen, se ei tietenkään poista sitä tosiasiaa, etteivätkö muslimivanhemmat (muutkin kuin shafit) pakottaisi erityisesti tyttäriään järjestämiinsä avioliittoihin. Tällaisissa tapauksissa kyse on pikemminkin entisen kotimaan kulttuurin, suvun sekä kunniakäsitysten asettamista paineista – ja varmasti joissakin tapauksissa myös rahasta – kuin islamin vaikutuksesta, vaikka se verhona perusteluissa olisikin käytössä. **3. Tyttöjen ympärileikkaus.** Ympärileikkausta perustellaan uskonnollisesti, mutta se on hyvin kiistelty asia. On mahdollista, että myös Suomesta lähtee vanhempiensa mukana tyttöjä ulkomaille ympärileikattaviksi. Se on helppoa siinä vaiheessa, kun on saatu Suomen kansalaisuus; sitä ennen entisessä kotimaassa käymisellä riskeeraa oleskelulupansa. Erityisesti somalitytöt voivat joutua kokemaan tämän kohtalon, vaikka Suomessa onkin kampanjoitu somalien keskuudessa laajasti ympärileikkauksia vastaan ja asenneilmapiiri on ainakin päällisin puolin muuttunut (Mubarak 2015, 120-122). Toisaalta yksittäisen Suomessa asuvan imaamin tai muun uskonoppineen vaikutus saattaa olla päätöstä tehdessä myös suuri. Toisaalta tässäkin asiassa paine saattaa tulla uskonnollisten perusteluiden ohella tai sijasta esimerkiksi Somaliassa asuvilta omaisilta - perinnettä halutaan jatkaa. **4. Eristämiskäytäntö.** Suomessa eristetään murrosikäisiä teinityttöjä, siitä olen varma. Sosiaalihuollon ammattilaisten arvioitavaksi jää, miten totaalinen kukin eristämistapaus on ja miten vahingollinen se on tytön mielenterveydelle. Eristämiskäytäntöä voidaan perustella traditionalististen ja salafi-wahhabismin mukaisten islamtulkintojen nojalla, vaikkakaan mitään kiistatonta eristämisen kulttuuria ei islamissa ole. Eikä islam tässäkään asiassa ole välttämättä ainoa selittävä tekijä, eristämiskäytäntö saattaa pohjautua myös patriarkaalisen kulttuurin mukaisille kunniakäsityksille.

Kohdat 2, 3 ja 4 toteutuessaan kertovat kyseisen aspektin osalta tietenkin siitä, että kotoutuminen ei ole onnistunut – vaikkakaan sitä johtopäätelmää ei voi tehdä, että kotoutuminen olisi myöskään kokonaisuudessaan epäonnistunut; käytännöt todistavat vain omasta puolestaan. Kuitenkin se, että käytännöt saavat tukea eriasteisesti myös islamin tulkinnoista, tarkoittaa sitä, että ainakin näiden

käytäntöjen osalta islamilaisilla käsityksillä saattaa olla negatiivista vaikutusta kotoutumiseen. Monet pakolaisina tulleet perheet ovat sosiaalihuollon asiakkuudessa vielä kolmivuotisen kotoutumisajan jälkeenkin. Edellä mainittujen käytäntöjen osalta se tarkoittaa sitä, että niin kotouttavat sosiaalityöntekijät kuin sosiaalityöntekijät yleensäkin joutuvat toimimaan riskien arvioijina, sillä jokainen pakkoavioliittoon tai ympärileikattavaksi lähetetty tyttö on liikaa; ne ovat molemmat karkeita rikoksia. Ja jokaisessa eristämistapauksessa kyse saattaa olla siitä, että tyttöä säilytetään *puhtaana* tulevaa pakkoavioliittoa varten mukaan lukien se, että kyse on henkisestä väkivallasta, jolla saattaa olla vakavaa vaikutusta tytön mielenterveyteen. Pakkoavioliitoista ja ympärileikkauksista on puhuttu julkisuudessa suhteellisen paljon. Sen sijaan eristämiskäytännöstä ei tietääkseni ole keskusteltu, ikään kuin sitä ei olisi olemassa, mikä tarkoittaa, ettei myöskään eristämiskäytännön uhriksi joutuvia tyttöjä ole sosiaalityölle ja muille instansseille olemassa.

Keinoina käsittelemieni ja niille analogisten tapausten ennaltaehkäisylle on yksinkertaisesti valistus ja tietoisuuden lisääminen siitä, että kyse on rikoksista ja että tekojen tekijät ovat rikosoikeudellisessa vastuussa teoistaan. Valistuksen tulisi olla lähtöisin myös sellaisten muslimien keskuudesta, joilla on arvovaltaa, koska yksittäiset muslimit uskovat ja perustavat toimintansa arvostamiensa uskonoppineiden tulkintoihin. Sosiaalityöntekijöiden tulisi olla tietoisia näistä ilmiöistä, jotta he osaavat orientoitua perheiden sisäiseen dynamiikkaan riskien arvioimisen näkökulmasta - ja jotta he osaavat ottaa myös perheen lapset erillisinä subjekteina huomioon arvioita tehdessään.

Kaiken kaikkiaan kotoutumisen ja sen ongelmien ymmärtämiseksi tarvitaan lisää tutkimusta. Itse näkisin parhaaksi tutkimukselliseksi lähestymistavaksi etnografisen seurantatutkimuksen, joka tuottaa tietoa kotoutumisesta hitaana, vuosia kestävässä prosessina ja joka osaa kiinnittää huomiota kotoutumisen vaikeuksiin ja niiden syihin. Foucault'n vastarinnan käsitteen kautta saattaisi olla etnografisen tutkimuksen keinoin mahdollista jäsentää kotoutumisen ongelmia suhteessa kotoutujien uskonnollisiin ja kulttuurisiin käsityksiin. Ilman pitkäaikaisseurantaa läheltä, kotoutuvien ihmisten keskuudessa, tällaista luottamukseen perustuvaa tietoa voi olla vaikea tuottaa. Salafismia uskonnollisena suuntauksena, sen yleisyyttä ja sen vaikutusta kotoutumiseen, pitäisi myös Suomessa tutkia. Muualla näitä salafismia koskevia tutkimuksia tai ainakin kartoituksia on tehty (esim. Adraoui 2013; Al-Rasheed 2007; Carlbom 2017; Hamid 2013; Inge 2017; Mahmood 2012).

Tutkimuseettisesti tämä tutkielma määrittyy poliittisen etiikasta käsin. Foucault'laisen käsittelytavan ei antihumanistisenakaan tarkoitus ole olla kohdettaan alentava. Kun olen puhunut epänormaalista, olen tarkoittanut sitä, että valta tuottaa tämän epänormaalin; en siis minä tutkiessani tätä valtaa. Se, mitä olen kotoutumisesta ja kotouttamisesta kirjoittanut, perustuu käsitteelliseen analyysiin, jonka kohteena on ollut se, miten vallan mekanismit tuottavat kotouttamisen ja kotoutumisen. Olen täydentänyt tekstiäni muiden kirjoittajien julkaisemilla haastattelulainauksilla. Näissä tapauksissa haastateltava on jo alun perin antanut luvan haastattelun julkaisemiselle; olen lainauksissani menetellyt normaalin akateemisen käytännön mukaisesti. Olen näissä lainauksissa pyrkinyt olemaan haastateltavan tarkoitteelle mahdollisimman uskollinen. Oman työni reflektiot olen laatinut siten, etteivät kuvaukseni ole palautettavissa kehenkään tunnistettavana henkilönä.

Lähestymistapani on ollut realistinen, mutta jos tällaisesta realistisesta käsittelytavasta aukeaa jotakin kriittistä, kuten tarkoitus on, niin se ei missään nimessä kohdistu kotoutuviin pakolaisiin vaan omaan yhteiskuntaamme - ensinnäkin siihen, että yhteiskunnassamme sallitaan rasismin kaltaisia ihmisiä halventavia käytäntöjä; toiseksi kritiikkini on epäsuoraa; olen kuvannut ympäristöä, jossa kotouttamisen palvelut ovat hyvät; jos ne jossakin kunnassa eivät sitä ole, kritiikki on täysin ansaittua; ja kolmanneksi laajemmin olen sitä mieltä, että tieto-vallan rakenteet, jotka alun perinkin perustuvat normaali versus epänormaali -asetelmalle, pitäisi käsitteellisesti dekonstruoida ja käytännössä tavalla tai toisella purkaa ja korvata ihmistä enemmän kunnioittavilla käytännöillä.

Islamiin kohdistamani kriittinen silmäys voi loukata jotakuta; erityisesti salafismin käsittelyni voidaan kokea kritiikiksi, jollaiset pyritään usein leimamaan islamofobiaksi. En usko potevani islamofobiaa, edustan vain vähän toisenlaista islamia kuin mitä puritaanit salafistit. Tarkasteluni ei kuitenkaan pohjaudu tulkinnallisille eroille islamista vaan näkökulmani on kotoutumisen analyysi.

Salafismi (kohta 5). Luvussa 5.3. kertamani lyhyen kuvauksen aina varhaisesta wahhabilaisesta teologisesta orientaatiosta nykypäivän wahhabismin ja salafismin sulautumiseen sekä erillisen salafismin käsittelyni luvussa 5.5. tarkoitus oli osoittaa, että siinä määrin kuin salafistisilla ajatuksilla ja salafismilla itsellään on vaikutusta Suomeen kotoutuvien pakolaisten keskuudessa, niillä todennäköisesti on vaikutusta myös kotoutumiseen. Salafismi on yksittäisen muslimin uskonnollisena arvo- ja normiperustana niin tietoisien kaukana länsimaisen yhteiskunnan yleisestä arvo- ja normiperustasta, että sen voi nähdä toimivan kotoutumisen kannalta resistanttina tekijänä, kuten esimerkiksi seuraavasta Koraanin jakeesta literalistisesti luettuna voi päätellä:

”Uskovaiset, älkää ottako juutalaisia ja kristittyjä ystäviksenne; he ovat toistensa ystäviä. Joka teistä ottaa heitä ystävikseen, kuuluu heihin. Jumala ei johdata väärintekijöitä” (Koraani 5:51). Jos salafisti toimii kirjaimellisesti sen ohjaamana, mitä Koraanissa sanotaan – välittämättä jakeen yleisemmästä tulkinnallisesta kontekstista - hän eristäytyy suomalaisista ihmisistä ja länsimaisina pitämistään käytännöistä. Vaikka kotoutumista tapahtuisikin, se tapahtuu valikoiden ja torjuen, äärimmäisenä esimerkkinä islamilaiseen terrorismiin liitetty jihadi-salafismi, joka äkillisenä radikalisoitumisena kääntyy kaikkea kotoutumisessa omaksuttua vastaan.

Kuva salafismista, jonka kykenen tutkielmassani antamaan, on yleistävä. Se johtuu siitä, että länsimaiset kirjoittajat, jotka salafismia käsittelevät, kuvailevat salafismia yleensä ilmiönä, joka sisäisessä moninaisuudessaankin on antiteesi länsimaisille arvoille, niiden torjuntaa, siis yleistävästi erillistä. Pahimmillaan kuva salafisteista on stereotyyppinen; luodaan perustaa ennakkoluuloille paljon laajempaa ihmisryhmää kohtaan (salafistit), vaikka varsinaisena kuvauksen kohteena on varsin erillinen ilmiö ja ihmisryhmä (salafi-jihadistit). Myös käyttämieni Al-Rasheedin ja El Fadlin kuva wahhabi-salafismista on yleistävä, mutta toisesta syystä. Al-Rasheed (2007) tutkii salafismin eri suuntia aatediskurssitasolla, kun taas El Fadlin (2001 ja 2005) erittelyjen kohteena on salafistien ja wahhabistien *sharia*-tulkinnat. Yleistävyys on näissä tapauksissa ymmärrettävää.

Varsin toisenlaisen kuvan salafisteista tuottaa Anabel Inge (2017), joka teki lähes kahden ja puolen vuoden ajan etnografista kenttätöitä salafisti-naisten keskuudessa Lontoossa. Ingen mukaan sitoutuminen salafistisiin oppeihin on ainakin jossakin määrin vaihtelevaa; ja ennen kaikkea se, pidättäytytäänkö kontakteista väärauskoisiksi miellettyihin, vaihteli henkilöstä toiseen hyvin paljon. Lisäksi suurin osa Ingen havainnoimista ja haastattelemissa salafisti-naisista oli naimattomia, joko opiskelijoita, jotka tähtäsivät työelämään, tai jo työelämässä olevia, joten ainakaan ennen avioliiton solmimista ulkomaailmalta sulkeutuminen ei ollut totaalista, vaan pikemminkin päinvastoin, vaikkakin salafismille ominaista sukupuolierottelua naiset pitivät kanssakäymisissään huolellisesti yllä. (Emt.) Jos halutaan tuottaa syvempää ymmärrystä siitä, missä määrin salafismi on todella ehdottoman integroitumisen vastainen uskonnollinen suuntaus, kuten Aje Carlbom (2017) Ruotsin salafisti-yhteisöistä tuntuisi varoittavan, pitäisi ilmiötä Suomessakin tutkia läheltä, osallistuvasti, ihmisiä ja heidän erilaisia näkökantojaan kuullen ja erilaista sitoutumisen astetta havainnoiden. Tämän tutkielman kannalta joudun valitettavasti vetämään johtopäätelmäni salafismista siis yleistävästi.

Jälkimmäisen tutkimuskysymyksen näkökulmasta, eli onko islamilla negatiivista vaikutusta kotoutumiseen, totean, että uskon alustavasti osoittaneeni, että islamilla saattaa vaikutusta joko caseina, mikäli islamiin liitetty tulkinta on niiden motivoiva tekijä, tai kokonaisvaltaisemmin salafistisen uskonopin omaksumisena. Kotoutumisen kokonaiskontekstissa tämä islamin tulkintojen mahdollinen negatiivinen vaikutus on käsitykseni mukaan marginaalinen, vaikkakin se, mitä todellisuudessa tapahtuu, on vain arvailtavissa. Tyttöjen ympärileikkauksista liikkuu korkeintaan huhuja; sitä lähetetäänkö tai viedäänkö tyttöjä todella ulkomaille ympärileikattaviksi, ei ole tiedossa. Pakkoavioliittoja esiintyy oikeusministeriön ja Ihmisoikeusliiton selvitysten mukaan jopa kymmeniä vuodessa (Iltalehti 5.4.2018 – internetartikkeli). Eristämiskäytännön todellisuutta ei tunne kukaan; rajanveto sen suhteen, mikä todella on haitalliseksi tulkittavaa, mahdollisesti kunniakysymyksiin liittyvää eristämistä ja mikä ei, on hyvin vaikeaa. Ja lopulta se, miten paljon jalansijaa salafistiset islamtulkinnat ovat saaneet Suomessa, ei ainakaan varmuudella ole tiedossa. Salafismin kannatuksen ennustetaan kuitenkin esimerkiksi Englannissa (Inge 2017) ja Ruotsissa (Carlbom 2017), joissa sillä on muslimien keskuudessa vakiintunut vähemmistöasema, olevan edelleen kasvussa. Toisaalta vastapainona on nähtävä se, että päinvastaisia esimerkkejä, kotoutuneita muslimeja, on aivan liian paljon, jotta se voitaisiin tosiasiana sivuuttaa islamin mahdollisia vaikutuksia arvioitaessa.

Tähän loppuun minun on todettava myös, että oma perspektiivini, pakolaisten kolmivuotinen kotoutumisjakso, on aivan liian lyhyt jakso tarkastella kotoutumista kokonaisuutena. Tähän on syynsä: kolmen vuoden jälkeen pääosa kotoutujista on vielä koulutuksessa; heillä on tavallaan elämä vielä edessä; monet heistä ovat optimistisia tulevaisuutensa suhteen; mutta koulutusten jälkeen sen optimismin saattaa viedä se kylmä tosiasia, että pakolaistaustaisten työllistyminen on raadollisessa kilpailuyhteiskunnassa haastava rupeama.

Kristiina Koivusen mukaan jo ennen massatyöttömyyttä, ”vuonna 2013 vain 19 prosenttia työikäisistä somalinkielisistä ja 27 prosenttia työikäisistä arabiankielisistä oli työelämässä. Yleensä he työskentelivät matalapalkka-aloilla. Yli kolmannes 15-20 -vuotiaista somali- ja kurditaustaisista nuorista oli vailla työtä tai koulutusta.” (Koivunen 2016, 66.) ”Lisäksi somalitaustaisten työmarkkina-asema on epävakaa. Pätkätyöt, kertaluontoiset työt, osa-aikatyö ja rikkonaiset työurat ovat tavallisempia kuin valtaväestöllä.” (Mubarak et.al. 2015, 239.) Luodaanko tässä valtakunnallisesti sitä, mitä Leena Malkki kutsuu vääryyden kokemukseksi yhtenä taustatekijänä radikalisoitumiselle? Toivottavasti tämä kysymys on pelkkä kärjisty.

Sen sijaan vääryyden kokemusten tosiasiallisuudella uusinnetaan suomalaista alaluokkaa ja luodaan sen sisään vieläpä sulkeutuneita yhteisöjä, jotka on ulossulkevilla ja pahimmillaan rasistisilla käytännöillä lyöty ulos laajemmasta sosiaalisesta osallisuudesta ja yhteiskunnasta. Tällaiset sulkeutuneet yhteisöt ovat alttiita huono-osaisuutta selittäville tarinoille. Salafisteilla on tarjota tällaisia selittäviä tarinoita ja nöyryytysten kokemusten vastapainoksi heillä on myös ylivertaiseksi väittämänsä tulkinta islamista.

Uskonto on monille muslimeille keskeinen ellei keskeisin osa identiteettiä. Jos vääryyden kokemukset tuottavat uskonnollisuuteen vetäytymistä, joka on samalla vastaanottavaista lähetystyötä muslimiviereiden parissa tekevien salafistien selittäville tarinoille, voidaan onnistua luomaan kotoutumattomuuden noidankehämäisiä ghettoutumia. Sellaisista olisi Ruotsin sosiaaliviranomaisilla varmasti paljon kerrottavaa suomalaisille sosiaalityön siskoilleen ja veljilleen.

Lähteet

Kirjalliset lähteet

Adraoui, Mohamed-Ali (2013): "Salafism in France: Ideology, Practices and Contradictions". Teoksessa Roel Meijer (ed.): *Global Salafism. Islam's New Religious Movement*. Oxford: Oxford University Press 2013.

Al-Rasheed, Madawi (2007): *Contesting the Saudi State; Islamic Voices from a New Generation*. Cambridge: Cambridge University Press 2007.

Al-Rasheed, Madawi (2014): *A History of Saudi Arabia*. Cambridge: Cambridge University Press 2014, 2nd edition.

Anis, Merja (2006): "Lastensuojelun ammattilaisten tulkintoja maahanmuuttajasosiaalityöstä". *Janus* vol 14 (2) 2006, 109-126.

Anis, Merja (2008): *Sosiaalityö ja maahanmuuttajat. Lastensuojelun ammattilaisten ja asiakkaiden vuorovaikutus ja tulkinnat*. Helsinki: Väestöliitto 2008.

Ashencaen Crabtree, Sara & Husain, Fatima & Spatek, Basia (2017): *Islam and Social Work; Culturally Sensitive Practice in a Diverse World*. Bristol: Policy Press 2017.

Carlbon, Aje (2017): "Dawa – svenska salafisters spridning av saudiarabiska ideer". Teoksessa Carl Schiotz Wibye: *Terrorns rike. Hur en våldsam sekt från Arabiska öknens radikaliserade islam*. Stockholm: Karneval förlag 2017; 310-319.

Carroll, Tuula (2012): Puhetta maahanmuutosta. *Sosiaalityön näkökulma maahanmuuttokeskusteluun 2010-luvun Suomessa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto 2012.

Chambon, Adrienne S. (1999): "Social Work, Social Control, and Normalization; Roundtable Discussion with Michel Foucault". Teoksessa: Chambon, Adrienne S. & Irving, Allan & Epstein, Laura (eds.): *Reading Foucault for Social Work*. New York: Columbia University Press 1999; 83-97.

Chambon, Adrienne S. & Irving, Allan & Epstein, Laura (1999) (eds.): *Reading Foucault for Social Work*. New York: Columbia University Press 1999.

Chambon, Adrienne S. & Wang, Frank (1999): "Glossary". Teoksessa: Chambon, Adrienne S. & Irving, Allan & Epstein, Laura (eds.): *Reading Foucault for Social Work*. New York: Columbia University Press 1999; 269-280.

Dreyfus, Hubert L. & Rabinow, Paul (1983): *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Chicago: Chicago University Press 1983. 2nd ed.

El Fadl, Khaled Abou (2001): *Speaking in God's Name. Islamic Law, Authority and Women*. Oxford: One World 2001.

El Fadl, Khaled Abou (2005): *The Great Theft. Wrestling Islam from the Extremists*. New York: Harper Collins Publishers 2005.

- Evans, Tony & Hardy, Mark (2010): *Evidence & Knowledge for Practice*. Cambridge: Polity Press 2010.
- Fingerroos, Outi & Tapaninen, Anna-Maria & Tiilikainen, Marja (2016): *Perheenyhdistäminen. Kuka saa perheen Suomeen, kuka ei ja miksi?* Tampere: Vastapaino 2016.
- Fook, Jan & Gardner, Fiona (2007): *Practising Critical Reflection. A Resource Handbook*. Maidenhead: Open University Press 2007.
- Foote, Catherine E. & Frank, Arthur W. (1999): "Foucault and Therapy: The Disciplining of Grief". Teoksessa: Chambon, Adrienne S. & Irving, Allan & Epstein, Laura (eds.): *Reading Foucault for Social Work*. New York: Columbia University Press 1999; 157-187.
- Foucault, Michel (1983): "Afterword: The Subject and Power". Teoksessa: Dreyfus, Hubert L. & Rabinow, Paul (1983): *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Chicago: Chicago University Press 1983. 2nd ed.; 208-226.
- Foucault, Michel (1997): "Technologies of the Self". Teoksessa: *Ethics; Subjectivity and Truth; Essential Works of Foucault 1954-1984*. New York: New Press 1997; 223-251.
- Foucault, Michel (2001): "Governmentality". Teoksessa: Foucault, Michel: *Power; Essential Works of Foucault 1954-1984*. New York: New Press 2001; 201-222.
- Foucault, Michel (2013): *Seksuaalisuuden historia osa I. Tiedontahto*; teoksessa Foucault, Michel: *Seksuaalisuuden historia*. Helisinki: Gaudeamus 2013 (2. uud. p.); 13-117.
- Foucault, Michel (2014): *Tarkkailla ja rangaista*. Helsinki: Otava 2014.
- Hamid, Sadek (2013): "The Attraction of 'Authentic Islam': Salafism and British Muslim Youth". Teoksessa Roel Meijer (ed.): *Global Salafism. Islam's New Religious Movement*. Oxford: Oxford University Press 2013.
- Hansen, Saana & Sams, Anni & Jäppinen, Maija & Latvala, Johanna (2016): *Kunniakäsitykset ja väkivalta – selvitys kunniaan liittyvästä väkivallasta ja siihen puuttumisesta Suomessa*. Helsinki: Ihmisoikeusliitto 2016.
- Haylamaz, Resit & Harpci, Fatif (2014): *Prophet Muhammad. Sultan of Hearts vol 1-2*. New Jersey: Tughra Books 2014.
- Hellman, Sonja (2013): *Naiset ilman maata. Viisitoista kertomusta*. Helsinki: Like 2013.
- Hutchinson, Mary & Dorsett, Pat (2012): "What Does the Literature Say about Resilience in Refugee People? Implications for Practice". *Journal of Social Inclusion* 3(2), 2012; 55-78.
- Huttunen, Laura (2002): "Maahanmuuttajat ja pahan kokemuksen paikat". Teoksessa Laitinen, Merja & Hurtig, Johanna (toim.): *Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä*. Jyväskylä: PS-Kustannus 2002; 86-107.
- Inge, Anabel (2017): *The Making of a Salafi Muslim Woman. Paths to Conversion*. New York: Oxford University Press 2017.

- Juhila, Kirsi (2013): *Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina; sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat*. Tampere: Vastapaino 2013.
- Juvonen, Anna-Maija (2013): *Maahanmuuton juridiikkaa. Käytännön käsikirja*. Helsinki: Edita 2013.
- Kaleva, Atte (2018): *Jihad ja terrori*. Helsinki: Otava 2018.
- Karttunen, Henna (2014): *Äitinä ja pakolaisena Suomessa. Tutkimus pakolaisäitien kokemuksista Suomeen kotoutumisesta*. Pro gradu -tutkielma. Lapin yliopisto 2014.
- Koivunen, Kristiina: (2016): *Suomen nuoret jihadistit – ja miten radikalisoituminen torjutaan*. Helsinki: Into 2016.
- Koraani*. Käännös Hämeen-Anttila, Jaakko. Helsinki: Basam Books 2013.
- Kuosmanen, Paula (2007): ”Mitäs ehkäsy te käytitte?’ Asiakaskäytäntöjä ja ensimmäisten lesbojen taktiikoita äitiyshuollon tiloissa”. Teoksessa Vuori, Jaana & Nätkin, Ritva (toim.): *Perhetyön tieto*. Tampere: Vastapaino 2007, 168-204.
- Lumio, Milla (2009): *Monikulttuurisuus, maahanmuuttajuus ja sosiaalityö – Monikulttuurisen sosiaalityön asiantuntijuus sosiaalityöntekijöiden kertomana*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto 2009.
- Mahmood, Saba (2012): *Politics of Piety. The Islamic Revival and the Feminist Subject*. New Jersey: Princeton University Press 2012.
- Mammon, Reet (2010): *Kolmen etnisen ryhmän kotoutumisprosessi Suomessa*. Jyväskylä: University of Jyväskylä 2010.
- McCants, William (2015): *The Isis Apocalypse. The History, Strategy and Doomsday Vision of the Islamic State*. New York: St Martin's Press 2015.
- Meijer, Roel (2013): ”Introduction”. Teoksessa Roel Meijer (ed.): *Global Salafism. Islam's New Religious Movement*. Oxford: Oxford University Press 2013; 1-32.
- Mernissi, Fatima (1991): *The Veil and the Male Elite. A Feminist Interpretation of Women's Rights in Islam*. New York: Basic Books 1999.
- Mubarak, Yusuf M. & Nilsson, Eva & Saxen, Niklas (2015): *Suomen somalit*. Helsinki: Into 2015.
- Moffatt, Ken (1999): ”Surveillance and Government of the Welfare Recipient”. Teoksessa: Chambon, Adrienne S. & Irving, Allan & Epstein, Laura (eds.): *Reading Foucault for Social Work*. New York: Columbia University Press 1999; 219-245.
- Mäkelä, Jukka (2017): *Ääni kölveille. Nuorten maahanmuuttajamiesten kokemuksia kotoutumisesta*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto 2017.

- Parton, Nigel (1999): "Reconfiguring Child Welfare: Risk, Advanced Liberalism, and the Government of Freedom". Teoksessa: Chambon, Adrienne S. & Irving, Allan & Epstein, Laura (eds.): *Reading Foucault for Social Work*. New York: Columbia University Press 1999; 101-130.
- Payne, Malcolm (2005a): *Modern Social Work Theory*. Hampshire: Palgrave MacMillan 2005.
- Payne, Malcolm (2005b): *The Origins of Social Work; Continuity and Change*. Hampshire: Palgrave Macmillan 2005.
- Payne, Malcolm (2006): *What Is Professional Social Work?* Bristol: Polity Press 2006.
- Pentikäinen, Marja (2005): *Loputon Matka. Vietnamlaisien ja somalialaisten kertomuksia pakolaisuudesta*. Helsinki: Työministeriö 2005.
- Pirinen, Ilkka (2010): "Turvapaikanhakijoiden terveydentila". Teoksessa Pakaslahti, Antti & Huttunen, Matti (toim.): *Kulttuurit ja lääketiede*. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim 2010; 164-191.
- Pohjola, Riikka (2016): *Nuorten maahanmuuttajien kotoutuminen. Etnografinen tutkimus kotoutumisen haasteista, mahdollisuuksista ja toiveista*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto 2016).
- Rauhala, Lauri (2009): *Henkinen ihminen*. Helsinki: Gaudeamus 2009.
- Ruuskanen, Helena (2010): "Kidutetun kipu". Teoksessa Pakaslahti, Antti & Huttunen, Matti (toim.): *Kulttuurit ja lääketiede*. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim 2010; 329-337.
- Salmela, Marju (2012): *Maahanmuuttajien kokemuksia sopeutumisesta suomalaiseen yhteiskuntaan*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto 2012.
- Saraneva, Kristiina (2010): "Pakolaisuus ja psyykkinen traumatisoituminen". Teoksessa Pakaslahti, Antti & Huttunen, Matti (toim.): *Kulttuurit ja lääketiede*. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim 2010; 192-247.
- Siekkinen, Maaret (2009): *Maahanmuuttajien kotoutumisen kuva viranomaisperspektiivistä. Diskurssianalyttinen tutkimus maahanmuuttajille suunnatuista julkisista dokumenteista*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto 2009.
- Taylor, Carolyn & White, Susan (2000): *Practising Reflexivity in Health and Welfare. Making Knowledge*. Buckingham: Open University Press 2000.
- Tiilikainen, Marja (2003): *Arjen islam. Somalilaisten elämää Suomessa*. Tampere: Vastapaino 2013.
- Tuori, Kaarlo & Kotkas, Toomas (20016): *Sosiaalioikeus*. Helsinki: Alma Talent Pro 2016. 5. uud. PAINOS.
- Wibye, Carl Schiotz (2017): *Terrorns rike. Hur en våldsam sekt från Arabiska öknens radikaliserade islam*. Stockholm: Karneval förlag 2017.

Vuori, Jaana (2006): ”Perheen nimissä. Maahanmuuttajien opastusta tasa-arvoon”. Teoksessa Vuori, Jaana & Nätkin, Ritva (toim.): Perhetyön tieto. Tampere: Vastapaino 2007; 128-167.

Lait – www.finlex.fi

Laki asumiseen perustuvan sosiaaliturvan soveltamisesta (1573/1993)

Laki kotoutumisen edistämisestä (1386/2010)

Sosiaalihuoltolaki (1301/2014)

Suomen perustuslaki (731/1999)

Ulkomaalaislaki (alkup. 301/2004; viitattu muutokseen 332/2016)

Hallituksen esitykset ja valtioneuvoston asetukset – finlex.fi

Hallituksen esitys laiksi kotoutumisen edistämisestä (HE 185/2010)

Valtioneuvoston asetus kotoutumisen edistämiseen liittyvästä alkukartoituksesta (VNA 570/2011)

Internet-artikkelit ja -sivustot

Danish Immigration service. South Central Somalia - Female Genital Mutilation/Cutting Country of Origin Information for Use in the Asylum Determination Process. <https://www.nyidanmark.dk/NR/rdonlyres/D011EB99-7FB6-4693-921A-8F912F4079CB/0/FGMnotat2016.pdf>

Edilex. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi ulkomaalaislain muuttamisesta. <https://www.edilex.fi/mt/havm20160003>

Exploring islam. Female Circumcision (analysis of the hadiths). <http://www.exploring-islam.com/female-circumcision-analysis-of-the-hadiths.html>

Fenix ry: Selvitys Suomessa syntyneiden tyttöjen ympärileikkauksesta. 29.9.2017. <https://www.fenixhelsinki.com/l/selvitys-suomessa-syntyneiden-tyttojen-ymparileikkauksesta/>

Hämeenlinna.fi. Maahanmuuttoinfo. <http://www.hameenlinna.fi/maahanmuuttoinfo/>

Hämeen Setlementti. <http://www.hameensetlementti.fi/>

Hämeen Setlementti, kohtaamispaikka. <http://www.hameensetlementti.fi/toimialat/kansalaistoiminta/kohtaamispaikka/>

Hämeen Setlementti, TyöPolku -hanke. <http://www.hameensetlementti.fi/toimialat/tyollistymista-ja-kotoutumista-t/tyopolku-hanke/>

Ibn Baz fatwas, vol 10, page 46-47. Female circumcision is an act of Sunnah.
<http://www.alifta.net/Fatawa/FatawaChapters.aspx?language=en&View=Page&PageID=1408&PageNo=1&BookID=14>

Ibn Baz, Fatwas vol 20, page 272. Prohibited forms of marriage
<http://www.alifta.net/Fatawa/FatawaChapters.aspx?language=en&View=Page&PageID=3990&PageNo=1&BookID=14>

Ihmisoikeusliitto: Pakkoavioliitto kriminalisoitava Suomessa.
<https://ihmisoikeusliitto.fi/pakkoavioliitto-kriminalisoitava-suomessa/>

Iltalehti 10.10.2016. IL-kysely: Suomalaiset epäilevät islamilaisten sopeutumista.
http://www.iltalehti.fi/uutiset/2016100922439779_uu.shtml

Iltalehti 18.10.2017. Selvitys: Pakkoavioliitot todellisuutta myös Suomessa - "Avioliittoon pakottaminen tapahtuu tyypillisesti läheis- tai luottamussuhteessa".
http://www.iltalehti.fi/kotimaa/201710182200469113_u0.shtml

Iltalehti 5.4.2018. Tyttöjä viedään Suomesta lomamatkalle, jossa odottaa yllätysavioliitto - "Maahanmuuttajat tiesivät systemaattisesti jonkun, joka on pakkoavioliitossa"
http://www.iltalehti.fi/kotimaa/201804052200858864_u0.shtml

Ilta-Sanomat 27.11.2015. Näin Suomi opettaa tapoja pakolaisille: "Naiset pukeutuvat katseita, ei kosketusta varten". <https://www.is.fi/kotimaa/art-2000001042135.html>

Infopankki.fi: Oikeutesi ja velvollisuutesi Suomessa. <http://www.infopankki.fi/fi/elama-suomessa/maahanmuuttajana-suomessa/oikeutesi-ja-velvollisuutesi-suomessa>

Intermin.fi: Maahanmuutto. Usein kysytyt kysymykset turvapaikanhakijoista.
<http://intermin.fi/maahanmuutto/turvapaikanhakijat-ja-pakolaiset/ukk>

Intermin.fi: Pakolainen pakenee vainoa kotimaassaan.
<http://intermin.fi/maahanmuutto/turvapaikanhakijat-ja-pakolaiset>

Islamqa: Medical benefits of female circumcision. <https://islamqa.info/en/45528>

Kela: asumismenot. Asumismenot perustoimeentulotuessa. <http://www.kela.fi/toimeentulotuki-asumismenot>

Kela: asumismenot, pdf. Perustoimeentulotuessa hyväksyttävien vuokramenojen kuntakohtaiset rajat 2018.
<http://www.kela.fi/documents/10180/0/Asumismenot+toimeentulotuki+2018.pdf/b2316c14-c74c-4c00-a5af-d496edc72086>

Kela: kulukorvaus. <http://www.kela.fi/kulukorvaus>

Kela: perusosan määrä. <http://www.kela.fi/toimeentulotuki-perusosan-maara>

Kela: perusosan määrän alentaminen. <http://www.kela.fi/toimeentulotuki-perusosan-maaran-alentaminen>

Kela: toimeentulotuki. Toimeentulotuen kokonaisuus. <http://www.kela.fi/toimeentulotuki-kokonaisuus>

Kela: tuet. Kelan tuet. <http://www.kela.fi/kelan-tuet>

Kela: vuokravakuus. Vuokravakuudet perustoimeentulotuessa. <http://www.kela.fi/toimeentulotuki-vuokravakuudet>

Last prophet info. Islamic Ruling on Female Circumcision. <http://www.lastprophet.info/islamic-ruling-on-female-circumcision>

Malkki 2016. Leena Malkki: Miksi uskonto yksin ei riitä selittämään terrorismia. <http://politiikasta.fi/uskonto-yksin-riita-selittamaan-terrorismia/>

Migri.fi: Tilastot. Applications. <http://tilastot.migri.fi/applications>

Muslim Pro. Prayer times and Qibla direction in Hämeenlinna. <http://www.muslimpro.com/Prayer-times-Hameenlinna-Finland-659180?date=2018-06&convention=MWL&asrjuristic=Standard&highlat=Angle>

Punainen Risti. Kotoutumiskaari. <https://rednet.punainenristi.fi/kotoutumiskaari>

STM: turvapaikanhakijoiden palvelut. Turvapaikanhakijoiden sosiaaliturva ja palvelut Suomessa. <http://stm.fi/turvapaikanhakijoiden-palvelut>

TE-toimisto: Alkukartoitus. Alkukartoitus ja kotoutumissuunnitelma. http://www.te-palvelut.fi/te/fi/tyonhakijalle/tukea_tyollistymiseen/kotoutumispalvelut/alkukartoitus/index.html

TEM, pdf. Perustietoa Suomesta -opas. <http://tem.fi/perustietoa-suomesta>; itse opas: http://tem.fi/documents/1410877/2888440/SIS_MIN_FI_LoRes.pdf/91e21adf-75ff-4ebe-b733-0eb8194017fa/SIS_MIN_FI_LoRes.pdf.pdf

THL. Mitä sosiaalinen osallisuus on? <https://www.thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/osallisuuden-edistaminen/heikoinmassa-asemassa-olevien-osallisuus/mita-sosiaalinen-osallisuus-on->

TTL. Ergonomia. <https://www.ttl.fi/tyontekija/tuki-liikuntaelinten-terveys/ergonomia/>

Wikiislam: Qur'an, Hadith and Scholars:Female Genital Mutilation.https://wikiislam.net/wiki/Qur'an,_Hadith_and_Scholars:Female_Genital_Mutilation

YLE 23.10.2015. Kaupungin rima korkealla: Hämeenlinna haluaa olla Suomen paras kotouttaja. <https://yle.fi/uutiset/3-8402608>

Yle 17.1.2017. Millainen ilmiö on pakkoavioliitto Suomessa? Oikeusministeriö ottaa selvää. <https://yle.fi/uutiset/3-9408247>

Yle 7.9.2017. Turvapaikanhakijat kääntyvät kristityiksi yleensä vasta kielteisen päätöksen jälkeen – "Voi olla viimeinen oljenkorsi" <https://yle.fi/uutiset/3-9819788>